

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Erkan TAŞDELEN

LYKİA BÖLGESİNDE İMPARATOR KÜLTÜ

Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Erkan TAŞDELEN

LYKİA BÖLGESİNDE İMPARATOR KÜLTÜ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ADAK

Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne.

Erkan TAŞDELEN'in bu çalışması jürimiz tarafından Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Mustafa BULBA
Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Mustafa ADAK
Üye : Yrd. Doç. Dr. Burak TAKMER

Tez Başlığı: Lykia Bölgesinde İmparator Kültü

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 10/08/2012

Mezuniyet Tarihi : .../.../2012

Doç.Dr.Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ	iv
SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM HELLENİSTİK ÖNCELLER

1.1 Kral Kültleri.....	6
1.2 Thea Rome Kültü.....	8

İKİNCİ BÖLÜM İMPARATOR KÜLTÜNÜN OLUŞMASI

2.1 Anadolu Eyaletlerinde İmparator Kültünün Oluşumu.....	12
2.1.1 Asia Eyaletinde İmparator Kültü Oluşumu.....	13
2.1.2 Bithynia – Pontos Eyaletinde İmparator Kültü Oluşumu.....	13
2.1.3 Galatia Eyaletinde İmparator Kültü Oluşumu.....	14
2.2 Lykia’da Eyalet Öncesi İmparator Kültü.....	16
2.3 Bölgenin İlhakı ve Eyalet Olarak Yapılandırılması.....	19
2.3.1 Eyaletleştirilme Süreci.....	20
2.3.2 <i>Lycia et Pamphylia</i> Sorunu.....	21
2.4 Bölgede Eyalet Kültünün Kurulması.....	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BİRLİK ve KENT KÜLTÜ

3.1 Birlik Kültü	31
3.1.1 Ἀρχιερέως ve Görevleri.....	31
3.1.1.1 Dini Görevleri	31
3.1.1.2 İdari Görevleri	32
3.1.1.3 Elçilik Görevi	33

3.1.2 Αρχιερεύς ve Αρχιερεία İlişkisi.....	37
3.1.3 Αρχιερεύς – Λυκιάρχης Tartışmaları.....	40
3.2 Kentlerde İmarator Kültü.....	44
3.3 İmparator Kültü ve Eponym Memurluk.....	46
3.4 Kültün Sonu.....	47
SONUÇ	54
KAYNAKÇA	58
DİZİN	67
ÖZGEÇMİŞ	69

KISALTMALAR LİSTESİ

aşağ.	aşağıda
bkz.	bakınız
böl.	bölüm
cm	santimetre
çev.	çeviren
dn.	dip not
ed.	edisyon/edidit
eg.	exempli gratia
et al.	et alii
fasc.	fasikül
hrsg.	herausgegeben
İÖ.	İsa'dan Önce
İS.	İsa'dan Sonra
km	kilometre
krş.	karşılaştırınız
nr.	numara
op. cit.	opus citatum (sözü edilen eserde)
s.	sayfa
str.	satır
s. v.	sub voce
vd.	ve devamı
vdd.	ve devamının devamı
yak.	yaklaşık
ydn.	yukarıdaki dip not
yuk.	yukarıda
yük.	yükseklik
yy	yüzyıl

ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

- App. *Mithr.* Appianus, Mithridateios. Kullanılan Metin: Appian's Roman History. Çev. H. White (The Loeb Classical Library).
- App. *Syr* Appianus, Syriake. Kullanılan Metin: Appian's Roman History. Çev. H. White (The Loeb Classical Library).
- Athen. Athenaios, *Deipnosophistai*. Kullanılan Metin: The Deipnosophistas. Çev. C. B. Gullick (The Loeb Classical Library).
- Dio Cass. Dio Cassius, Rhomaika. Kullanılan Metin: Roman History Çev. E. Carry (The Loeb Classical Library).
- Diod. Diodoros Scilus. Kullanılan Metin: Diodorus of Sicily. Çev. C. H. Oldfather (The Loeb Classical Library).
- Eur. *Tro.* Euripides, *Troiades*. Kullanılan Metin: Euripides, The Daughters of Troy. Çev. A. S. Way (The Loeb Classical Library).
- Flor. *Epit.* Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC Libri II*, Kullanılan Metin: Lucius Annaeus Florus The Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years. Çev. E. S. Foster (The Loeb Classical Library).
- Liv. Livius, *Ab Urbe Condita*. Kullanılan Metin: Livy, From the founding of the city. Çev. A. C. Schlesinger, I – XIV. London, New York 1967(The Loeb Classical Library); Titus Livius, Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren. Çev. S. Şenbark. İstanbul 1992 vdd.
- Plut. *Dion* Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*. Kullanılan Metin: Plutarch's VI, Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius. Çev. B. Perrin (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Lys.* Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*. Kullanılan Metin: Plutarch's Lives IV, Alcibiades and Coriolanus - Lysander and Sulla. Çev. B. Perrin (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Mor.* Plutarkhos, *Moralia*. Kullanılan Metinler: 1) Plutarch's Moralia Vol. I-XIV. Çev. F. C. Babbitt - W.C. Helmbold (The Loeb Classical

- Library). 2) The Greek Questions of Plutarch. Çev. & Yor.: W. R. Halliday (Oxford 1928). 3) Moralia. Çev. & Yor.: J. B. Titchener (Teubner 1935).
- Polyain. *Strat.* Polyainos, *Strategemata*. Kullanılan Metin: Stratagems of War. Çev. R. Shepherd, Chicago 1974.
- Polyb. Polybios. Kullanılan Metin: Polybius, The Histories, Vol. IV (Books 9-15). Çev. W. R. Paton (The Loeb Classical Library).
- Strab. Strabon, *Geographika*. Kullanılan metin: The Geography of Strabo. Çev. H. L. Jones (The Loeb Classical Library).
- Suet. *Aug.* Suetonius, *Augustus*. Kullanılan Metin: The life of the Caesars. Ed. ve Çev. J. C. Rolfe I-II, Mass.-London 1951 (The Loeb Classical Library).
- Suet. *Claud.* Suetonius, *Claudius*. Kullanılan Metin: The life of the Caesars. Ed. ve Çev. J. C. Rolfe I-II, Mass.-London 1951 (The Loeb Classical Library).
- Tac. *Ann.* Tacitus, *Annales*. Kullanılan Metin: The Annals. With an English translation by J. Jackson. Cambridge, Mass.-London 1969(The Loeb Classical Library).

SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

AA	Archäologischer Anzeiger, Berlin 1889 vdd.; Mainz 2002 vdd.
AAWW	Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien
ABSA	The Annual of the British School at Athens, London 1894/95
AC	L'Antiquité Classique.
AE	L'Année Épigraphique, Paris 1888 vdd.
AEM	Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich, Wien 1877-1897
AJA	American Journal of Archaeology, Boston 1885 vdd.
AJAH	American Journal of Ancient History.
AJPh	American Journal of Philology, Baltimore 1880 vdd.
AM	Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts, Athenische Abteilung.
AMS	Asia Minor Studien, Bonn 1990 vdd.
AncSoc	Ancient Society, Leuven 1970 vdd.
Annuario	Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, Bergamo 1914 vdd.
ANRW	Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung, H. Temporini – W. Haase (editörler), Berlin – New York 1972 vdd.
AS	Anatolian Studies, London 1951 vdd.
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 1983 vdd.
Belleten	Belleten. Türk Tarih Kurumu.
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique, Paris 1877 vdd.
BMC <i>Lycia</i>	G.F. Hill, Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia, Pisidia, London 1897
Chiron	Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts. München, Beck.
CIG	Corpus Inscriptionum Graecarum, Berlin 1828-1877
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin 1863 vdd.
CPh	The Classical Philology.
CR	The Classical Review.
CRAI	Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.

Denkschriften ÖAW	Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1850 vdd.
Dike	Dike: Rivista di Storia del diritto Greco ed Ellenistico.
DNP	Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike, Band 1-12, ed. H. Cancik - H. Schneider, Stuttgart 1996 vdd.
DKP	Der Kleine Pauly, Lexikon der Antike, Band 1- 5, ed. K. Ziegler - W. Sontheimer, Stuttgart 1964-1975.
EA	Epigraphica Anatolica, Bonn 1983 vdd.
EMA	Epigraphische Mitteilungen aus Antalya
ETAM	Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris, Wien 1966 vdd.
FGrHist	F. Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker. 3 Teile in 14 Bänden, Berlin 1923 vdd.; Leiden 1939 vdd
Hermes	Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie.
Hesperia	Hesperia: Journal of the American School of Classical Studies at Athens.
Historia	Historia: Zeitschrift für alte Geschichte.
G&R	Greece & Rome.
GRBS	Greek, Roman and Byzantine Studies.
HSCPh	Harvard Studies in Classical Philology.
HZ	Historische Zeitschrift.
IG	Inscriptiones Graecae.
IGR	R. Cagnat et al., Inscriptiones Graecae ad Res Romanas pertinentes I-IV, Paris 1906-1927
IK	Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bonn 1972 vdd.
ILLRP	A. Degrassi, Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae, Firenze 1963/1965 (Biblioteca di Studi Superiori. Storia Antica ed Epigrafia XXIII/XL)
ILS	H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae I-III, Berlin 1892-1916.
Ist. Mitt.	Istanbuler Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Tübingen 1933 vdd.
JDAI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin 1886 vdd.
JHS	The Journal of Hellenic Studies, London 1880 vdd.
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, München 1949 vdd.
JRS	Journal of Roman Studies, London 1911 vdd.
Klio	Klio: Beiträge zur alten Geschichte.
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 1980 vdd.
LAW	Lexicon der alten Welt.

MDAI	Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts: Athenische Abteilung.
Mnemosyne	Mnemosyne: Bibliotheca classica batava.
OGIS	W. Dittenberger, <i>Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae I-II</i> , Leipzig 1903-1905.
ÖAW	Österreichische Akademie der Wissenschaften.
ÖJh	Jahreshefte des österreichischen archäologischen Instituts in Wien.
PCPS	The Proceedings of the Cambridge Philological Society.
PECS	R. Stillwell (ed.), <i>The Princeton Encyclopedia of Classical Sites</i> , Princeton 1976.
Phoenix	The Phoenix. The Journal of the Classical Association of Canada.
PLRE	A.H.M. Jones – J.R. Martindale – J. Morris, <i>The Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 B.de, Cambridge 1971/1980/1992
RE	Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Neue Bearbeitung begonnen von G. Wissowa, fortgeführt von W. Kroll und K. Mittelhaus, zuletzt herausgegeben von K. Ziegler, Stuttgart – München 1893-1980
REA	Revue des études anciennes, Bordeaux 1899 vdd.
REG	Revue des Études grecques, Paris 1888 vdd.
REH	Revue des études historiques.
SCI	Scripta Classica Israelica: Yearbook of the Israel Society Promotion of Classical Studies.
SCO	Studi classici e orientali.
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum, Leiden 1923 vdd. (cilt 1-25); Alphen 1979-80 (cilt 26-7); Amsterdam 1982 vdd. (cilt 28 vdd.).
SIG	W. Dittenberger, <i>Sylloge Inscriptionum Graecarum</i> , 4 cilt, Leipzig ³ 1915-1924.
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi, Ankara 1950 vdd.
TAM II	E. Kalinka, <i>Tituli Asiae Minoris, II: Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti</i> , Fasc. I (Wien 1920); Fasc. II (Wien 1930); Fasc. III (Wien 1944).
TAM III	R. Heberdey, <i>Tituli Asiae Minoris, III: Tituli Pisidiae, 1. Tituli Termessi et agri Termessensis</i> , Wien 1941
TAM V	P. Herrmann, <i>Tituli Asiae Minoris, V : Tituli Lydiae linguis Graeca et Latina conscripti</i> , Fasc. I (Wien 1981); Fasc. II (Wien 1989)
TAPA	Transactions of American Philological Association.
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.

ÖZET

Lykialıların Roma'ya olan sadakati en çarpıcı biçimde dinsel alanda göze çarpmaktadır. Lykia'nın Romalılar tarafından Rhodos hakimiyetinden alınıp özgür bırakılmalarının ardından, Birlik olarak Roma'ya şükranlarını göstermekte geç kalmamışlar ve Roma'nın gücünün cisimleştirildiği Tanrıça Roma'nın heykelini Roma Halkına ve Jupiter Capitolinus'a adanmışlardır. Henüz İmparatorluğun kurulmadığı bu dönemlerde diğer Küçük Asya kentlerinde olduğu gibi Lykia'da da Tanrıça Roma kültü kurulmuş ve zamanla bölgenin bütün kentlerine yayılmıştır. Antik kaynaklar ve epigrafik belgelerden edinebildiğimiz veriler ışığında bölgede Tanrıça'nın kültü kapsamında şenlikler düzenlenmiş, adına rahiplik kurulmuş ve kurbanlar sunulmuştur. Bu kült asıl konumuz olan İmparator kültürünün önceli olması açısından önemlidir. Küçük Asya'da ki birçok bölge *Principatus Dönemi*'nden önce Roma'nın birer eyaletine dönüştürülmüş ancak Lykia İS. 43 yılına kadar yani Roma'nın dördüncü İmparatoru olan Claudius dönemine kadar (kısmen de olsa) bağımsızlığını korumayı bu dinsel sahada gösterdiği sadakatle başarmıştır. Bağımsız olduğu dönemde dahi İmparatorluğun bir parçası haline gelen diğer Küçük Asya kentlerinden geri kalmamış ve İmparator kültürünü kurmuşlardır. Caesar için Oinoanda kentinde bir tapınak inşa edilmiş, ilk İmparator Augustus yaşadığı sürece Tanrı olarak Lykialılar tarafından tapınım görmüş, Caius Caesar için Limyra'da *kenotaph* inşa edilmiş Germanicus ve İmparatorluk ailesi adına rahiplik kurulmuştur. Bölge Claudius'un emri ile legatus'u ve bölgenin ilk valisi olan Q. Veranius tarafından eyaletleştirilip *Imperium Romanum*'a Provincia Lycia olarak katılmış ve bu eyaletleştirme kapsamında bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden birisi konumuz olan İmparator kültürü içerisindeki yapılanmadır. Zira bu düzenlemeler sonucu Hellenistik Dönem'de kurulmuş olan Lykia Birliğinin en üst düzey yöneticisi olan *Lykiarkhes* bölgenin ilhakıyla birlikte yerini yeni oluşturulan ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν'a yani eyaletteki imparator kültü başrahibine bırakmıştır. İmparatorluk döneminde birliğin en üst pozisyonunda bulunan birlik başrahibi birliğin eponymos memuru(yıla adını veren) olmuş ve bir takım idari görevleri olmuştur.

Bu çalışmada hellenistik dönemden başlamak suretiyle Lykia – Roma ilişkileri, İmparatorluk kültürünün bölgedeki öncelleri yani hellenistik kral kültürleri ve Tanrıça Rome Kültü, İmparator kültürü ve bu kültürün Birlik ve kentlerde ki yapılanmaları antik kaynaklar, epigrafik ve nümismatik veriler aynı şekilde bölgeyle ilişkili modern kaynaklar toplanarak aktarılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

The loyalty of the Lycians against Rome is most clearly seen in ritual area. After liberation of the region from Rhodian domination by Rome, Lycians as a *koinon*, have no hesitation of showing their gratitude and devote the statue of Goddess Rome that is embodied of the *populus Romanus* to the Roman people and the *Iupiter Capitolinus*. During this period, as in the cities of Asia Minor, the cult of the goddess Rome was established in Lycia as well and in progress of time it was spread over all cities of the region. In the light of information that we obtain from ancient sources and epigraphic documents, as a part of this cult festivals were set up in the region priesthood of the Goddess was constituted and she was worshipped. This cult is also important for us in terms of being an antecedent of emperor cult that is our mainly concern. Before the imperial period many regions in Asia Minor became Roman province but Lycia. Until 43 A.D. the forth emperor of Rome namely the period of Claudius, Lycia kept its independence partially due to the loyalty against Rome showing in ritual area. Even the Lycians were independence, they kept up with the cities and the regions which had already become a part of Roman Empire and they set up emperor cult. At Oinoanda a temple was built for Caesar, the first emperor Augustus was worshipped during his lifetime as a god by Lycians, a cenotaph was built for Caius Caesar at Limyra and a priesthood was set up for Germanicus and the imperial family. With the order of Claudius, the region is provincialised and added into *Imperium Romanum* as *provincia Lycia* by Quintus Veranius who was the *legatus* of the emperor Claudius and the first governor of the region and within the scope of this provincialization it was made some regulations. One of them is the structure that took part in the emperor cult which is our mainly concern. Then, as a consequence of these regulations, *Lykiarches* as an official who was standing at the highest position of the Lycian federation which was founded in hellenistic period left this position to newly constituted official ἀρχιερέυς τῶν Σεβαστῶν namely highpriest of the emperor cult in province after the annexation of the region. At the imperial period the high priests who were at the top position within the *koinon* became the *eponymos* officials and also took some administrative tasks.

In this study the relations between Lycia and Rome, antecedents of the emperor cult in region namely hellenistic ruler cult and the cult of goddess Rome, emperor cult and its structure within the *koinon* and cities individually are tried to be transferred by collecting ancient sources, epigraphical and numismatic data and also modern sources concerning the region.

ÖNSÖZ

İÖ. 31 yılında Actium Savaşı'nda galip gelen Octavianus'un İÖ. 27 yılında Augustus ünvanını almasıyla Roma'da Cumhuriyet Dönemi bitmiş ve Principatus Dönemi başlamıştır. İlk İmparator Augustus'la birlikte Asia ve Bithynia eyaletlerinin önderliğinde İmparator kültüde kurulmuş ve daha sonra bu kült süreklilik kazanarak bütün Roma İmparatorları için oluşturulmuştur. Asia ve Bithynia eyaletlerine Roma *İmperium*'na dahil diğer eyaletlerde katılmış ve bu kült kapsamında Roma İmparatorları ve aile efradı Tanrı olarak kabul edilip onurlarına festivaller düzenlenmiş, kurbanlar kesilmiş ve adaklar adanmıştır. Yine bu kült kapsamında rahiplikler kurularak bu kültün uygulanması için seçilen rahipler kentlerin ve eyaletlerin elit tabakasına mensup kişiler olmuştur. Lykia bölgesinde İmparator kültürünü araştırmayı hedefleyen bu çalışma için gerekli olan kaynakça çoğunlukla Almanya, Freiburg Albert Ludwigs Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Bölümü'nde Erasmus öğrencisi olarak geçirdiğim 5 ay boyunca belirlenmiş ve yine aynı üniversitenin imkânları kullanılarak tedarik edilmiştir.

Bu çalışma “Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordianasyon Birimi” tarafından 2011.02.0107.004 proje numarasıyla desteklenmiştir. Çalışmanın her aşamasında özellikle de ulaşmakta sıkıntı çektiğim bazı kaynakların tedarik edilmesinde ve çalışma sürecinde desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa ADAK'a; gerek bilimsel gerek teknik konularda her zaman bilgisine başvurduğum ve takıldığım yerlerde ve zamanlarda her daim yardıma hazır olan hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Fatih ONUR'a; yine bölgeyle ilişkili tartışmalı konularda fikir alış-verişinde bulunduğum Arş. Gör. Hüseyin UZUNOĞLU'na ve Sayın Mehmet ALKAN'a; konuyu çalışmamla birlikte fikirlerimi sıklımadan dinleyen sevgili arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Hellenistik Dönem’de Küçük Asya kentleri bu dönemde hüküm süren krallarla olan ilişkilerini iyi bir şekilde sürdürebilmek ve belirli bir takım imtiyazlar elde edebilmek için yürüttükleri politika dinsel alanda da kendini göstermiş ve zamanla bu durum bölgede egemen güce karşı yapılması gereken bir olgu haline dönüşmüştür. İÖ. 3. yy’ın sonlarına doğru Hellenistik krallıkların güçlerini yitirmesi ve Roma’nın ortaya çıkıp bu krallıklara üstün gelmesi sonucu Küçük Asya kentleri ortaya çıkan bu duruma uygun olarak Roma’nın gücünü Tanrıça Roma’da cisimleştirip Tanrıça Roma kültürünü kurmuşlardır. İÖ. 31 yılında Actium Savaşı’nda galip gelen Octavianus’un İÖ. 27 yılında Augustus ünvanını almasıyla Roma’da Cumhuriyet Dönemi bitmiş ve Principatus Dönemi başlamıştır. İlk İmparator Augustus’la birlikte Asia ve Bithynia eyaletlerinin önderliğinde İmparator kültü kurulmuş ve daha sonra bu kült süreklilik kazanarak bütün Roma İmparatorları için oluşturulmuştur. Asia ve Bithynia eyaletlerine Roma *Imperium*’na dahil edilip oluşturulan diğer eyaletlerde katılmış ve bu kült kapsamında Roma İmparatorları ve aile efradı Tanrı olarak kabul edilip onurlarına festivaller düzenlenmiş, kurbanlar kesilmiş ve adaklar adanmıştır. Yine bu kült kapsamında rahiplikler kurularak bu kültürün uygulanması için seçilen rahipler kentlerin ve eyaletlerin elit tabakasına mensup kişiler olmuştur.

Gerek konunun çok geniş gerekse konuya ilişkin verilerin çok fazla olması, konuda bölgesel bir daraltmaya gidilmesine neden olmuştur. Bu açıdan sadece Lykia bölgesinde İmparator kültü aktarılacaktır.

Antik Dönemde Lykia olarak adlandırılan bölge, bugün Teke Yarımadası olarak bilinen doğuda Antalya (Attaleia) Körfezi, batıda Fethiye (Telmessos) Körfezi ve kuzeyde Gölhisar (Kibyra) ile Korkuteli (Isinda) arasında kalan bölgeyi kapsamaktadır. Bölge, İÖ. 540 yılında Pers egemenliğine girmiş, I. Dareios (İÖ. 522 – İÖ. 486) zamanında 516/15 yılında bütün Pers ülkesi 20 satraplığa ayrıldığında Lykia, Aiolis, Ionia, Karia, Milyas ve Pamphylialılarla beraber yıllık 400 *talanta* gümüş vergi ödeyen birinci satraplık (nomos) bölgesine dâhil edilmiştir. Atinalı komutan Kimon, İÖ. 470’li yılların sonuna doğru batı Anadolu kıyı kentleri üzerine çıktığı seferde Lykia’yı da ele geçirerek Attika–Delos Deniz Birliği’ne üye yapmıştır. B. İskender’in bölgeye gelişine kadar Lykia, Kariyalı Hekatomnid hanedanlığının hâkimiyeti altında kalmıştır. İskenderin ölümünün ardından uzunca bir süre Ptolemaiosların egemenliği altında kalan bölge İÖ 197 yılında Antiokhos III’ün bölgeyi almasıyla Seleukos hakimiyetine girmiş ancak bölgede Seleukos hakimiyeti çok uzun

sürmemiş, zira İÖ. 190 yılında Roma'nın Antiokhos III'ü Magnesia Savaşı'nda mağlup etmesiyle bölgede yeni bir dönem başlamıştır. Lykia bu savaşın ardından imzalanan Apameia Barışı'yla, savaşın galibi Roma tarafından Rhodos hâkimiyetine bırakılmıştır. İÖ. 168/167 yılında Lykia üzerindeki Rhodos hâkimiyeti kaldırılmış ve bu tarihten eyaletleştirildiği Claudius dönemine kadar özgür kalmışlardır.

Tezin Hedefleri, Araştırma ve Yazma Yöntemi: Bu çalışma üç ana başlık altında incelenmiştir. İlk bölümde konunun daha iyi anlaşılması adına İmparator kültü için öncel oluşturan Helenistik Dönem kral kültürleri ve bu kültürlerin oluşumuna etken olan Kral – Kent ilişkisi genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Zira Augustus Dönemine gelmeden önce, Anakara Yunanistan'da olduğu gibi Anadolu'da da Hellenistik Dönem'de hüküm sürmüş krallar için tapınaklar, festivaller, sunular, heykeller kısacası bir kültürün göstergesi olan bütün veriler mevcuttur. Bu kültürün kurulması ile İmparator kültü arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu bu bölümde ortaya konacaktır. Kral kültürleri bölge üzereinde egemenlik kuran kralların değişmesine karşın kentlerin yeni gelen kral için kült kurmaları zamanla bu ilişkinin olmazsa olmazı haline dönüşmüş ve kent siyasetinde kendine yer edinmiştir. Bu bağlamda imparator kültü dönemsel bir adlandırmayı göstermektedir. Kral kültürlerine ilişkin bilgileri aktarırken, Simon R. F. Price'ın Küçük Asya'daki imparatorluk kültürüne dair yazmış olduğu kitabın özellikle ilk bölümü temel olarak alınmıştır (Simon R. F. Price, *Ritual and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor*, Cambridge 1984). Ayrıca Hellenistik dönemde kral kültürlerine istinaden Chr. Habicht tarafından yazılmış *Gottmenschentum und griechische Stadte*² adlı eser ve Frank W. Walbank'ın *Könige als Götter Überlegungen zum Herrschekult von Alexander bis Augustus*, (Chiron, 1987, 365–382) makalesi bu bölümde faydalanılan diğer kaynakları oluşturmaktadır. İlk bölümde incelenecek diğer bir konuda İmparator kültürünün selefi olarak görülen Tanrıça Rome kültürünün ne şekilde ortaya çıktığıdır. Zira İS. 3. yy'ın sonlarına doğru Hellenistik krallar giderek güçlerini kaybetmiş ve bölgede yeni bir güç olarak Roma ortaya çıkmıştır. Bölge sakinleri hissedilen bu yeni güce kayıtsız kalmayıp Roma halkını Tanrıça Roma'da cisimleştirmiş ve onun kültürünü kurmuşlardır. Bu kült zamanla daha da önem kazanmış ve kült rahibliği Lykia Birliği'nde ve tek tek kentlerde *Eponym* bir memuriyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin eyalet olarak düzenlenmesinin ardından kurulan İmparator kültürüyle birleşerek burada kendine yer edinmiştir. Sonuç olarak bu kısımda epigrafik malzemelerden hareketle tarihsel süreç içerisinde kültürün nasıl benimsendiği ortaya konmuştur. R. Mellor'un Tanrıça ile ilgili belgeleri (epigrafik, nümismatik v.s.) toplayarak oluşturduğu monografisi (R. Mellor, *ΘΕΑ ΡΩΜΗ. The worship of the goddess Roma in the Greek World*, Göttingen 1975) ve R. M. Errington'un, *Θεὰ Ρώμη und der römische Einfluß*

südlich des Mäanders im 2. Jh. v. Chr. (Chiron 17, 1987, 97–118) makalesi bu bölüm için kullanılan kaynakların başında gelmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi ilk bölüm asıl konu için bir çeşit ön hazırlık niteliği taşıyıp bu konunun alt yapısını oluşturmaktadır. Çalışmanın asıl konusunu oluşturan kısım ise ikinci ve üçüncü bölümlerdir. İkinci bölümde ilk olarak Roma egemenliği altında Lykia'dan çok daha önce Küçük Asya'da Roma eyaletleri olarak düzenlenen Asia, Bithynia–Pontus ve Galatia eyaletlerinde İmparator Augustusla birlikte eyalet düzeyinde kurulan İmparator kültü genel hatlarıyla aktarılmı daha sonra asıl konumuzu oluşturan Lykia bölgesindeki duruma geçilmiştir. Lykia Bölgesi İS. 43 yılında kendi içinde yaşadığı uzun soluklu huzursuzluk ve çatışma ortamının sonucunda İmparator Claudius'un emri ile oluşturulacak olan Lycia eyaletinin ilk valisi Q. Veranius tarafından Roma Imperium'una katılmıştır. Dolayısıyla Claudius döneminde eyalet düzeyinde İmparator kültü kurulmuştur. Ancak bölge kentlerinin Roma'yla olan ilişkilerine tarihsel süreç içerisinde göz atıldığında bölgede Claudius dönemine gelene kadar diğer İmparatorlar da tanrı olarak tapınım görmüştür. Bu Lykia – Roma ilişkilerinin başladığı İÖ. 190 yılından eyaletleştirildiği İS. 43 yılına kadar olan Lykia Birliğinin ve kentlerinin uyguladıkları politikanın dinsel alandaki tezahürüdür. Dinsel alandaki bu politika yine epigrafik, nümismatik ve arkeolojik veriler yardımıyla bu bölümde anılmıştır. Ayrıca bu yapılırken bölge tarihi içerisinde bilim dünyasında tartışıla gelen bir takım sorunlara detaylı bir şekilde değinilmiş ve bu sorunlara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise S. R. F. Price'ın ilk bölümde bahsedilen eserine ek olarak, Thomas Witulski'nin Asia eyaletindeki İmparator kültüne ilişkin bilgileri ortaya koyduğu monografisi (T. Witulski, *Kaiserkult in Kleinasien. Die Entwicklung der kältisch–religiösen Kaiserverehrung in der römischen Provinz Asia von Augustus bis Antoninus Pius, Göttingen 2007*); J. Deininger'in eyalet yönetimi ve meclislerini konu edinen eseri (J. Deininger *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit von Augustus bis Diokletian. Münih-Berlin 1965*); M. Clauss'un İmparator kültüne dair yazmış olduğu makalesi (M. Clauss, *Deus praesens. Der römische Kaiser als Gott, Klio 78/2, 1996, 400-433*); yine aynı şekilde P. Herz'in Asia eyaletindeki İmparator kültü tarihi üzereine yazmış olduğu makalesi (P. Herz, *Zur Geschichte des Kaiserkultes in Kleinasien. Die Kultorganisation für die cives Romani, şurada: Neue Forschungen zur Religionsgeschichte Kleinasiens, Elmar Schwertheim zum 60. Geburtstag gewidmet, eds. Gudrun Heedemann / Engelbert Winter, Bonn, 200 (Asia Minor Studien 49), 133 – 148*) konunun kült bağlamında değerlendirilmesinde faydalanan kaynakları oluştururken aynı şekilde A. N. Sherwin-White'in Roma'nın dış politikasını incelediği eseri (A. N. Sherwin-White, *Roman Foreign Policy in the East 168 BC to AD 1, London 1984*)

konudaki politik yaklaşımları öğrenmemiz açısından kullanılan kaynakların başında gelmektedir.. S. Şahin ve Mustafa Adak'ın birlikte yayınladıkları ve bölgenin ilhakıyla birlikte bölgede görülen kentler arası yol yapım ve tamiratını konu edinen eseri ise bölge tarihi ve coğrafyası hakkında detaylı bilgi vermesi açısından bu bölümde faydalanılan ana yayınlardan bir tanesi olmuştur (S. Şahin – M. Adak, *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae, İstanbul 2007*(Monographien zu Gephyra 1).

Üçüncü ve son bölümde ise Birlik ve Kent düzeyindeki epigrafik malzemeler incelenip kültürün yapısındaki farklılıklar ortaya çıkarılacaktır. Bununla birlikte Birlik kapsamında Ἀρχιερεύς ve Ἀρχιερεία, Kent kapsamında ise Ἱερεύς ve Ἱερεία memuriyetlikleri hem epigrafik veriler hem de modern literatür temel alınarak detaylı bir şekilde incelenecektir. Yine bu bölüm içerisinde eyalet oluşturulup İmparator kültürü kurulunca eyalet içerisinde en üst memuriyet olarak İmparator kültürü başrahibi karşımıza çıkmaktadır. Bu başrahiplerin nasıl seçildikleri bu görevi üstlenmeden önce neler yapmaları gerektiği ve bu görev dahilinde ne gibi sorumlulukları olduğu elde edilen epigrafik belgeler ışığında tartışılmaktadır. Aynı şekilde epigrafik malzemeler aracılığıyla tanık olduğumuz başrahibelerle arasında nasıl bir ilişkinin olduğu detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bölgeyle ilgilenen Eskiçağ tarihçilerinin bölge hakkında tartışmalı olan konular ele alınarak çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde son olarak kent düzeyinde İmparator kültürü anlatılmıştır. Konuyla ilgili faydalanılan modern kaynaklar ise şu şekildedir: D. Reitzenstein'in Lycia eyaletinde oluşturulan eyalet kültürü başrahiplerini incelediği eseri (D. Reitzenstein, *Die lykischen Bundespriester. Repräsentation der kaiserzeitlichen Elite Lykiens (Klio: Beiträge zur Alten Geschichte. Beihefte. Neue Folge, cilt 17. 2011)* bu bölüm için kullanılan birincil kaynak olup C. Kokkinia'nın *Die Opramoas-Inschrift von Rhodiapolis. Euergetismus und soziale Elite in Lykien, Bonn 2000 (Antiquitas. Reihe 3, Abhandlungen zur alten Geschichte 40)* adlı eseri yine bu bölümde sıkça faydalanılan eserler arasındadır. Bölge içerisinde ki bazı tartışmalar için ise M. Zimmermann'ın *Die Archiereis des lykischen Bundes. Prosopographische Überlegungen zu den Bundespriestern, şurada: Griechische Epigraphik in Lykien, h.g. v. Schuler 2007, 111 – 120* makalesine ek olarak S. Şahin'in *Der Disput der „Viri Docti" über die Lykiarchie gelöst? Dokumente von Lykiarchen aus der Familie der Dionysii aus Neisa, Gephyra 3,2006, 29-47* adlı makalesi ve H. Engelmann'ın *Zur Lykiarchie, ZPE 158, 2006,183-186* adlı makalesi kullanılan kaynaklar arasındadır.

Tezin içeriğinin oluşum sürecinde prosopografinin değerlendirilmesi amaçlanmaktaydı. Zira yazıtlardan *Licinnii* sülalesi gibi pek çok elit ailenin yaşadığı bilinmektedir. Ve bu saygın

ailelerin kentteki ve bölgedeki etkilerini sürdürmek adına Kent ve Birlik rahipliklerini üstlendikleri görülmektedir. Ancak Denise Reitzenstein 2011 yılında *Die lykische Bundespriester. Repräsentation der kaiserzeitlichen Elite Lykiens* eserini yayınlamasıyla bu bölüm tezden çıkarılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise, önceki bölümlerden elde edilen bilgilerin ışığında bölgede oluşan İmparator Kültünün genel bir değerlendirilmesi yapılarak tez sonlandırılmaktadır.

Metinde kullanılan süreli yayınlara ilişkin kısaltmalar çalışmanın başında, kullanılan antik kaynak edisyonları ve modern kaynakça ise çalışmanın sonunda verilmiştir. Süreli yayınlarda kullanılan kısaltmalarda “Der Neue Pauly”nin birinci cildinden (1996, 39–47) yararlanılmıştır.

Tezde Takip Edilen Bazı Yazım Kurallarına Dair: Yunanca ve Latince yer adları ve şahıs isimlerinin modern dillerde yazımı hususunda genel kabul görmüş ortak bir yazım kuralı yoktur. Bu nedenle tez çalışmamızda, eskiçağ dillerindeki şahıs ve yer adları, terim ve kavramlar hangi dilde ise o dilin gramer kurallarına göre yazılması tercih edilmektedir. Türkçeleşmiş olduğu düşünülen ve sıkça kullanılan yer ve şahıs adlarının da antik kaynaklarda nasıl geçiyorsa o şekilde yazılması daha doğru ve uygun görülmüştür (örneğin: Pamfilya değil Pamphylia, Likya değil Lykia; ancak eyelet olarak bahsedildiğinde Lycia, Efes değil Ephesos, Lykiarkh değil Lykiarkhes, Hadrian değil Hadrianus, Herodot değil Herodotos vb.). Eski Yunanca alfabesindeki bazı harflerin Latin alfabesi ile yazımı şu şekilde olacaktır: θ = th, ξ = ks, υ = y, ψ = ps, ϕ = ph, χ = kh; *eta* ve *omega* harfleri sadece e ve o olarak yazılacak; diftonglar $\epsilon\upsilon$ = eu, ou u diye okunacak fakat daima ou olarak kalacaktır: *boule*, *gerousia* gibi. Eski Yunanca ve Latince dillerinden gelen terimlerin ise şayet Türkçe bir ek alıyor ise ekler (‘) ile ayrılıp normal yazılıp terimin italik yazılması, ek almadığı durumlarda ise normal olarak yazılması tercih edilmektedir. Türkçe’deki bazı sözcüklerin yazımına gelince: tarihsel bir zaman dilimini ifade eden dönem, çağ gibi kelimelerin Klasik, Hellenistik vd. tarihi periodların ifadesinde büyük harfle başlanması; bir kralın yahut bir imparatorun yönetim yıllarını belirttiğinde ise küçük yazılması gerektiği uygun bulunmaktadır (Hellenistik Dönem, Roma İmparatorluk Çağı; ancak Hadrianus Dönemi değil Hadrianus dönemi).

BİRİNCİ BÖLÜM

HELENİSTİK ÖNCELLER

1.1 Kral Kültü

Arkaik ve Klasik Dönemlerde (İÖ. 7. - 5. yy) otokrat hükümdarlar mevcuttur ancak hükümdar/yönetici kültürünün bu dönemde ortaya çıktığından söz etmek mümkün değildir. Bu dönemdeki tiranlar, Helenistik Dönem kralları ve Roma imparatorları gibi tebaasından ilahi sunular almamıştır¹. Bunun nedenini Price ilk olarak Tiran–Kent ve Hükümdar–Kent arasındaki ilişki farklılığı olarak açıklamaktadır². Bu dönemlerde kült alma olasılığı olan bir başka figür ise Küçük Asya’daki Yunan kentlerine uzun zaman hükmeden Pers krallarıdır ancak ne Pers kralının ne de ona bağlı satrapların Yunan kentlerinde (ya da kendi imparatorluğu içindeki herhangi bir yerde) kültü olmamıştır³. Hayatta olan bir kişinin kült sahibi olmasıyla ilişkili olarak bildiğimiz ilk örnek İÖ.5. yy’a aittir. 405 yılında yapılan Aigospotamos Savaşı’nda gösterdiği başarı ile Atina ve Sparta arasında uzun yıllardır devam etmekte olan Peloponnesos Savaşı’nın kazanılmasında büyük pay sahibi olan ve bunun sonucu olarak karşımıza son derece güçlü bir şahsiyet olarak çıkan Spartalı General Lysandros’un bazı bölgelerde tanrısal kültü sahiptir⁴. Bunu Syrakousai’ya hükümdar olarak dönüşünde bir tanrı gibi selamlanan Dion izlemektedir⁵. Makedon krallığı Philippos’la birlikte güçlenmiş ve İskender’le birlikte kıta Yunanistan’dan Hindistan’a kadar olan genişçe bir alana yayılmıştır. Philippos’un kültleri ile ilgili buluntular kısıtlıdır buna rağmen İskender’e henüz yaşadığı dönemde ilahi kültler sunulduğu bilinmektedir⁶. Makedonya’da

¹Ancak Euripides’in Troialı Kadınlar Tragediasında tiranlık tanrıya eş (ισοθέος τυραννίς) olarak görülmektedir, Eur. *Tro.* 1169. Tiranların Arkaik ve Klasik Dönem’lerde halk tarafından algılanışı ve detaylı kaynakça için son olarak bkz. Uzunoğlu 2012, 175–190 özellikle 180–183.

² Price 1984, 25.

³ Price bunun nedenini ise Pers monarşisinin oldukça gelişmiş olmasına rağmen Pers yönetiminin kentlerle pek bağdaşmadığı savıyla açıklar, bkz. Price 1984, 25.

⁴ Plut. *Lys.* 18; Habicht 1970, 3–6 ve 243–244.

⁵ Plut. *Dion* 46, 1; ayrıca bkz. Habicht 1970, 8–10 ve 244–245. Ancak Diodoros (Diod. XVI 20. 6. X) kahramanlık sunularına gönderme yapar. Price (1984, 26) bu durumu istisna olarak gösterir.

⁶ Bu konuda Plutarkhos’un, “Eğer İskender tanrı olmak istiyorsa, bırakın tanrı olsun” aktarısı kent ve monark arasındaki ilişkiyi özellikle bu bağlamda gözler önüne sermektedir, Plut. *Mor.* 219E; ayrıca İskender’in tanrısallaştırılması ile ilgili ilk genel olarak bkz. Badian 1981, 27–71.

bile İskender'den önceki ve sonraki dönemde Makedon kralları nadiren kült almışlardır⁷. İÖ. 323 yılında İskender'in ölümünün ardından, onun imparatorluğunu oluşturan toprakları komutanları tarafından paylaşılmış ve sonraki yüzyıl içerisinde birbirleriyle savaşlar yaparak topraklarını genişletmeye çalışmışlardır. Bu politikalarının sonucu olarak ortaya çıkan savaşlar genel olarak Küçük Asya'da cereyan etmiş ve Anadolu kentleri sürekli değişen bu güçlere ayak uydurmaya çalışmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak bu dönemde kültürlerin kuruluşu arka arkaya gelmiştir⁸.

Hükümdar Kültleri, Augustus dönemindeki Yunan dünyasına hiç yabancı değildir. Hellenistik dönemdeki hükümdar kültürleri, kentlerin gördükleri siyasi iyilikler karşısında şükran duygularını göstermek için bağışladıkları sunulardan ibarettir⁹. İlk etapta başlıca figürlere tanrısal sunular verilmediği ve daha önemsiz kahramanlık sunularıyla yetinildiği iddia edilmektedir. Ancak kahramanlık kült sistemi, itibar kaybetmeye başladığı ve sunu verilecek figürler önem kazandığı için kahramanlık kültüründen ilahi kültü bir geçiş olmuştur. Genellikle imparatorluk kültürü, bu sunular sisteminin yalnızca devamı olarak görülmektedir¹⁰. Hellenistik Dönem boyunca siyasi, sosyal ve dinsel hayatın birçok alanında büyük değişimler söz konusudur. İskender ve Augustus arasında geçen zamanı, kendi içinde özdeşmiş gibi düşünmek mümkün değildir. Özellikle doğrudan Hellenistik kral kültüründen, imparatorluk kültürüne geçiş neredeyse iki yüz yıllık bir tarihin gözden kaçırılması anlamına gelir.

Price kentlerin, kültürleri yeni bir iktidar biçimine uyum sağlamak amacıyla kurduklarını iddia etmekte ve Helenistik kralların, öncelilerden farklı olarak, hem kral hem de Yunanlı oluşu öncelilerden farklı olan bir sorun ortaya çıkardığını ve bu sorunun çözümünden Hellenistik kralların Tanrı olarak tapınım görmeleri sonucu çıktığını düşünmektedir¹¹.

⁷ Habicht 1970, 11–13. Ayrıca, Price bölgedeki Makedon kral kültürlerinin azlığını erken dönem yazıtlarının kıtlığından ziyade Makedon ve Yunan kentleri arasındaki özellikle de bağımsız kent geleneklerinin farklılığından kaynaklı olduğunu belirtir, Price 1984, 27–29 dn. 13 ve 16 ile birlikte; ayrıca bkz. Errington 1987, 77.

⁸ Price 1984, 29.

⁹ Price 1984, 23.

¹⁰ Ancak Price, Hellenistik ve Roma Dönemi kültürlerinin birçok ortak özelliğinin olduğunu kabul edip, bu kültürler için devamlılıktan söz edilmesinin hükümdar kültürünün kemikleşmesi anlamına geldiğini ve bunun kabul edilemeyeceğini vurgulamakta; zira O'na göre kültürler onyıllar ya da yüzyıl boyunca basitçe süre giden tek biçimli kurumlar değildir, bkz. Price 1984, 24

¹¹ Price (Price 1984, 29–30) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “*There was no legal answer and the cities needed to represent this new power to themselves. The cult of the gods were the one model that was available to them for the representation of a power on whom the city was dependant which was external and yet*

Kültler genellikle kent belirli bir hükümdarın egemenliğinden çıktığında sona ererdi¹². Ancak bu durum kentler için bir olgu ve gelenek haline dönüşmüştür ve yeni gelen kral için kentlerde hemen hükümdar kültü kurulmuştur.

1.2 Thea Rome Kültü

Tanrıça Rome kültü, İÖ. 190 yılından sonra Hellenistik kralların güçlerinin Roma karşısında giderek azaldığı dönem ile İmparator kültürünün kurulduğu ilk İmparator Augustus arasındaki dönemi canlı tutması açısından bir geçiş sürecidir. Tacitus'dan öğrendiğimiz üzere, İS. 26 yılında *Asia Koinon*'u İmparator Tiberius, Livia ve Senato için tapınak inşaa etme karar almıştır. Karar onanınca bu *koinon*'a ait 11 kentin temsilcisi Roma'ya elçi olarak gidip tapınağı kendilerinin yapmasına izin verilmesini talep etmiştir. Tacitus'a göre, bu ziyaret esnasında Smyrna elçisi Romalılar ile kendileri arasındaki geçmişe dayanan ilişkilerden bahsettikten sonra, İÖ. 195 yılında Roma'ya olan şükranlarını göstermek adına Tanrıça Rome tapınağını ilk olarak kendilerinin yaptırdığını söylemektedir¹³.

Bölgedeki, Tanrıça Romayla ilişkili ilk epigrafik belge İÖ. 167 yılında Roma'nın lütfuyla Rhodos hâkimiyetinden kurtulmalarından hemen sonra ortaya çıkar. Lykia Birliği, kendilerine “bağımsızlık (libertas)” ve “demokrasi (δημοκρατία)” bahsettikleri için vakit kaybetmeden Romalılara şükranlarını göstermişlerdir. Lykia Birliği'nin Roma'da, Capitolium'da Rönesans kopyası korunan çift dilli (bilingual) yazıt aracılığıyla Roma'nın resmi tanrısı Iuppiter'e ve Roma halkına adadıkları Roma heykelini öğreniyoruz¹⁴.

still Greek. By borrowing and adapting this pre-existing model of classification it proved to be possible to accomodate the new kings”, Genel hatlarıyla Helenistik Dönem'den Augustus'a kadar oluşan hükümdar kültürünü ve bunun altında yatan nedenleri gözler önüne sermesi açısından ayrıca krş. Walbank 1987, 365–382, özellikle 368 vdd.

¹² Bu durumu en çarpıcı bir şekilde ortaya koyan aktarı Livius'tan gelmektedir. Livius eserinde, Philippos V'in egemenliğinin yıkılmasının ardından, Atinalılar, onun döneminden Antiokhos I'e kadar uzanan şenliklere, sunaklara, rahiplere ve heykellere son veren bir buyruk yayınladıklarını ve Philippos adının bütün yazıtlardan silineceğini ve anıtlarının yıkılacağını (*damnatio memoriae* olarak da anlaşılabilir) aktarır, bkz. Liv. 31. 44. 4–8.

¹³ Tac. *Ann.* 4. 56. 1: *seque primos templum urbis Romae statuisse, M. Porcio consule*. Mellor'a göre Smyrnalıların o tarihte Tanrıça için yaptıkları tapınak sadece Antiokhos III'e karşı Romalıların desteğini kazanmak için olsa gerektir, daha fazla bilgi için bkz. Mellor 1975, 15; Errington 1987, 100 vd.; θεὰ Ῥώμῃ hakkında ilk olarak bkz. Mellor 1975 özellikle Lykia'daki durumu için s. 36–39; ayrıca krş. Mellor 1981; Errington 1987, 97–118; Balland 1981, 38 vd.

¹⁴ ILLRP 174(= CIL I² 725 = CIL VI 372): [Ab co]muni restitutei in maiorem leibert[atem] | [Lucei] Roma[m] Iovei Capitolino et populo Romano v[irtutis] | benivolentiae beneficique causa erga Lucios ab

Lykia Birliği'nin erken dönemlerine ilişkin özellikle tarihlendirme açısından çok tartışılan bir belge de Ksanthos vadisinin kuzeyinde bulunan Araksa kentinden ortaya çıkmıştır. Araksa halk meclisi ve yöneticileri bu kentin vatandaşı olan Orthagoras'ı onurlandırmaktadır¹⁵. Yazıt genel olarak Araksa'yla, sınırın diğer tarafındaki komşu kentler Boubon ve Kibyra arasındaki yaşanan gerginlik/savaştan; Orthagoras'ın bir dizi zorluklara göğüs gerip diplomatik ve askeri bir takım başarılar elde ettiğinden; birlik ve kent tarafından elçilik görevleri üstlendiğinden bahsetmektedir. Son olarak yazıtın asıl bizi ilgilendiren kısmı gelmektedir ki burada Birliğin Tanrıça Roma onuruna düzenlediği *πρωτὴν πανήγυρις*'den bahsedilmektedir. Orthagoras bu şenliğe θεωρὸς olarak katılmaktadır¹⁶. Yazıt içerisindeki olayların sistematik olarak verilmemesi bilim insanlarını tarihlendirme açısından oldukça meşgul etmiştir ama genel kanı İÖ. 180 ve 2. yy'ın 2. yarısı etrafında şekillenmiştir¹⁷.

Bölgede Tanrıça Rome'yi belgeleyen diğer bir epigrafik malzeme ise 1993 yılında Ksanthos'un kutsal alanı konumundaki Letoon'dan ele geçmiştir. 2010 yılında Rousset tarafından yayınlanan bu epigrafik malzeme dört ayrı yerde steller üzerine ilan edilmiş bir

comun[i]; Λυκίων τὸ κοινὸν κομισάμενον τὴν πάτριον δημ[ο-] | κρατίαν τὴν Ῥώμην Διὶ Καπετωλίου καὶ τῶ[ι] | Ῥωμαίων ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας καὶ εὐεργεσίας | τῆς εἰς τὸ κοινὸν τὸ Λυκίων (= OGIS 551); ILLRP175(= CIL I² 726): [- - - populum R]onanum cognatum, amicum, sociu[m, virtutis et benevolint]iae beneficique erga Lucios in comu[ne]. İkinci metnin Sulla zamanına tarihlendirilmesine ilişkin olarak Adak 2002, s. 130; ayrıca krş. Behrwald 2000, 111 vd.

¹⁵ SEG XVIII 570 (= Bean 1948, no. 3).

¹⁶ SEG XVIII 570 (= Bean 1948, no. 3). bkz. str. 69–73 τοῦ τε κο[ι]- | νοῦ τῶν Λυκίων ἄγοντος πανήγυριν κατὰ πενταε- | τηρίδα Ῥώμῃ Θεᾷ Ἐπιφανεῖ, ἀποστελεῖς θεωρὸς εἰς τὴν | πρωτὴν πενταετηρίδα τάς τε θυσίας ἐπετέλεσεν | μετὰ τῶν συναιρεθέντων καλῶς καὶ πρεπόντως, κτλ. ; ayrıca str. 75–76 ἐν τε τῇ δευτέρῃ πανηγύρει τῇ ἁ- | χθείῃσιν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῇ Ῥώμῃ αἰρεθείς θεωρὸς κτλ.

¹⁷ Bean (1948, 52–56) söz konusu bu yazıtı 2 yy'ın 2. yarısına tarihlendirmek istemektedir. Buna neden olarak yazıtta Bubon ile zikredilen Moagetes isminin Strab. 13. 4. 17' de bahsedilen ve Murena'nın kentten uzaklaştırdığı Kibyra tiranı olduğunu düşünmektedir. İÖ. 180'li yıllara yani bölgenin Rhodos hakimiyetinde olduğu zamana dair yapılan tarihlendirme önerileri içinse bkz. Larsen 1956, 153–159; Jones 1971², 100 vd.; Mellor 1975, 38, bu tarihlendirmelere ilişkin gösterilen neden ise yazıtta adı geçen Romalı legatlar Ἄππιος ve Πόπλιος'un Manlius Vulso tarafından Magnesia savaşından sonra çeşitli bölgelere gönderilen *decem legati* arasında zikrediliyor olmasıdır. Buna karşın Mellor, farklı bir açıdan yaklaşp Tanrıça'nın *Epiphanes epithet*'inden hareketle Ῥώμῃ Θεᾷ Ἐπιφανεῖ adına düzenlenen şenliğin Roma'ya şükran duygusuyla değil aksine Antiokhos'un yenilmesinin hemen ardından Roma'nın gözüne girmek için umutsuzca yapılmış bir girişim olduğunu söylemektedir, bkz. Mellor 1975, 38 dn. 59. Ancak tarihlendirme her halükarda İÖ. 167 yılından sonra olması gerekmektedir, bu hususta bkz. Errington 1987, 102. 114 vdd.; Zimmermann 1993a, 125 vd.; daha geniş literatür için bk. Balland 1981, 38; Troxell 1982, 12 ve yapılan tüm tartışmalar için bkz. Behrwald 2000, 98 vdd dn. 300 ile birlikte; Rousset 2010, 127–133.

Birlik kararıdır. Bu kararda Tlos ve Oinoanda Termessosluları arasında kalan ve ihtilafa neden olan dağlık arazideki yaylaların ekonomik açıdan nasıl işletileceğine dair iki kent arasında yapılan antlaşma maddeleri ve dağın sınırlarının belirlenmesi konu edinilmektedir¹⁸. Bu yazıtın konumuzla ilgili olan tarafı ise yazıtın ilk 8 satırında karşımıza çıkmaktadır:

- 1 Ἐπὶ ἱερέως Ῥώμης Λυκίων τοῦ κοινοῦ
Ἀρπάλου, τοῦ δὲ Ἀπόλλωνος Ἀλκίμου,
μηνὸς Δαισίου κα΄, ὡς δὲ ἐν Τερμησιῶν
- 4 τῇ πρὸς Οἰνοάνδοις ἐπὶ ἱερέων τοῦ μὲν
Διὸς Τροκονδοῦ Διογένου καθ' ὑθεσίαν
δὲ Κβαιμιος Τροκονδοῦ τοῦ Διογένου,
τῆς δὲ Ῥώμης Κόμωνος τοῦ υἱοῦ, (ἔτους) δλ΄
- 8 μηνὸς Δαισίου ιη΄, *vacat* κτλ.¹⁹

Yazıtta konumuzla ilişkili olan bir diğer bilgi ise dikkat edildiği üzere birlik Tanrıça kültünün kurulmuş ve adına bir rahip atanmış olduğudur. Diğer önemli bir husus ise kurulan rahipliğin birlik düzeyinde *Eponym* (yıla adını veren) bir konuma gelmiş olmasıdır²⁰.

Birliğin kuruluşunun ardından tanrıça Rome kültü hızlı bir şekilde kabul görmüş, birliği oluşturan kentlerde de rahiplikler atanmıştır²¹. Lykia eyaleti kurulduktan sonra dahi yer yer imparator kültü içerisinde yer yer de tek başına varlığını İS. 3. Yüzyıla kadar sürdürmüştür²².

¹⁸ Rousset 2010, 6–13; ayrıca ön bilgilendirme için Le Roy 1996, 961–980.

¹⁹ Sencer Şahin ve Mustafa Adak'ın 2007 yılında yayınlamış oldukları *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae* adlı eseri bu tarihten sonra bölgede yapılan araştırma sonuçları ve bu eserden sonra ortaya çıkan diğer bilimsel yayınlar eklenerek Türkçeye çevrilmiş olup ve yakın zamanda basılacaktır. Eserin Türkçesinde Sencer Şahin, Rousset'nin yapmış olduğu ve kitabın sonunda S. Vatin'in yaptığı Türkçe çeviriyi daha farklı bir şekilde yorumlamış ve şu şekilde bir çeviri sunmuştur: *Harpalos Tanrıça Rome'nin, Alkimos ise Apollon'un Lykia Birliği adına rahipliklerini yaparken, Daisios ayının 21'i; Oinoanda Termessos'unda ise bu sırada Diogenes oğlu Trokondas Zeus'un; Kbaumis'in evlatlığı, Diogenes oğlu Trokondas'ın oğlu Komon¹⁹ ise (Tanrıça) Rome'nin rahipliklerini yapmaktaydılar; yıl 34, Daisios ayının 18'i.*

²⁰ Yazıtın tarihlendirmesi için bkz Roussett 2010, 15-23.

Birliğin kuruluşunun ardından tanrıça Rome kültü hızlı bir şekilde kabul görmüş, birliği oluşturan kentlerde de rahiplikler atanmıştır²³. Lykia eyaleti kurulduktan sonra dahi yer yer imparator kültü içerisinde yer yer de tek başına varlığını İS. 3. Yüzyıla kadar sürdürmüştür²⁴.

²¹ Koinon'un bu hareket tarzını örnek alan diğer Lykia kentlerinde de Tanrıça Roma kültürünün tesis edildiğine tanık olunmaktadır. Bunun en erken örneği Xanthos olup, İÖ. 2. yy.'a ait bir İso politeia sözleşmesiyle belgelenmiştir: Bousquet – Gauthier 1994, 319 vdd. (=SEG XLIV 1218). Birlik ve kent düzeyindeki tanrıça Rome rahipliğini üstlenen kimseler için bazı yazıtlarla bilinmektedir, örneğin Oinoanda'dan IGR III 490: Τερμησέων τῶν πρὸς Οἰνοάνδοις ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος καὶ ἡ γερουσία ἐτείμησεν καὶ ἀνδριάν τος ἀναστάσει Μάρκον Αὐρ. Ὀνησιφόρον τὸν καὶ Ἑρμαῖον νεανίαν φιλόπατριν καὶ φιλότειμον καὶ μεγαλόφρονα ἐν πάσαις ἀρχαῖς καὶ λειτουργίαις, ἄρξαντα καὶ Λυκίων τοῦ κοινοῦ ἱερωσύνην θεᾶς Ῥώμης, τὸν ἀξιολογώτατον ἀρχιφύλακα Λυκίων. Diğer örnekler için kent düzeyinde; IGR III 687 (Trysa)- IGR III 692 (Aperlai). Birlik düzeyinde bkz IGR III 474 (Balbura); TAM II 223 (Sidyma); TAM II 583 (Tlos).

²² Deininger 1965, 77, dn. 2 (Hippolokhos örneği).

²³ Koinon'un bu hareket tarzını örnek alan diğer Lykia kentlerinde de Tanrıça Roma kültürünün tesis edildiğine tanık olunmaktadır. Bunun en erken örneği Xanthos olup, İÖ. 2. yy.'a ait bir İso politeia sözleşmesiyle belgelenmiştir: Bousquet – Gauthier 1994, 319 vdd. (=SEG XLIV 1218). Birlik ve kent düzeyindeki tanrıça Rome rahipliğini üstlenen kimseler için bazı yazıtlarla bilinmektedir, örneğin Oinoanda'dan IGR III 490: Τερμησέων τῶν πρὸς Οἰνοάνδοις ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος καὶ ἡ γερουσία ἐτείμησεν καὶ ἀνδριάν τος ἀναστάσει Μάρκον Αὐρ. Ὀνησιφόρον τὸν καὶ Ἑρμαῖον νεανίαν φιλόπατριν καὶ φιλότειμον καὶ μεγαλόφρονα ἐν πάσαις ἀρχαῖς καὶ λειτουργίαις, ἄρξαντα καὶ Λυκίων τοῦ κοινοῦ ἱερωσύνην θεᾶς Ῥώμης, τὸν ἀξιολογώτατον ἀρχιφύλακα Λυκίων. Diğer örnekler için kent düzeyinde; IGR III 687 (Trysa)- IGR III 692 (Aperlai). Birlik düzeyinde bkz IGR III 474 (Balbura); TAM II 223 (Sidyma); TAM II 583 (Tlos).

²⁴ Deininger 1965, 77, dn. 2 (Hippolokhos örneği).

İKİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUK KÜLTÜNÜN OLUŞMASI

2.1 Anadolu Eyaletlerinde İmparator Kültünün Oluşumu

Anadolu'da birçok bölge Roma Cumhuriyet dönemi sürerken birer birer Roma eyaleti haline gelmiştir. Bu soru özellikle Asia ve Ionia'nın ömür boyu (διὰ Βίου) *Arkhierus*'u olarak anılan ve ölümünden sonra onurlandırılan C. Iulius Epikrates için ortaya çıkar²⁵. P. Herrmann, Asia'da erken kurulan imparator kültürünün gelişiminde kendini Augustus'un arkadaşı olarak tanıtan Epikrates'in önemli bir rol oynadığını (yazıttan) belirtmiş ve bu memurluk süresinin yıllık olduğunu göstermiştir²⁶. Ailesi Roma vatandaşlığını Caesar'a borçludur. Zira aynı adı taşıyan dedesi Iulius Epikrates Caesar döneminde önemli şey yapmış olmalıdır ki vatandaşlık hakkı almıştır²⁷.

2.1.1 Asia Eyaletinde İmparator Kültünün Oluşması

İÖ. 32 yılında doğu Akdeniz kıyılarını elinde tutan Marcus Antonius, Kleopatra VII ile birlikte o kışı Ephesos'ta geçirmişlerdir. Octavianus'un karşında yer alan bir grup senatör burada Antonius ve Kleopatra'yla buluşmuş Ephesos kenti geçici bir süreliğine Octavianus'a karşı direnme yeri haline gelmiştir. İÖ. 31 yılındaki Actium savaşında Marcus Antonius ve Kleopatra'yı mağlup eden Octavianus bu zaferin ardından İÖ. 30/29 kışında Roma'ya dönerken Asia eyaletine uğramıştır. Burada Asya ve Bithynia Koinonları, Cassius Dio'nun aktardığına göre, onun onuruna eyalet kültürünün kurulması için izin istemişlerdir²⁸. Asia bu dönemde 100 yıldır Roma eyaletiydi, Bithnia ise 64/63 yılında Pontus'la birlikte çifte eyalet olarak kurulup Roma İmparatorluğuna katılmıştır²⁹. Cassius Dio ayrıca Yunanlı *Peregrinus*'larla, Romalı vatandaşların kültürünün ayrı olduğunu belirtir. Asia ve Bithynia'da yaşayan Roma vatandaşlarının, bu sebeple Octavianus'un emriyle Dea-Roma ve Divus Iulius'un ortak kültürünü Ephesos ve Nicaea'da, Yunanlıların ise Pergamon ve Nicomedia'daki kutsal alanda kült kurduklarını söyler.

²⁵ SEG 44, 938.

²⁶ Herrmann 1994, 203-227; Herrmann 1996; Herz 2003, 138 vd; 145 vd.

²⁷ Polyain. *Strat.* 8, 23. 1; konu hakkında Herrmann 1996, 4; Herz 2003, 139. C. Iulius isminin 1. yüzyılda ne ifade ettiği hususunda bkz. Robert 1966, 420.

²⁸ Dio Cass. 51. 20. 6-9; ayrıca krş. Tac. *Ann.* 4. 37; Suet. *Aug.* 52.

²⁹ Marek 1993, 36-43; Eck 2007, 190.

Cassius'un olayı bu şekilde açıklaması bazı soruları ortaya çıkarmıştır. Jurgen Deininger'in daha önceden belirlediği gibi³⁰, Kültünün kurulması talebi en azından açık bir ifadeyle eyaletlerin bizzat kendisinden gelmektedir. Ancak Peregrinus ve Romalıların farklı kült kurmalarının nedeni nedir sorusuna, Peter Herz, Cassius Dio'nun bu ifadesinden anlaşılan kültün ayrılığını kısa süreli özel bir durum olduğuna inanır. Neden olarak ise sivil savaşların ardından Roma'da hala yerleşmemiş iç işlerindeki politik durumu görür. Principatus Döneminin kurulmasını takiben Roma ve Augustus kültü eyalette Romalılar ve *Peregrinus*'larca birlikte uygulanmıştır³¹. Diğer bir soru ise özellikle kendini Romalı olarak tanımlayan Roma vatandaşlığı hakkını alan Yunanlılar için bu tür özel çözümlerin yasal ve kült bağlamındaki etkisinin ne olduğu sorusudur³².

Bu soru özellikle Asia ve Ionia'nın ömür boyu (διὰ Βίου) *Arkhierus*'u olarak anılan ve ölümünden sonra onurlandırılan C. Iulius Epikrates için ortaya çıkar³³. P. Herrmann, Asia'da erken kurulan imparator kültürünün gelişiminde kendini Augustus'un arkadaşı olarak tanıtan Epikrates'in önemli bir rol oynadığını (yazıttan) belirtmiş ve bu memurluk süresinin yıllık olduğunu göstermiştir³⁴. Ailesi Roma vatandaşlığını Caesar'a borçludur. Zira aynı adı taşıyan dedesi Iulius Epikrates Caesar döneminde önemli şey yapmış olmalıdır ki vatandaşlık hakkı almıştır³⁵.

2.1.2 Bithynia – Pontos Eyaletinde İmparator Kültünün Oluşması

Cassius'un olayı bu şekilde açıklaması bazı soruları ortaya çıkarmıştır. Jurgen Deininger'in daha önceden belirlediği gibi³⁶, Kültünün kurulması talebi en azından açık bir ifadeyle eyaletlerin bizzat kendisinden gelmektedir. Ancak Peregrinus ve Romalıların farklı kült kurmalarının nedeni nedir sorusuna, Peter Herz, Cassius Dio'nun bu ifadesinden anlaşılan kültün ayrılığını kısa süreli özel bir durum olduğuna inanır. Neden olarak ise sivil savaşların ardından Roma'da hala yerleşmemiş iç işlerindeki politik durumu görür. Principatus Döneminin kurulmasını takiben Roma ve Augustus kültü eyalette Romalılar ve

³⁰ Epigrafik ve Numismatik belgelerden hareketle Deininger 1965, 17 vd..

³¹ Herz 2003, 134-138; 147 vd.

³² Herz 2003, 147 vd.

³³ SEG 44, 938.

³⁴ Herrmann 1994, 203-227; Herrmann 1996; Herz 2003, 138 vd; 145 vd.

³⁵ Polyain. *Strat.*8, 23. 1; konu hakkında Herrmann 1996, 4; Herz 2003, 139. C. Iulius'un 1. Yüzyıldaki anlamı için Robert 1966, 420.

³⁶ Deininger 1965, 17 vd. Epigrafik ve Numismatik belgelerin ipuçlarından hareketle.

Peregrinus 'larca birlikte uygulanmıştır³⁷. Diğer bir soru ise özellikle kendini Romalı olarak tanımlayan Roma vatandaşı hakkında Yunanlılar için bu tür özel çözümlerin yasal ve kült bağlamındaki etkisinin ne olduğu sorusudur³⁸.

2.1.3 Galatia Eyaletinde İmparator Kültünün Oluşması

Asia ve Bithynia eyaletlerinde kurulan imparator kültürlerinden hemen sonra İÖ. 25 yılında Roma İmparatorluğuna katılan Galatia eyaletinde ise çok geçmeden Augustus ve Tanrıça Roma'nın eyaletin başkenti olan Ankyra'da tapınağı inşaa edilmiş ve böylelikle Anadoludaki eyaletlerde İmparator kültürünün kurulduğu üçüncü eyalet olmuştur.

Galatia'daki³⁹ imparator kültürünün kuruluşundan anlaşıldığı üzere, başlangıçta Romalılar ve Peregrinuslar arasındaki bu ayrım diğer birlik meclislerince terk edilmiştir. Kültürün eyalet çapında organize edilmesiyle birlikte muhtemelen, Romalılar ve Peregrinuslar arasındaki farklı kültür organizasyonu ortadan kalkmış, böylece C. Iulius Epiktates gibi Roma vatandaşı olan Yunanlılar, her iki grubun *Archierosyne*'liğini bütün eyaletlerde üstlenmiştir. Diğer birlikler de Asia ve Bithynia örneğini hemen takip etmekle kalmayıp aynı zamanda da başlangıçta oluşan bu özel durumdan etkilenmemişlerdir.

Rhodos egemenliğinden kurtulduktan sonra Lykia, Roma'yla ilişkilerine daha bir ihtimam göstermiştir. Tanrıça Roma kültürünün kurulması bu anlamda iyi bir başlangıç olmuştur⁴⁰. Bu iyi ilişkilerin pekişmesi ise Birinci Mithradates–Roma (İÖ. 89–85) savaşında olmuştur. Küçük Asya kentlerinin Pontos Kralının yanında yer alması sonucunda Roma hâkimiyetinin sarsıntıya uğradığı bu savaşta, Lykialıların Roma'nın yanında yer alıp kendi olanakları ile Mithradates VI Eupator'a karşı duruşu daha da anlamlı hale gelmiştir⁴¹. Zira savaşın ardından Sulla'nın komutanı Murena İÖ 84 yılında Kibyra'nın başını çektiği *Tetrapolis*'i dağıtınca, Mithridates Savaşı'nda Roma'ya karşı göstermiş oldukları sadakatin karşılığı olarak, *Tetrapolis*'i oluşturan üç kent (Balbura, Bubon ve Oinoanda) Lykia'ya bırakılmıştır⁴².

³⁷ Herz 2003, 134-138; 147 vd.

³⁸ Herz 2003, 147 vd.

³⁹ Herz 2003, 135-138.

⁴⁰ Bkz. Böl. 1. 2

⁴¹ Küçük Asya halklarının Mithradates tarafına geçmeleri hususunda bk. Bernhardt 1998, 73 vdd. Lykialıların tutumu hakkında bk. Magie 1950, 526 vd.; ayrıca Marek 1995, 9 vd.; son olarak Mithradates'in yaşamı ve Roma'yla olan mücadelesi hakkında ayrıntılı Türkçe bilgi için bkz. Arslan 2007.

⁴² Strab. 13. 4. 17; App. *Mithr.* 61; Bunun yanı sıra Sulla, Lykia Birliği'nin özgürlüğünü de (*libertas*) onaylamıştır, bu hususta bkz. Treuber 1887, 168 vd; Magie 1950 I 527; II 1385 dn. 42; Balland 1981, 245. Orta

Lykialılar Akdeniz korsanlarına karşı da direnerek Sulla zamanından beri Roma'ya resmi bir müttefiklik ilişkisiyle bağlanmışlardı⁴³. Caesar'ın zamanında bu ilişkiler doruk noktasına çıkmıştır⁴⁴. Bu ilişkiler Caesar'ın öldürülmesinden sonra Brutus'un bölgeyle savaşmasıyla tekrar gerginleşmiştir⁴⁵. Bu olumsuz gelişme Brutus'un, Triumvirler tarafından yenilip, alınan haraçlara son verilmesi ve zarar gören Ksanthos kentinin yeniden iyileştirilmesinin ardından yeniden düzelmiş görünüyor⁴⁶. Octavianus'un Küçük Asya'ya gönderdiği Agrippa'nın girişimiyle Lykialıların, kısa süreliğine de olsa kaybettikleri bağımsızlıklarına yeniden kavuşmuş olmaları gerekir⁴⁷. Lykialıların uyguladıkları politikanın başarılı olduğunu söylemek herhalde yanlış olmasa gerekir; Zira Augustus'tan sonra iş başına gelen her iki imparator (Tiberius ve Caligula) döneminde de Lykia Birliği özgürlüklerini korumuşlar, bu da uyguladıkları politikanın sanırım kendileri adına en önemli çıktılarındandır. Bu politikayı Strabon'da övmektedir⁴⁸.

Lykia'daki Tyberissos'ta bulunmuş olan ve C. Schuler tarafından yayıma hazırlanan bir yazıt Lykia Birliği ile Roma arasındaki bir anlaşma metnini içermektedir. Bu metin, İÖ 2. yy.'ın sonundan itibaren yoğunlaşan korsan savaşları, Mithridates'e karşı yürütülen uzun soluklu mücadele ve İÖ 1. yy.'ın 2. yarısında vuku bulan iç savaşlar Roma'nın askeri faaliyetlerini sık sık Lykia topraklarına da taşımıştır. Yukarıda anılan *foedus* anlaşması da Roma politikasının Lykia'yı, kendine *amicitia* ile bağlı bir *civitas libera* olarak değil, en azından Sulla'dan itibaren (App. *Mithr.* 9, 61; ILS 31; 32) resmi bir *foedus* anlaşması ile bağlı bir müttefik (*civitas foedera*) olarak gördüğünü göstermektedir; krş.: Kolb 2002, 209 dn. 17.

⁴³ App. *Mithr.* 61; TAM II 899.

⁴⁴ İÖ. 46 yılına tarihlenen Caesar ile Lykia Birliği arasındaki *foedus* antlaşmasından öğrendiğimiz üzere Lykialılar, sınırlarına Batıda Telmessos ve civar yerleşmeleri, Doğuda Phaselis'e kadar olan bölgeyi, Kuzeyde ise Elmalı ve Seki platolarını coğrafi sınırlarına dahil etmiştir, Mitchel 2005, 165–259.

⁴⁵ Brutus'un Lykia'ya karşı giriştiği savaş için son olarak bk. Behrwald 2000, 117 vdd. dn. 391–402 ile birlikte.

⁴⁶ Krş. Behrwald 2000, 119 vd. Ayrıca daha önceki müttefik sözleşmelerinin akıbeti için bkz. Şahin – Adak 2007, 50.

⁴⁷ Şahin – Adak'a göre Lykia Birliği'nin ve Myra halkının Agrippina'yı εὐεργέτης καὶ σωτήρ τοῦ ἔθνους unvanlarıyla onurlandırmış olmaları işaret etmektedir, Şahin – Adak 2007, 50. Yazıt için bkz. Balland 1981, 45 nr. 23 ve IGR III 719. Ayrıca yazıtların İÖ. 16 ile 13 yıllarına tarihlenmesi hususunda bkz. Rose 1997, 161vd. nr. 100.

⁴⁸ Krş. Strabon 14.3,3: οὕτω δ' εὐνομούμενοις αὐτοῖς συνέβη παρὰ Ῥωμαίοις ἐλευθέροις διατελέσαι, τὰ πάτρια νέμουσι. Koinon için bk. Moretti 1962, 173 vdd.; Larsen 1968, 240 vdd.; Deininger 1965, 69–71.; Jameson 1980, 832 vdd.; Troxell 1982, 9 vdd.; Behrwald 2000, 105–146.

2.2 Lykia'da Eyalet Öncesi İmparator Kültü

Küçük Asya'da birçok bölge İS. 43 yılında Claudius tarafından eyaletleştirilen Lykia'dan önce, Cumhuriyet Dönemi'nden başlamak üzere birer birer Roma eyaleti olmuşlardı. Bu tarihe gelinceye kadar Roma'nın bölgeyi eyaletleştirme çabası içinde dahi olmadığını görüyoruz. Strabon'dan öğrendiğimize göre bölge eyalet haline getirilmeden önce -yani yazarın kendi zamanında- dış işlerinde zaten Roma'ya bağımlıdır ve iç işlerinde ise Roma'nın izni ve çıkarı doğrultusunda hareket ettikleri sürece sorun yaşamamışlardır⁴⁹. Yine de bazı bilimciler bunun arkasında bölgedeki yönetiminin başarılı politikasının sonucu olarak -iç işlerinde de olsa- özgür kalabildiklerini söyler⁵⁰.

İmparatorların ve hanedanların dinsel sahada onursal kutsanma görmesi Augustus ile başlamıştı. *Principatus* yönetiminin kurucusu olan Augustus daha hayatta iken gerek Lykia Birliği gerekse tek tek kentler tarafından 'Tanrı' olarak sayılmaya ve kutsanmaya başlamış, İÖ. 27 yılında ise Oinoanda'da adına bir tapınak inşa edilmiştir.⁵¹ Roma karşısında Lykialılar kendilerini πίστοι σύμμαχοι olarak tanımlamakta ve bunu Stadiasmus anıtının ön yüzündeki ithaf yazıtında da (str. 15vd.) iftiharla dile getirmektedirler.

Augustus'un tanrısal kutsanmasına ilişkin belgeler sadece epigrafik belgelerden ibaret değildir. Augustus portrelerini taşıyan ve henüz yaşadığı dönemlerde darbedilen gümüş ve bronz sikkeler de keza Lykialıların kendilerine bahşedilen bu bölgesel bağımsızlığa karşı besledikleri şükran duygularının dışa vurumudur⁵². Bazı kentler ve Lykia Koinon'u Augustus ve Agrippa'yı aşırıya varan unvanlarla onurlandırmışlardır.⁵³ Örneğin Myra'lıların halk

⁴⁹ Bu kısmi bağımsızlık durumu (14. 3. 3) açık şekilde dile getirilmektedir: καὶ περὶ πολέμου δὲ καὶ εἰρήνης καὶ συμμαχίας ἐβουλευόντο πρότερον, νῦν δ' οὐκ εἰκός, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς Ῥωμαίοις ταῦτ' ἀνάγκη κεῖσθαι, πλὴν εἰ ἐκείνων, ἐπιτρεψάντων, ἢ ὑπὲρ αὐτῶν εἶη χρῆσιμον. Bu hususta ayrıca bkz. Kolb 2002, 209 vd.

⁵⁰ Bkz. Şahin – Adak 2007, 50; krş. Levick 1990, 150: "The Lycian federation had remained 'free' until 43 because it was well-governed, hard to get at, and strategically unimportant". Buna karşılık Syme 1995, 271'de, Lykia Yarımadasının tüccarların ilgisini fazla çekmediği görüşündedir.

⁵¹ IGR III 482; OGIS 555: Μόλης Διογένους τοῦ Μόλητος, ὁ Ξάνθου ἐπιστατήσας τοῦ Καίσαρος ναοῦ [κ]αὶ τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ[ι] πάντων σὺν τῷ πε[ριβ]όλῳ[φ], καὶ ἱερατεύσας Καίσαρος [τ]ῶι Καίσαρι καὶ δήμῳι. Krş. Magie 1950, 1386 dn. 45; Wörrle 1988, 58 dn. 30 vd. ile birlikte; Borchhardt 2002, 86 vd.; Kolb 2002, 212.

⁵² Nüsmatik veriler için bkz. Troxell 1982, 178 vd. ve 208 vdd.; Behrwald 2000, 127 vd. Kolb 2002, 209'a göre bu Birlik sikkeleri "Reflex der faktischen Zugehörigkeit der Lykier zum *Imperium Romanum*" olup "verdeutlichen zugleich die entsprechende Selbsteinschätzung ihrer politischen Situation. "

⁵³ Tlos: TAM II 556: Μόλης Διογένους τοῦ Μόλητος, ὁ Ξάνθου ἐπιστατήσας τοῦ Καίσαρος ναοῦ [κ]αὶ τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ[ι] πάντων σὺν τῷ πε[ριβ]όλῳ[φ], καὶ ἱερατεύσας Καίσαρος [τ]-ῶι Καίσαρι καὶ δήμῳι.; Myra: IGR III 719: θεὸν Σεβαστὸν, θεοῦ υἱὸ[ν], Καίσαρα αὐτοκράτορα γῆς καὶ θαλάσ<σ>ης, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ σύνπαντο[ς] κόσμου, Μυρέων ὁ δήμος. [Μάρκ]ον Ἀγρίππαν, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ ἔθνους,

meclisinin Augustus ve Agrippa'yı tüm dünyanın hayırhahı ve kurtarıcısı (εὐεργέτην] και σωτήρα τοῦ σύνπαντο[ς] κόσμου) olarak onurlandırdıkları görülmektedir. Yine aynı şekilde Augustus'un torunu C. Caesar Letoon/Xanthos'taki bir heykel kaidesinde Νέος Θεός olarak tanımlanmaktadır. Büyük olasılıkla bu şekilde tanrısal tapınımı ölümünden sonra başlamış olmalıdır⁵⁴. İmparator ailesinin diğer fertlerine ilişkin onur yazıtlarına Andriake kentinde rastlanmaktadır⁵⁵. Yazıtlarda Myralıların halk meclisinin Augustus'un kız kardeşi Agrippina'yı, eşini ve annesini onurlandırdıkları görülmektedir. Patara'dan ele geçen bir yazıtta ise Germanicus kültü belgelenmektedir. Patara'lının halk meclisinin Polyperkhos'u onurlandırdığı yazıtta kente Germanicus kültünün tapınım gördüğü görülmektedir⁵⁶. Tlos kentinde ise Livia'nın kültürüne bir şenlikle birlikte rastlanmaktadır⁵⁷. İ.S. 3. yüzyılda Koinon

Μυρέων ὁ δῆμος.; IGR III 720: Ἰουλίαν θεὰν Σεβαστήν, γυναικα θεοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος, μητέρα δὲ Τιβερίου θεοῦ Σεβαστοῦ Κ[αί]σαρος, Μυρέων ὁ δ[ῆ]μος.; IGR III 721: Τιβέριον Καίσαρα θεὸν Σεβαστὸν, θεῶν Σεβαστῶν υἱὸν, αὐτοκ[ρ]άτορα γῆς καὶ θαλάσσης, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ σύνπαντος [κ]όσμου, Μυρέων ὁ δῆμος.; Apollonia: IGR III 694: Τιβέριον Κλ[α]ύδιον Καίσαρα, τὸν τοῦ θεοῦ Αὐτοκράτορος υἱὸν, Ἀπολλωνιατῶν ὁ δῆμος. [Αὐ]τοκράτορ[α] Καίσαρα Σεβα[σ]τῶν, θεοῦ υἱὸν, Α[π]ολλωνιατῶν [ὁ] δῆμος.

⁵⁴ Balland 1981, 48, nr. 25: [Γ]άϊον Καίσαρα νέον θεόν, υἱὸν Σεβαστοῦ θεοῦ Καίσαρος, Ξανθίων ὁ δῆμος.

⁵⁵ IGR III, 715: Γερμανικὸν Καίσαρα, τὸν Τιβερίου θεοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος υἱὸν, [Μυ]ρέων ὁ δῆμος τὸν ἑα[υ]το[ῦ] σ[ω]τήρα καὶ εὐεργέτην.; IGR III 716: Ἀγριπ[π]ε[ῖ]ναν [θ]υγατριδὴν θεοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος, [γ]υναῖκα δ[ὲ] Γ[ε]ρ[μ]αν[ικ]οῦ [Κ]αίσαρος, Μυρέων ὁ δ[ῆ]μος.; IGR III 717: Νέρωνα Κλαύδιον Δροῦσον [τ]ὸν πατρῶνα καὶ εὐεργέτην Μυρέων ὁ δῆμος.; IGR III 718: Σεβαστὸν, αὐτοκράτορα, γῆς καὶ θαλάσσης, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ σύνπαντος κόσμου, Μυρέων ὁ δῆμος.; IGR III 719: θεὸν Σεβαστὸν, θεοῦ υἱὸν, Καίσαρα αὐτοκράτορα γῆς καὶ θαλάσσης, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ σύνπαντο[ς] κόσμου, Μυρέων ὁ δῆμος. [Μάρκ]ον Ἀγρίππαν, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ ἔθνους, Μυρέων ὁ δῆμος.; IGR III 720: Ἰουλίαν θεὰν Σεβαστήν, γυναικα θεοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος, μητέρα δὲ Τιβερίου θεοῦ Σεβαστοῦ Κ[αί]σαρος, Μυρέων ὁ δ[ῆ]μος.; IGR III 721: Τιβέριον Καίσαρα θεὸν Σεβαστὸν, θεῶν Σεβαστῶν υἱὸν, αὐτοκ[ρ]άτορα γῆς καὶ θαλάσσης, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ σύνπαντος [κ]όσμου, Μυρέων ὁ δῆμος.

⁵⁶ TAM II 420: Παταρέων ὁ δῆμος Πολυπέρχοντα Πολυπέρχοντος τοῦ Δημητρίου Παταρέα, τὸν ἀρχιερέα διὰ βίου θεῶν ἐπιφανῶν Γερμανικοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ σύμπαντος αὐτῶν οἴκου καὶ προφήτην τοῦ πατρῶου Ἀπόλλωνος, ἱερατεύσαντα τοῦ θεοῦ καὶ πρυτανεύσαντα καὶ γραμματεύσαντα Λυκίων κατ' ἐκ[?]λησίαν καὶ τὰς τρεῖς ἀρχὰς ἄρξαντα ἐν ἐνιαυτῷ φιλοδόξως, τεμιμηθέντα κατ' εὐεργεσίαν ταῖς πρώταις καὶ δευτέραις τεμαῖς ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Λυκίων, καὶ νομογραφήσαντα Λυκίοις καὶ ὑποπαραχίσαντα καὶ ἐπιστατήσαντα τῶν μεταπέμπτων δικαστηρίων ἴσως, πεπολιτευμένον δὲ καὶ τὴν πανηγυριν τὴν ἐπὶ Καίσαρι Γερμανικῷ καὶ τὴν ἐπικατασκευὴν τοῦ θε[ά]τρου καὶ πολλῶν ἔργων τῶν τῆς πόλεως, εἰς ἃ καὶ ἐπαγγελάμενος ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἔδωκεν χρήματα ἀναπόδοτα, πάσι ἀρετῆ καὶ εὐσεβεία καὶ δικαιοσύνη διαφέροντα.

⁵⁷ TAM II 549: τέκνω Τιβερίω Καίσαρι, συν-εσταμένη δὲ καὶ Σεβαστῶν γένος κατὰ διαδοχὴν ἱερωτάτην θεῶν ἐπιφανῶν οἶκον ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον εἰς τὸν αἰεὶ χρόνον· Λύκιοι δὲ [εὐ]σεβοῦντες εἰς τὴν θεὸν κε]κρίκασιν ἐπιτελεῖσθα[ι αὐτῆ] πομπὰς καὶ θυσίας καὶ [ἐορτὰς] εἰς τὸν αἰεὶ χρόνον [καὶ ἀποδει]ξάμενο<ι>

tarafından Tiberius için kutsanan bir Kült Balbura'dan ve Phellos'tan ele geçen yazıtlarla belgelenmektedir⁵⁸. Bu duruma başka bir örnek olarak, Augustus ve Agrippa'yı Theos olarak onurlandıran Myra halkının kaleme aldığı yazıtı gösterebiliriz⁵⁹.

Augustus tarafından evlat edinilen ve tahtın varisi olan Tiberius için Apollonia (IGR III 694) ve Andriake'de (IGR III 721) heykeller dikilmiştir. Ayrıca Balbura⁶⁰ ve Phellos'ta⁶¹ ele geçen iki yazıt Tiberius onuruna kurulan Birlik Kültü'nün İS 3. yüzyıla kadar canlı kaldığını göstermektedir. Tiberius kültürünün, başka hiçbir Caesar için söz konusu olmayacak kadar uzun süre devam etmesi onun Lykia'lılar adına yerine getirmiş olması beklenen özel bir hayırına bağlanmalıdır⁶². Zira İS 43 yılında bölgenin Claudius tarafından eyaletleştirilmesinin ardından *Koinon*'un en üst mercii olarak ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν makamı kurulmuş ve tek tek imparatorlar için özel olmaktan çıkıp genel bir anlam kazanmıştır.

Yazıtta Augustus *cognomen*'inin kullanılmış olması İÖ Ocak 27 tarihinin *terminus post quem*⁶³ kabul edilmesini gerektirir⁶⁴. Tyberissos⁶⁵ ve Andriake'de (IGR III 718-719) bulunan yazıtların kesin bir şekilde gösterdiği gibi Augustus'un henüz hayatta iken Θεός unvanını

πόλιν ἱερ[ωτάτην] τὴν Τλωέων ἀγ[αθῶν ἀνδρῶν] γένος ἔχουσαν [καὶ ἐν παντί] καιρῷ ἠριστευ[κυῖαν καὶ ὑπερ]-
εννηγεμέν[ε]ρον δικαιοσύνη] καὶ πίστει κ[αὶ ἀρετῇ καὶ τῇ] πρὸς τὴν [θεὸν εὐσεβεία — —] vacat

⁵⁸ IGR III 474: str. 7 – 10 : ἐπε[ὶ] Μάρκος [Ἀυρήλιος Θεοαντιανός, υἱὸς Ἀυρηλίου Θεοαντ[ιανοῦ δις Με]λεάγρου [Κ]άστορος, Βαλβουρε[ῦ]ς καὶ [Ἀτταλεὺς, ἱε]ρεὺς εὐσεβ[ή]ς; str.19 – 25: πατὴρ Θεοαντιανοῦ ἱερασαμένου Λυκίων Θεᾶς Ῥώμης καὶ τειμηθέντος ἱεράτευσεν καὶ αὐτὸς τοῦ κοινοῦ Λυκίων ἔθνους Τιβερίου Καίσαρος εὐσεβ[ῶ]ς, καὶ φιλοτίμως πανταχοῦ τὴν αὐτοῦ π[ρ]οθυμίαν καὶ γνώμην ἐπιδ[ε]ίκνυται ἐν τοῖς ἀρίστοις οὐ μόνον εἰς τὸ ἔθ[ν]ος ἡμῶν.

⁵⁹ IGR III 719: Θεὸν Σεβαστὸν Θεοῦ υἱὸν [ν] Καίσαρα Αὐτοκράτορα γῆς καὶ θαλάσσης, τὸν εὐεργέτην] καὶ σωτήρα τοῦ σύνπαντος κόσμου, Μυρέων ὁ δῆμος. [Μάρκ]ον Ἀγρίππαν τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ ἔθνους, Μυρέων ὁ δῆμος. Ve Ayrıca diğer belgeler için bk. IGR III 722; TAM II 556 ve Balland 1981, 37 vdd. nr. 18 ve 19.

⁶⁰ IGR III 474. 1-14. satırlardaki düzeltmeler için bkz. Coulton et al. 1989, 56–60 no. 5 (= SEG 38, 1450).

⁶¹ Schuler 2005, 258-260; krş. Wörrle 2007, 87 dn. 21 (= SEG 55 1483).

⁶² C. Schuler (2005, 260 dn. 140) Letoon'da ele geçmiş bir yazıtta (Balland 1981, 121-123 no. 47) dayanarak bu durumu, bölgenin eyaletleştirilmesiyle sonuçlanabilecek bir kriz döneminde Tiberius'un Lykialılar adına *autonomia* yönünde karar vermiş olabileceği varsayımıyla açıklamaktadır.

⁶³ Literatür için krş. Wörrle 1996, 157 dn. 20.

⁶⁴ L. Munatius Plancus'un önerisiyle Romulus yerine yeni ve tamamen saygın bir ad olarak Augustus *cognomen*'ini alması (İÖ. 16 Ocak 27) hakkında bak. Suet. *Aug.* 7; krş. Flor. *Epit.* 2, 34, 24-26. Bunun *senatus* ve *pontifices*'in müşterek kararıyla gerçekleşmesi hakkında bak. Lyd. *Mens.* 4, 111; ayrıca bkz. Kienast 2009, 92–94.

⁶⁵ C. Schuler (2007, 387 ve dn. 16) ἐπόπτης γῆς καὶ θαλάσσης ifadesinden hareketle yazıtın Augustus henüz hayattayken dikildiğini ileri sürmektedir; op. cit., 390 dn. 25.

taşıdığı bilindiğine göre burada tanıtılan yazıt da yine Sidyma'da dikilen diğer yazıt gibi (TAM II 183) Augustus henüz hayattayken yazılmış olmalıdır⁶⁶. Yazıtta köşeli *sigma* kullanılması bu sonucu çürütmemektedir. Zira Sidyma'dan bilinen diğer yazıtın yanında Lykia'daki Augustus anıtlarının en erkeni olan Kilepe'deki⁶⁷ örnekte de yine köşeli *sigma* kullanılmıştır. Bu durum Lykia'nın imparatorları onlar henüz hayattayken tanrı olarak onurlandırma iznine sahip olduğunu göstermektedir⁶⁸.

2.3 Bölgenin İlhakı ve Eyalet Olarak Yapılandırılması

İÖ. 43 yılına kadar Lykia'nın Roma'ya karşı sadakatini hem kült, hem de dış politikada göstermiş olması bunun en büyük etkenlerinden biridir. Ve bölgenin Roma'ya karşı bu müttefikliği uzun bir süre devam etmiştir. Ancak Suetonius ve Cassius Dio'nun aktarımlarından Claudius döneminde bölgenin eyaletleştirildiği ve bunun ana nedeninin de ülkenin içinde bulunduğu isyan/iç çatışma ve bu çatışmalarda öldürülen Roma vatandaşları olduğu görülmektedir⁶⁹. Bu kargaşaya durumu Lykia Birliğinin kaleme aldığı Patara Stadiasmus yazıtında στάσις, ἀνομία ve ληστεία sözcükleriyle tanımlanmaktadır⁷⁰.

⁶⁶ Krs. Wörrle 1996, 156 dn. 19.

⁶⁷ Harf karakteri değerlendirmesi için bkz. Wörrle 1996, 157 dn. 21d.

⁶⁸ İmparatorların kendilerini tanrı olarak onurlandırma iznini bazı eyaletlere verip bazılarına vermedikleri hakkında bak. Clauss 1996, 400-433, öz. 432; krs. Şahin – Adak 2007, 72 dn. 102. Παταρέων ὁ δῆμος Πολυπέρχοντα Πολυπέρχοντος τοῦ Δημητρίου | Παταρέα, τὸν ἀρχιερέα διὰ βίου θεῶν ἐπιφανῶν Γερμανικοῦ Καί<σ>αρος κ- | αἰ τοῦ σύμπαντος αὐτῶν οἴκου καὶ προφήτην τοῦ πατρῶου Ἀπόλλωνος, ἰ- | ερατεύσαντα τοῦ θεοῦ καὶ πρυτανεύσαντα καὶ γραμματεύσαντα Λυκίων κατ' [ἐκ?]- | λησί<a>ν καὶ τὰς τρεῖς ἀρχὰς ἄρξ<a>ντα ἐν ἐνὶ ἐνιαυτῷ φιλοδόξως, τειμηθέντα κατ' εὐεργεσίαν τα<ις> π- | ρώταις καὶ δευτέραις τειμαῖς ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Λυκίων, καὶ νομογρα- | φήσαντα Λυκίοις καὶ ὑποἰπαρχήσαντα καὶ ἐπισστατήσαντα τῶν μεταπέμπτων δικαστηρίων | ἴσως, πεπολιτευμένον δὲ καὶ τὴν πανήγυριν τὴν ἐπὶ Καίσαρι Γε<ρ>μανικῷ καὶ τὴν ἐπικατασκευὴν τοῦ θε- | [άτρ]ου καὶ πολλῶν ἔργων τῶν τῆς πόλεως, εἰς ἃ καὶ ἐπαγγειλάμενος ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἔδωκεν χρή<μ>a- | [τα ἀναπόδο?]τα, πάσῃ ἀρετῇ καὶ εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ διαφέροντα.

⁶⁹ Suet. *Claud.* 25,3: Lyciis ob exitiales inter se discordias ademit; Dio Cass. 60. 17,3: τούς τε Λυκίους στασιάσαντας, ὥστε καὶ Ῥωμαίους τινὰς ἀποκτεῖναι, ἐδουλώσατό τε καὶ ἐς τὸν τῆς Παμφυλίας νομὸν ἐσέγραψεν (sc. Κλαύδιος); İlhakın 43 yılına tarihlenmesi Cassius Dio'nun bu olayı Claudius 3. kez konsül iken cereyan eden olaylarla birlikte anmış olmasından çıkmaktadır. Bazı epigrafik belgeler de Dio'nun bu bilgisini doğrular niteliktedir. İ. S. 43 yılında Claudius Letoon'da yaptırdığı bina ilhakla eş zamanlı gözükmemektedir; zira binanın arşitravı üzerinde Claudius'un 4. Kez emperyal aklamasyonu ile anılması, bizi yine 43 yılına getirmektedir (Balland 1981, 25 nr. 11: Τιβέριος Κλαύδιος Δρούσ[ου υἱὸς Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερμανικὸς ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ γ',] τετράκις αὐτο[κράτωρ ...]. Bu tarihlleme aynı zamanda Q. Veranius hakkındaki bilgilerimizle örtüşmekte ve teyid edilmektedir (belgeler için bk. aş. s. 80vdd.##). Bu senatör 41 yılında halk tribunu idi. Bunu takip eden yıl içinde praetor'luga yükselmiş olsa gerektir. 48 yılında consul designatus olan

2.3.1 Eyaletleştirilme Süreci

İÖ. 43 yılına kadar Lykia'nın Roma'ya karşı sadakatini hem kült, hem de dış politikada göstermiş olması bunun en büyük etkenlerinden biridir. Ve bölgenin Roma'ya karşı bu müttefikliği uzun bir süre devam etmiştir. Ancak Suetonius ve Cassius Dio'nun aktarımlarından Claudius döneminde bölgenin eyaletleştirildiği ve bunun ana nedeninin de ülkenin içinde bulunduğu isyan/iç çatışma ve bu çatışmalarda öldürülen Roma vatandaşları olduğu görülmektedir⁷¹. Bu kargaşaya durumu Lykia Birliğinin kaleme aldığı Patara Stadiasmus yazıtında στάσις, ἀνομία ve ληστεία sözcükleriyle tanımlanmaktadır⁷².

Bununla birlikte Bennett şimdiye kadar genel olarak kabul edilmiş bu görüşün tamamıyla doğru olamayacağı görüşündedir. Bennett bölgenin eyaletleştirilmesi sadece iç çatışmalar yüzünden olamayacağı, başka nedenlerin de aranması gerektiğini düşünmektedir. Lykia gibi barışçıl bir bölgenin sadece iç huzursuzluktan dolayı ilhak edilemeyeceğini belirterek, bu ilhakın temelinde imparatorun şahsi çıkarları olabileceğine dikkat çekmektedir⁷³. Aynı zamanda İmparatorluğun mali eksikliklerinden kaynaklandığını da ileri sürmektedir. Bennet özellikle Kommagene'nin vasal konuma döndürülmesinin imparatorluk bütçesinde büyük bir

Veranius'u ertesini yılın ilk aylarından itibaren consul ordinarius olarak görmekteyiz. Mezar yazıtından (CIL VI 41075) Lykia'yı beş yıl süreyle yönettiği sonucu çıkmaktadır. Kendisini en geç 48 yılında tekrar Roma'da gördüğümüze göre, Lykia valiliği zorunlu olarak 43-47/48 yılları arasına düşmektedir.

⁷⁰ Şahin – Adak 2007, 29 str. 17–19 ayrıca bkz. s. 51.

⁷¹ Suet. *Claud.* 25,3: Lyciis ob exitiales inter se discordias ademit; Cass. Dio Cass. 60. 17,3: τούτῳ τε Λυκίουσ σασιάσαντασ, ὥσπερ καὶ Ῥωμαίουσ τινὰσ ἀποκτεῖναι, ἐδουλώσατό τε καὶ ἐσ τὸν τῆσ Παμφυλίας νομὸν ἐσέγραψεν (sc. Κλαύδιος); İlhakın 43 yılına tarihlenmesi Cassius Dio'nun bu olayı Claudius 3. kez konsül iken cereyan eden olaylarla birlikte anmış olmasından çıkmaktadır. Bazı epigrafik belgeler de Dio'nun bu bilgisini doğrular niteliktedir. İ. S. 43 yılında Claudius Letoon'da yaptırdığı bina ilhakla eş zamanlı gözükmektedir; zira binanın arşitravı üzerinde Claudius'un 4. Kez emperyal aklamasyonu ile anılması, bizi yine 43 yılına getirmektedir (Balland, *Inscriptions du Létôon*, 25 nr. 11: Τιβέριος Κλαύδιος Δρούσ[ου υἱὸς Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερμανικὸς ἀρχιερεὺσ μέγιστοσ, δημαρχικῆσ ἐξουσίασ τὸ γ',] τετράκισ αὐτο[κράτωρ ...]. Bu tarihleme aynı zamanda Q. Veranius hakkındaki bilgilerimizle örtüşmekte ve teyid edilmektedir (belgeler için bk. aş. s. 80vdd.##). Bu senatör 41 yılında halk tribunu idi. Bunu takip eden yıl içinde praetor'luğa yükselmiş olsa gerektir. 48 yılında consul designatus olan Veranius'u ertesini yılın ilk aylarından itibaren consul ordinarius olarak görmekteyiz. Mezar yazıtından (CIL VI 41075) Lykia'yı beş yıl süreyle yönettiği sonucu çıkmaktadır. Kendisini en geç 48 yılında tekrar Roma'da gördüğümüze göre, Lykia valiliği zorunlu olarak 43-47/48 yılları arasına düşmektedir.

⁷² Şahin – Adak 2007, 29 str. 17–19 ayrıca bkz. s. 51.

⁷³ Bennett 2011, 127–128.

kayıp olduğunu, bu yüzden de Lykia'nın ilhakına karar verilmesinde bunun önemli derecede etkisi olduğunu belirtmektedir.⁷⁴

2.3.2 Lycia et Pamphylia Sorunu

Lykia'nın eyalet olarak organize edildiği zaman tek eyalet statüsünde mi, yoksa çift eyalet statüsünde mi kurulduğuna dair bilim dünyasında tartışmalar bulunmaktadır. Cassius Dio'nun aktarımına göre Lykia Cladius tarafından mevcut olan Pamphylia eyaleti ile birleştirilmiştir.⁷⁵ Bu veriye dayanarak pek çok araştırmacı Lykia'nın başlangıçtan itibaren Pamphylia ile birlikte çift eyalet olarak kurulduğu fikrini savunmaktadır.⁷⁶ Brandt ise Vespasianus döneminden önce belgelenen valilerin sadece Lykia ile bağlantılı olduğunu belirtmektedir.⁷⁷ Lykia'da valilik yapan Veranius, Vilius Flaccus, Eprius Marcellus, Licinius Mucianus, Marcus Priscus ve Cn. Avidius'un bölgedeki varlıklarına dair birçok belge bulunurken, Pamphylia'da hiç belgelenmemiş olmaları dikkat çekicidir. Yine aynı şekilde Şahin de epigrafik belgelere dayanarak Lykia'nın tek eyalet olarak organize edildiğini, Pamphylia'nın ise Galatia yönetiminde kaldığını belirtmektedir.⁷⁸

Ancak Kolb Mela⁷⁹'nın aktarımına dayanarak Lykia'nın 43 yılında çift eyalet statüsünde kurulduğunu iddia etmektedir.⁸⁰ Ancak çift eyalet statüsünü Vespasianus 'tan Büyük Constantinus zamanına kadar korumuş olduğu göz önünde bulundurulduğunda Adak tarafından belirtilmiş olan Mela'nın geç devir kopyacılarının *Lycia et Pamphylia* yazılımını kalıp olarak kullanmış olabilecekleri fikri makul görünmektedir.

Ayrıca Attaleia'dan ele geçen ve İ.S. 50 yılına tarihlenen bir yazıt sayesinde M. Arruntius Aquila isimindeki bir procuratorun Pamphylia'daki yol yapım işleriyle sorumlu olduğu görülmektedir.⁸¹ Bu şahsın Galatia eyaletinde sorumlu procuratoru olduğu belgelenmiştir. Yazıtın tarihlenmiş olduğu yılda ise Lykia'da Oinoanda civarında bir köprünün inşaat yazıtına

⁷⁴ Bennett 2011, 129–131.

⁷⁵ Dio Cass. 60. 17, 3. (Κλαύδιος) τούς τε Λυκίους στασιάζσαντας, ὥστε καὶ Ῥωμαίους τινὰς ἀποκτεῖναι, ἐδουλώσατό τε καὶ ἐξ τὸν τῆς Παμφυλίας νομὸν ἐσέγραψεν.

⁷⁶ Treuber 1887, 205; Magie 1950, 1386 vd. dn. 48; Balland 1981, 2; Behrwald 2000, 129 vdd;

⁷⁷ Brandt 1992, 98.

⁷⁸ Şahin, Vorbericht, 130 vd.; I. v. Perge I, 31 dn. 49 ve nr. 24; I. v. Perge II, 138 vd. nr. 466.

⁷⁹ Mela 1, 14: “*Syria, et in ipso flexu Cilicia, extra autem Lycia et Pamphylia, Caria, Ionia, Aeolis, Troas usque ad Hellespontum.*”

⁸⁰ Kolb, Lykiens Weg, 214.

⁸¹ IGR III 768.

göre⁸², buluntu bölgesinin Lykia valisi Eprius'un yönetiminde olduğu anlaşılmaktadır. Bu veri ışığında bu yıllarda Pamphylia bölgesinin Lykia eyaletinin yönetiminde olmadığı açıkça görülmektedir. Eyaletlerin büyüklük farklılıklarına göre küçük bölgelerde valilerin, küçük bölgelerde ise procuratorların görev yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, procuratorların Lykia'da ise Vespasianus tarafından Pamphylia ile birlikte çifte eyalet olmasından sonra ortaya çıkması Lykia'nın bu tarihe kadar tek eyalet olarak kaldığını açıkça göstermektedir.⁸³

Nero yönetiminde de her ne kadar yazıtlardan belgelenmese de Plinius aktardıklarından Licinius Mucianus'un Lykia bölgesinin valisi olduğu bilinmektedir.⁸⁴ Yine aynı şekilde 68 / 69 yıllarında da Lykia'nın tek eyalet olduğu ve bölgenin Sextus Marcius Priscus tarafından yönetildiği epigrafik verilerle belgelenmektedir.⁸⁵ Vespasianus İmparatorluk çapında yaptığı düzenlemeler ile birlikte İ.Ö. 25/24 yılından beri idari yönden Galatia ile birleşik durumda bulunan Pamphylia bu eyaletten ayrılarak İ.S. 43 yılından beri tek başına eyalet olan Lykia ile birleştirilerek bir çifte eyalet haline getirilmiştir. Cassius Dio ve Suetonius'un aktarımlarına göre, birçok Roma'nın da öldürüldüğü iç karışıklıklar nedeniyle⁸⁶ İmparator Claudius İS 43 yılında bağımsızlığına son vererek, bilim dünyasındaki genel kanının aksine, Lykia'yı tek başına eyalet yapmıştır⁸⁷. Andriake gümrük yazıtında eyalet sakinleri için sadece Lykia'lı⁸⁸ ifadesinin kullanılması bu düşünceyi desteklemektedir. Bu nedenle Lycia et Pamphylia eyaleti sorununu yeni baştan ele almak gerekmektedir.

Cassius Dio tarafından daha geç döneme ait bir bakış açısıyla kaleme alınmış olan εἰς τὸν τῆς Παμφυλίας νόμον ἐσέγραψεν ifadesi bilim dünyasını Lykia'nın Pamphylia ile birlikte Lycia et Pamphylia çifte eyaleti içinde birleştirilmiş olduğu görüşüne yol açmıştır⁸⁹. Bundan

⁸² Milner, Roman Bridge, 118; krş. aş. s. 168.

⁸³ Detaylı bilgi için bkz: Adak...

⁸⁴ Plinius, n.h. 13. 88.

⁸⁵ Eck, Legaten von Lykien, 65 vdd.; Eck et alii, Leuchtturm von Patara, s. 91-121

⁸⁶ Cass. Dio, 60, 17, 3: τοὺς τε Λυκίους στασιάζοντες, ὥστε καὶ Ῥωμαίους τινὰς ἀποκτεῖναι, ἐδουλώσατό τε καὶ ἐς τὸν τῆς Παμφυλίας νόμον ἐσέγραψεν; Suet. Claud. 25, 3: Lyciis ob exitiabiles inter se discordias libertatem ademit.

⁸⁷ Bu tartışma için daha detaylı bilgi için bak.: Behrwald, Lykischer Bund, 129-46.

⁸⁸ Andriake gümrük yazıtı hakkında bkz. Takmer 2006; str. 14: ἐὰν δέ [τι]ς Λύκιος εἰς [ἀ]κολ[ουθίαν ἢ πρ]ασίαν ἐξάγων.

⁸⁹ Treuber, Geschichte der Lykier, 205; Syme, Galatia and Pamphylia, 126; Syme, Pamphylia, 227-31; Ramsay, Roman Power in Asia Minor, 32; Magie, Roman Rule II, 1386d dn. 48; Syme, Rank and Repute, 272d.; Balland, Inscriptions, 2; Mitchell, Anatolia II, 154; Rémy, Évolution 63; Levick, Roman Colonies, 227d; Behrwald, op. cit., 129dd; Jones, Claudian Monument, 166; Kolb, Lykiens Weg, 207-221.

hareketle de Suetonius'un, Vespasianus tarafından Lykia'nın özgürlüğüne son verildiği aktarımı Nero veya Galba tarafından verilen özgürlüğün Vespasianus tarafından geri alınarak, Lykia'nın Pamphylia ile birlikte Roma tarafından tekrar tek bir eyalet altında birleştirildiği şeklinde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu görüşe karşı çıkan bazı argümanlar Brandt tarafından daha önceden ortaya konmuştur. Bilim dünyasının yorumlarını üzerinde temellendirdiği Cassius Dio'nun ifadesinin kabul edilebilir olmadığına işaret eden Brandt'a göre Dio, Lycia et Pamphylia Eyaleti'nin kendi zamanındaki durumunu basitçe İS 43'tekiduruma uyarlamaktadır⁹⁰. Cassius Dio'nun bu kuşkulu aktarımına karşı Brandt, Vespasianus Dönemi'ne kadar Lykia'nın tek başına eyalet olduğuna; buna karşın Pamphylia'nın Galatia Eyaleti'nde kalmaya devam ettiğine dair bir dizi belge ortaya koymaktadır⁹¹. Bu arada Brandt'ın rekonstrüksiyonunu doğrulayan yeni epigrafik belgeler yayınlanmıştır⁹². Bu yeni verilerin de yardımı ile İS 43 yılında Lykia'nın tek başına eyalet yapılmış olduğuna dair veriler güçlenmektedir. Bu veriler şu şekilde sıralanabilir:

Andriake gümrük yazıtının dışında Lykia'nın tek başına eyalet yapıldığını gösteren en önemli belgelerden biri, 1994 yılında Patara'da bulunan Stadiasmus Patarensis Anıtı'dır. Roma iktidarını güçlendirmek amacıyla eyaletin ilk valisi Veranius tarafından yürütülen yol yapımı faaliyetleri sadece Lykia kentleri ile sınırlıdır. Bu durum S. Şahin'i yeni oluşturulan eyaletin sadece Lykia'yı içermiş olması gerektiği sonucuna götürmektedir⁹³. Buna karşın, Attaleia'da bulunan bir yazıtta göre⁹⁴, İS 50 yılında Pamphylia'daki yol tamirati çalışmaları Galatia eyaleti procurator'u M. Arruntius Aquila⁹⁵ denetiminde yapılmıştır. Oysa Oinoanda'dan aynı yıla tarihlenen bir köprü yazıtında ise söz konusu köprü'nün Lykia valisi

⁹⁰ Brandt, *Gesellschaft und Wirtschaft*, 96dd.

⁹¹ Brandt, *op. cit.*, 98.

⁹² Stadiasmus Patarensis Anıtı: Şahin, *Vorbericht über Stadiasmus*, 130d; Şahin – Adak, *Stadiasmus Patarensis*, 85dd; Oinoanda Köprü Yazıtı: Milner, *Roman Bridge*, 117-123; Syedra'dan Corbulo'ya elçi olarak giden birinin onur yazıtı: Tomaschitz, *Inschriften Westkilikiens*, 51-4 no. 27.

⁹³ Bak. yk. dipnot.

⁹⁴ IGR 768 = ILS 215: Ti. Claudius Drus[i f.] Caesar Aug. Germ[an]icus pontif. maxim[us] tr. po. X imp. XIX p. p. c[o]s. desig. V [p]er M. Ar[ru]ntium Aqu[il]am proc. su[um] vias refecit [T]i[βέ]ρι[ος] Κλαυδιος | Δρούσ[ου] υιός Καίσαρ | Σεβαστός Γερμανικός, ἀρχιερεὺς μ[έ]γιστος, δημο[ρ]χικῆς ἐξουσίας [τ]ὸ | ἴ, αὐτοκράτωρ τὸ ἡ', | πατὴρ πατρίδ[ος], [ὑ]πάτος | ἀποδεδειγμένος τὸ ε', | διὰ Μ. Ἀρρουντίου Ἀκουίαν | τὸν ἐπίτροπον ἑαυτοῦ | ὁδοῦς ἀποκατέστησε.

⁹⁵ Syme, *Pamphylia*, 228d; Şahin-Adak, *Stadiasmus Patarensis*, 87d dn. 186d.

Eprius'un denetiminde yapıldığı bildirilmektedir⁹⁶. Bu üç belge de Pamphylia'nın Claudius Dönemi'nde Lykia valilerinin idari sahası içinde olmadığını göstermektedir.

Lykia'nın eyaletleştirilme sürecini önceleyen sikke baskılarının hemen başlangıcında, ön yüzünde İmparator Claudius'un portrelerini ve imparator unvanlarını; arka yüzünde ise geleneksel birlik figürlerini taşıyan sikkelerin yanında Roma kent sikkelerine öykünerek Spes ve Libertas figürlerine sahip iki sikke tipi daha bulunmaktadır⁹⁷. F. Kolb'un da belirtmiş olduğu gibi bu sikkeler, Lykia'luların Koinon'larına geleneksel temellere dayanan autonomia'larını geri vermesi için Kaisar'a yakarılarından kaynaklanmış olmalıdır⁹⁸. Ne var ki, söz konusu sikkelerle propagandası yapılan bu talep sonuç vermemiş ve Lykia Roma eyalet sistemine dahil edilmiştir. Bir çeşit cezalandırma niteliği taşıyan eyaletleştirilme sürecinde Lykia'dan bir elçi heyeti Koinon'un selameti için Roma'da senatus önüne çıkmıştır⁹⁹. Cassius Dio tarafından aktarılan bu elçi heyetinde yine hiçbir Pamphylia'lı yer almamıştır. Lykia Birliği ve Tlos kenti tarafından onurlandırılan Tlos'un seçkinlerinden bir zatın, Koinon'un özgürlüğü ve yasaları adına görüşmelerde bulunmak üzere Roma'ya elçi olarak gönderilmesi¹⁰⁰ de bu çerçevede anlaşılmalıdır. Lykia'lular Eprius'un valilik görevini tamamlamasının ardından onu İS 57'de görevini kötüye kullanmakla suçladıklarında başarısız kalan bu girişime elbette Pamphylia'lular katılmışlardır¹⁰¹. Zira, komşu bölgenin valisi olarak onun yol açtığı zararlar Pamphylia'yı etkilememiştir¹⁰².

İS 43 ile 73/4 yılları arasında görevde bulunan eyalet valilerini anan yazıtların tümü Lykia'dan ele geçmiştir¹⁰³, buna karşın Pamphylia'dan bugüne kadar hiçbir yazıt bulunamamış-

⁹⁶ Milner, *Roman Bridge*, 118: Ti. Claudius Drusi f. Caesar Deus Aug. Germanicus pontifex] max. tr[ib]uniciae p[ot.] X cos. V imp. XII des[ig.] p.p. pontem per T. [Cl.] Eprium Marcellum [I]eg. Aug. pro pr. so(dalis) A(ugustalis); krş.: Şahin-Adak, op. cit., 88 dn. 188.

⁹⁷ Troxell, *Coinage of Lycian League*, 244-251 (öz. 250); Imhoof-Blumer, *Münzkunde*, 21-26 (öz. 25).

⁹⁸ Kolb, op. cit., 212 dn. 40.

⁹⁹ Cass. Dio, 60, 17, 4: ἐν δὲ δὴ τῆ διαγνώσει ταύτη (ἐποιεῖτο δὲ αὐτὴν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ) ἐπέθετο τῆ Λατίνων γλώσση τῶν πρεσβευτῶν τινος, Λυκίου μὲν τὸ ἀρχαῖον ὄντος Ῥωμαίου δὲ γεγονότος· καὶ αὐτόν, ἐπειδὴ μὴ συνῆκε τὸ λεχθέν, τὴν πολιτείαν ἀφείλετο, εἰπὼν μὴ δεῖν Ῥωμαίων εἶναι τὸν μὴ καὶ τὴν διάλεξιν σφῶν ἐπιστάμενον.

¹⁰⁰ TAM II, 583 str. 6-8: καὶ πρεσβεύσαντα ἐπιτυχῶς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν νόμων.

¹⁰¹ Tac. Ann. 13, 33, 3: Pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus praevaluit, ut quidam accusatoum eius exilio multarentur, tamquam insonti periculum fecissent.

¹⁰² Krş.: Şahin-Adak, op. cit., 89.

¹⁰³ Krş.: Şahin-Adak, op. cit., 87.

tır¹⁰⁴. Üstelik bu yazıtlarda söz konusu valilerin faaliyet alanları hep Lykia ile sınırlıdır. Claudius ve Nero'nun hükümlerleri sırasında eyalet valisi olan Eprius, Paphos yazıtında¹⁰⁵; Mucianus ise Lykia'dan şimdiye kadar ele geçen üç yazıtta sadece Lykia'nın valisi olarak anılmaktadır¹⁰⁶. Üstelik, çağdaşı Plinius Maior¹⁰⁷da onu sadece bu bölgenin valisi olarak anmaktadır¹⁰⁸1069. Claudius ve Nero zamanında Galatia Eyaleti procurator'u olan L. Pupius Praesens'in Perge'deki onur yazıtı da Pamphylia'nın o sırada Galatia eyaletine ait olduğunu kanıtlamaktadır¹⁰⁹. Vespasianus'a kadar Lykia'da prokuratorların belgelenememesi de eyaletin görece küçüklüğü ile açıklanabilir. Zira, vali bu tür denetim faaliyetlerini in persona yürütebiliyordu¹¹⁰. Buna karşın, Galatia ve Asia gibi büyük bölgelerde bu görevler için procurator'lar gerekli idi. Ama bu durum Lykia'nın tek başına eyalet olduğu dönem ile sınırlıdır. Vespasianus tarafından Lycia et Pamphylia çifte eyaleti kurulduktan sonra burada da artık procurator'ların varlığı bilinmektedir¹¹¹.

Stadius Cappadocia et Galatia eyaleti legatus'u C. Rutilius Gallicus'un Pamphylia'yı da içerecek şekilde yaptığı hizmetleri için övmektedir¹¹². Ephessos'ta bulunmuş bir yazıt sayesinde Gallicus'un Galatia legatus'luğu belgelenmektedir¹¹³. Bu durum, Gallicus'un hem Galatia hem de Pamphylia'da faaliyette bulunduğu anlamına gelmektedir¹¹⁴. Rutilius Gallicus Nero Dönemi'nde¹¹⁵ Galatia eyaleti valisi olduğu kabul edilen ve Parthia Seferi ile

¹⁰⁴ Mucianus için dikilmiş olan bu onur yazıtının Attaleia surunun tamiratında kullanılan diğer bir çok taş gibi İS 10. yy.'da Phaselis'ten getirilmiş olabileceği hakkında bak.: Rott, *Kleinasiatische Denkmäler*, 364 no. 60; Şahin-Adak, op. cit., 87 dn. 182.

¹⁰⁵ AÉ 1956, 186; Rémy, *carrières sénatoriales*, 281 No. 1. Krş.: Zimmermann, *Lycia et Pamphylia*, 537; ayrıca bak.: yk. 466.

¹⁰⁶ Bak.: yk. dn. 457d.

¹⁰⁷ Plin. Nat. Hist. 12, 9.13, 88.

¹⁰⁸ Antik kaynaklardaki ve valiler için dikilmiş onur yazıtlarındaki titulatur'a dayanarak böyle bir sonucun çıkarılamayacağı aleyhte görüşü için bak.: Behrwald, op. cit., 132dd.

¹⁰⁹ Şahin, *Perge I*, 31 dn. 49; 43 no. 24; 65 dn. 1; krş.: Şahin-Adak, op. cit., 88d.

¹¹⁰ Bu görüş için bak.: Şahin-Adak, op. cit., 89 dn. 195d.

¹¹¹ Şahin – Adak, op. cit., 89 dn. 195.

¹¹² Stat. Silv. 1. 4. 76d: hunc Galatea vigens ausa et incessere bello / (me quoque), perque novem timiut Pamphylia messes.

¹¹³ ILS 9499 (= I. v. Ephesos No. 715); Syme, *Stadius on Rutilius Gallicus*, 514d.

¹¹⁴ krş.: Rémy, *Evolution*, 40; krş.: Birley-Eck, *Petronius Umbrinus*, 52; krş.: Şahin-Adak, op. cit., 91.

¹¹⁵ İS 60'tan itibaren Syria valisi olan Corbulo 61 yılında görevi Caesennius Paetus'a devretmiş ama onun başa-rısızlığının ardından bu görevi 63 yılında geri almıştır: Sherk, *Roman Galatia*, 987d.

görevlendirilmiş olan Corbulo'nun bir alt legatus'u olarak görülmektedir¹¹⁶. Bunun dışında, Doğu Pamphylia'daki Syedra'da bulunmuş olan bir yazıtın 9-12. satırları arasında adı okunamayan birinin Corbulo'nun yanına Armenia Maior'a elçi olarak gittiği bilinmektedir¹¹⁷. Dolayısıyla ile, Pamphylia'nın Nero Dönemi'nde Galatia-Cappadocia Eyaleti'ne¹¹⁸ dahil olduğu kesindir¹¹⁹. Syme, Tacitus (Hist. 2, 9) ve Suetonius (Vesp. 8, 4) tarafından aktarılan verilerle Galba Dönemi'nde Galatia-Pamphylia eyaleti valisi L. Nonius Calpurnius Asprenas'ın Leptis Magni'deki onur yazıtından¹²⁰ hareket ederek İS 43 yılında Claudius tarafından oluşturulan Lycia et Pamphylia çifte eyaletinin Galba'ya kadar varlığını sürdürdüğünü; Galba'nın ise, Pamphylia'yı Galatia eyaletine dahil edip Lykia'ya ise özgürlük tanıdığını düşünmektedir¹²¹. Syme tarafından geliştirilen bu düşünceyi takip eden Sherk, Corbulo'nun Armenia seferleri sırasında Pamphylia'nın geçici olarak Galatia'ya bağlılığının da kabul edilebileceğini, ama budurumun Galba Dönemi'nde kesinlik kazandığını düşünmektedir¹²². Oysa, kabul gören bu yaygın görüşün aksine Galba Dönemi'nde yeni bir düzenleme gerçekleşmemiştir. Zira, Eck'in göstermiş olduğu gibi Lykia Nero'nun son yıllarından Vespasianus'un hükümlerliğinin ilk yıllarına kadar Priscus'un eyalet valiliği altında Roma idaresinde kalmıştır¹²³. Pamphylia ise Tacitus'un aktardığı ve Leptis Magna'daki onur yazıtının da gösterdiği gibi Galatia valisi L. Nonius Calpurnius Asprenas'ın idaresi altında kalmıştır¹²⁴.

Suetonius'un anlatımına karşın, bütün bu verilerin gösterdiği üzere, Lykia Claudius tarafından tek başına eyalet yapılmış¹²⁵ ve ne Nero'nun ne de Galba'nın hükümlerlikleri sırasın-

¹¹⁶ Sherk, op. cit., 989d; Rémy, carrières sénatoriales, 184 no. 153; a.g.e., 249 no. 203.

¹¹⁷ Tomaschitz, Inschriften Westkilikiens, 51-4 no. 27: *πρεσβεύσαντα ἰς Ῥώμην καὶ ἰς τὴν Μεγάλην Ἀρμενίαν πρὸς Κορβουλῶνα.*

¹¹⁸ İS 70 yılında Vespasian tarafından birleştirilmelerinden önce Nero Dönemi'nde Corbulo'nun doğudaki faali- yetleri ile bağlantılı olarak Galatia ve Kappadokia eyaletlerinin 60'lı yıllarda birleştirilmiş olması hakkında bak.: Sherk, loc. cit.

¹¹⁹ Bu görüş ilkin Groag, E., RE I A1 (1914) s. v. Rutilius 19), 1257d. tarafından ileri sürülmüştür. Groag'ın bu iddiası daha sonradan Levick, Roman Colonies, 227; ve Rémy, Evolution, 40d. tarafından da kabul görmüş; Syme, Pamphylia, 44d.; Syme, Statius on Rutillius Gallicus, 518d. tarafından kuşkuyla karşılanmıştır; krş.: Tomaschitz, Inschriften Westkilikiens, 54 dn. 175.

¹²⁰ Reynolds, J. M.-Perkins, J. B., Inscriptions of Roman Tripolitania (London 1952) 105 no. 346.

¹²¹ Syme, Pamphylia, 44d.

¹²² Sherk, op. cit. 990-1

¹²³ Eck, Legaten von Lykien und Pamphylien, 65dd; krş.: Eck, Provinzialfasten, 285d. Anm. 16.

¹²⁴ Krş.: Rémy, carrières sénatoriales, 144 no. 107; Brandt, Gesellschaft und Wirtschaft, 98 dn. 828.

¹²⁵ krş.: Zimmermann, Lycia et Pamphylia, 537.

da bu durumda bir değişiklik olmamıştır¹²⁶. Nollé'nin de belgelediği gibi, Pamphylia Galba Dönemi'nde de (İS 68/69) hala Galatia eyaletinde yer almaktadır. Lykia ilk kez Vespasianus'un yeni düzenlemeleri sırasında Pamphylia ile birleştirilerek Lykia et Pamphylia çifte eyaleti kurulmuştur. L. Luscius Ocrea İS 74 – 76 arasında Lykia-Pamphylia çifte eyaletinin ilk valisi (πρεσβευτῆς καὶ ἀντιστράτηγος Λυκίας καὶ Παμφυλίας, legatus Augusti pro praetore Lyciae et Pamphyliae) olarak gözükmektedir¹²⁷.

2.4 Eyalet Kültünün Kurulması

Andriake Yazıtı, İmparator kültü Birlik Başrahibi'nin (ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν) Birlik memuriyetleri içindeki konumu ve görevlerine dair bilim çevrelerinde uzun süre tartışılan sorulara kısmen açıklık getirmektedir. Bu sorunlardan ilki *arkhierosyne*'nin Lykia'da ilk kez ne zaman kurumsallaştırıldığıyla ilişkilidir. J. Deininger, söz konusu kurumun Lykia'ya İS 43 yılında eyalet yapılmasının hemen ardından değil; daha sonra, bölgenin Roma Eyalet sistemine gerçek anlamda dahil edildiğini düşündüğü Vespasianus Dönemi'nde getirilmiş olabileceğini düşünmektedir¹²⁸. Deininger bu hatalı sonuca birbirine bağlı iki çıkarımla ulaşmaktadır: İlk Solomos Yazıtı'nı¹²⁹ İS. 43 yılından sonraya tarihlenmektedir. Zira, yazıtta dile getirilen Lykia içindeki karışıklıkları İS. 43 yılındaki karışıklıklar olarak değerlendirmektedir. Bunun ardından da, yazıtın Lykia'nın eyalet yapılmasından sonraya tarihlenmesine rağmen *eponymos* memuriyet olarak *arkhierosyne*'nin anılmamış olmasını, bu kurumun Lykia'ya ilkin Vespasianus tarafından getirilmiş olmasıyla açıklamaktadır. Ne var ki, R. Behrwald'ın göstermiş olduğu gibi, Solomos Yazıtı İS 43 yılına değil; büyük ihtimalle 2. *Triumviri* Dönemi'ne tarihlenmelidir¹³⁰. Öte yandan, Deininger'in bu yorumu daha önce de değinildiği üzere, Lykia'nın Claudius'tan Vespasianus'a kadar kesintisiz olarak Roma Eyalet sisteminin içinde kalmış olduğu gerçeği gerçeğiyle de çürütülmektedir¹³¹. Dolayısıyla,

¹²⁶ Eck, Legaten von Lykien und Pamphyliden, 65-75: Eck, Vespasianus'un yeni düzenlemelerine kadar Lykia'nın Roma eyalet sisteminin dışına çıkarılmadığını belgelemiştir; krş.: Eck, Senatoren, 4.

¹²⁷ Eck, Legaten von Lykien und Pamphyliden, 72d.; Rémy, Évolution 63; Brandt, op. cit., 98d.; Nollé, Side I, 303B305, no. 34.

¹²⁸ Deininger 1965, 72 vd.

¹²⁹ Pallas et al., 1959, 496–508 (= SEG 18, 143); yazıtın bu döneme tarihlenmesi hakkında krş.: Robert 1960, 332; Balland 1981, 9.

¹³⁰ Behrwald 2000, 122 vd; krş.: Kolb 2002, 211. Şahin-Adak 2007, 58 vd, bu tarihlenmeyi şüpheli bulmakla birlikte, söz konusu olayların herhalükarda Lykia'nın eyaletleştirilme sürecinden önce vuku bulduklarını kabul etmektedir.

¹³¹ Bak. yk. böl. 2. 3. 2

Andriake Yazıtı'nın göstermiş olduğu gibi, *arkhierosyne* makamı bölgenin bir Roma eyaletine dönüştürülmesiyle birlikte oluşturulmuştur¹³². Bu sonuç, Oinoanda'dan Demosthenes Yazıtı'nın varlığını kesinleştirdiği *lex provincia*'nın¹³³ Wörrle'nin tahmin ettiği gibi ilkin Vespasianus Dönemi'nde oluşturulmuş olabileceği düşüncesini¹³⁴ şüpheli kılmaktadır. Bunun yanında M. Adak, bölgenin eyaletleştirilmesinin ardından ilk valilik görevini üstlenen Q. Veranius'un bu süreçte yürüttüğü faaliyetlerin *Stadiasmus Patarensis* Anıtı'nda dile geldiği şekliyle belli bir plan çerçevesinde ve olasılıkla da bir *lex provincia* temelinde yerine getirildiğini düşünmektedir¹³⁵. Eyaletin ilk oluşturulması sürecinde yasalaştırılan ve Nero Dönemi'nde yazıtı geçirilen *ex portorii provinciae Lyciae*, M. Adak'ın bu çıkarımını destekler niteliktedir.

Roma hâkimiyetinin eyalette sürekliliğini sağlamak için, ülkenin ileri gelen ailelerine Roma vatandaşlık hakkının verilmesinin yanı sıra, İmparator kültü de diğer bir araç olarak kullanılmıştır. Yazıtlar Claudius'un bu aracı çok yoğun bir şekilde kullandığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar İmparator kültü Augustus zamanından beri Lykia'da mevcut ise de, Claudius buna yeni bir boyut kazandırmış, kült için gerekli yapılara önem vermiş ve selefleri yanı sıra kendisine de "Tanrı" olarak saygı gösterilmesini benimsemiştir.

Çeşitli Lykia kentleri Claudius onuruna heykellerini dikmiştir. Bu anıtlarda İmparatorun "Tanrı" sıfatıyla tanımlandığını görmekteyiz¹³⁶. Buradan hareketle, İmparatorun, kendisine tanrısal onurlar verilmesi hususunda, kentlerin arzusu doğrultusunda hareket ettiği sonucunu çıkarabiliriz¹³⁷. Bu hususta Claudius, Lykia halkına kendisini henüz yaşarken tanrı olarak kutsama hakkı veren Augustus'u takip etmiştir. Bu duruma bir örnek olarak, Augustus ve Agrippa'yı *Theos* olarak onurlandıran Myra halkının kaleme aldığı yazıtı gösterebiliriz: Θεὸν Σεβαστὸν Θεοῦ υἱὸ[ν] Καίσαρα Αὐτοκράτορα γῆς καὶ θαλάσσης, τὸν εὐεργέτην] καὶ

¹³² Balland, op. cit., 9 dn. 83, bu düşüncededir; 25dd. no. 11; krş.: Behrwald, op. cit., 145; Wörrle 1988, 98-100; Şahin-Adak, op. cit., 58, 68 vd dn. 84.

¹³³ Wörrle, op. cit., 96, 123; krş.: op. cit., 165 dn. 16.

¹³⁴ Wörrle, op. cit., 91, 96 vd, 135; bu hususta ayrıca krş.: Kolb 2002, 220.

¹³⁵ Şahin-Adak, op. cit., 71.

¹³⁶ Sidyma (Frézouls – Morant, Inscriptions I, 233 nr. 1 = SEG XXXVII, 1987, nr. 1221): Τιβέριον Κλαύδιον [Καίσαρα ...] | Θεὸν Σεβαστὸν Αὐ[τοκράτορα ...] | καὶ σωτήρα τοῦ πα[ντὸς κόσμου] | Σιδυμέ[ων ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος]; Arneai (TAM II 3, nr. 760c): Τιβέριον Κλαύδιον Καίσαρα | Σεβαστὸν Γερμανικόν, θεῖον ἐπιφανῆ, σωτήρα καὶ το[ῦ] | ἡμετέρου δήμου, Ἀρνεα[τῶν ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος] | ἐτείμησεν ταῖς πρώτ[αις] | τειμαῖς].

¹³⁷ İmparator, hangi kentlerin kendisi için "Tanrı" sıfatını kullanıp kullanamayacakları hususunda bizat seçim yapma serebestisine sahipti. Bu hususta bk. Clauss, *Deus praesens*, 400 vdd., özellikle 432.

σωτήρα τοῦ σύνπαντος κόσμου, Μυρέων ὁ δῆμος. [Μᾶρκ]ον Ἀγρίππαν τὸν εὐεργέτην καὶ σωτήρα τοῦ ἔθνους, Μυρέων ὁ δῆμος¹³⁸.

İmparatorluğun eyalet memurları tarafından dikilen ya da yapılan eserler ya da yapılar üzerinde *Deus*-unvanı İmparator isminin bir parçası olarak yer alıyorsa, şahsının 'Tanrı' olarak kutsanması isteminin bizzat İmparatordan geldiğini söyleyebiliriz. Buna bir örnek olarak 50 ya da 51 yıllarında İmparator istemi üzerine Oinoanda yakınlarında yapılan bir köprünün yapı yazıtını gösterebiliriz¹³⁹. Yeni bulunan ve Kuzey Lykia çıkışlı (Müren/Elmalı) bir vali kararnamesinde Claudius keza θεός ya da ἐπιφανέστατος θεός olarak geçmektedir. Kararname, gerek Lykia Birliğinin gerekse Termessos halkının hak sahibi olduğu 'Delta' ismindeki bir arazinin kullanım koşullarını içermekte olup, büyük olasılıkla Lykia Eyaletinin kuruluşunu takip eden yıllarda ve ilk Eyalet valisi Veranius yönetiminde kaleme alınmış olsa gerektir. Claudius'un 'Tanrı' sıfatıyla kutsanması düşüncesinin daha ilhakın başlangıcında eyalet yöneticilerinin programına alınmış olduğuna bir diğer delil ise Gagai'lı Bouleutes'lerin – büyük olasılıkla Veranius'un istemi doğrultusunda – diktikleri İmparator heykelinin ithaf yazıtında görülmektedir. Keza bu yazıtta da Claudius 'Theos' olarak yüceltilmektedir.

Aynı zihniyeti, imparatorun valisi aracılığıyla yaptırdığı sakral yapılarda da maskelenmiş olarak görüyoruz. Örneğin Veranius Sidyma'da yaptırdığı bir tapınağı ”Kurtarıcı Tanrılar Augustuslar'a,, ithaf etmiştir¹⁴⁰. Limyra'da bir Sebasteion'u yapı yazıtı aracılığıyla tanımaktayız¹⁴¹. Letoon'da bulunan bir diğer arşitrav bloğu üzerindeki 'Claudius' ismi, İmparatorun Lykia'nın bu kült merkezinde bir bina vakfettiğine işaret etmektedir. Söz konusu bina, bir Opramoas yazıtında geçen (ἔθνικὸν Καίσαρειον)¹⁴² ve Balland'ın da işaret ettiği¹⁴³ Sebasteion olsa gerektir. Bu belgeler ışığında, İmparator Kültünün eyalet çapında daha Claudius devrinde eyleme geçtiğini söyleyebiliriz. İmparator Kültünün eyalet çapında

¹³⁸ IGR III, nr. 719. Diğer belgeler için bk. IGR III, nr. 722, TAM II 2, nr. 556 ve Balland 1981, s. 37vdd. nr. 18 ve 19. Sidyma'da yeni bulunan yayımsız bir yazıtta: Καίσαρι Θεῷ Σεβαστῷ.

¹³⁹ Milner, Roman Bridge, 118. Yazıtı taşıyan büyük blok bu arada Fethiye Müzesi'ne taşınmış bulunmaktadır. Yazıttan aldığımız bir istampaj ve resim arşivimizde mevcuttur.

¹⁴⁰ TAM II 1, nr. 177 (arşitrav bloğu): θεοῖς σωτήρσι Σεβαστοῖς ἐπὶ Κο[ίντου Οὐήραν]ίου πρεσβευτοῦ | τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου Καίσαρ[ος Σεβαστο]ῦ ἀντιστρατήγου. Tapınağın rekonstrüksiyon çizimi için bk. Benndorf – Niemann, Reisen, 61.

¹⁴¹ Borchhardt, Kenotaph für Gaius Caesar, 87; Marksteiner – Wörrle, Altar, 562 Anm. 61.

¹⁴² Balland 1981, 185 nr. 67, str. 4 vd.

¹⁴³ Balland 1981, 25 vd., nr. 11; krş. ayrıca Levick, Claudius, 186 ve Milner, Roman Bridge, 119.

Vespasianus devrinde değil de¹⁴⁴ Claudius devrinde organize edildiğine kesin kanıt ise Andriake gümrük yasasında geçen 'İmparator Kültü Birlik Baş Rahibi unvanıdır¹⁴⁵.

İmparatorluk Kültü bağlamında Simena'lı Hippolokhos onuruna kaleme alınan yazıt dikkat çekicidir. Bu Hippolokhos bu güne kadar kent çapında hizmet veren tespit edebildiğimiz tek Claudius rahibidir. Kendisi aynı zamanda Dea Roma'nın da rahibi olup, İmparator Kültünün Tanrıça Roma kültüyle kombine edildiğine işaret etmektedir¹⁴⁶. Hippolokhos'un örnek bir şekilde gerçekleştirdiği için övüldüğü gymnasiarkhlik ve diğer liturjik memuriyetlerin belirli kişilerce üstlenilmesi alışılık bir durumu, yani İmparator Kültü rahibinin de yine kentin en üst tabakasına mensup kişiler arasından seçildiğini göstermektedir¹⁴⁷.

¹⁴⁴ İmparator Kültünün Vespasian devrinde kurulduğunu Deininger, Provinziallandtage, 72 vd.; Balland, Inscriptions du Létôon, 9 ve Wörrle, Stadt und Fest, 98 vdd. savunmaktadırlar.

¹⁴⁵ En eski Birlik Baş Rahipleri olarak bildiğimiz gerek her iki Xanthos'lu Praxion ve M. Arruntius [...] gerekse Oinoanda'lı C. Licinnius Musaios görevlerini Flavienler öncesi bir zaman diliminde yerine getirmiş olsalar gerektir. Veranius'un bir heykelini diken Praxion (Balland, Inscriptions du Létôon, 79 nr. 37), Teimiussa'daki bir mezar yazıtında Archiereus olarak görülmektedir (Petersen – Luschan, Reisen, 58 nr. 114 = IGR III, nr. 698). Yazıtta Pi harfinin sağ bacağının henüz kısa olması yazıtın Flavienler öncesi kaleme alındığına bir işaret olsa gerektir. Vespasianus yönetiminde parlak bir kariyer yapan ve Domitian döneminde Senatör sınıfına alınan M. Arruntius [...], M. Arruntius Claudianus'un babası, Roma vatandaşlık hakkını Claudius devrinde almış olsa gerektir (Balland, Inscriptions du Létôon, 9 dn. 83 ve 157 vdd.). Bu şahsın Lykia Birliği İmparator Kültü Başrahipliği, baldızı Arruntia Apollonis onuruna Xanthos'luların kaleme aldığı onur yazıtı (Balland, Inscriptions du Létôon, nr. 57) sayesinde olasılık kazanmaktadır.

C. Licinnius Musaios ise (IGR III, nr. 493; 494; 496) Roma vatandaşlık hakkını, Andriake Gümrük Yasasında da ismi Nero'nun eyalet valisi olarak geçen senatör Licinius Mucianus'tan almıştır.

¹⁴⁶ IGR III, nr. 692 (yeni okuma: Leadbetter – Hohlfelder – Taşpınar, Hippolochos, 272 resimle birlikte): [ἐ]τείμησεν Ἀπερλειτῶν ὁ | δῆμος καὶ οἱ συνπολιτευόμενοι | αὐτῷ Σιμηνέων καὶ Ἀπολλων[ει]τῶν | καὶ Ἴσινδέων δῆμοι Ἰππόλοχον Ἀ|πελλέους Μυρέα καὶ Ἀπερλείτην | ἀπὸ Σιμηῶν χρυσῶ στεφάνῳ καὶ | εἰκόνι χαλκῆ, ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγαθὸν ὑπάρχοντα διὰ προγόνων, ἱερα|τεύσαντα [Τιβερίου] Κλαυδίου Καί|σαρος Σεβαστοῦ καὶ πρυτανεύσαν|τα γ' καὶ ἱερατεύσαντα Ῥώμης καὶ Δι|ῶς καὶ Ἀπόλλωνος καὶ [τ]αμε[ύ]σαν[τα | καὶ γυμνασι]αρχήσαντα καὶ τὰς ἄλ[λας | λειτουργία]ς τελέσαντα πάσας σε[μνῶς καὶ φιλο]δόξως πάση ἀρε[τῇ || διαφ]έροντα. İmparatorluk Kültünün merkezi görünüşe göre Simena'nın da dahil olduğu sympoliteia'nın da merkezi olan Aperlai'da idi (ayrıntılı olarak bk. Zimmermann, Untersuchungen, 129 vdd.; Leadbetter et. al. 269 vdd.). Yazıt bugün Kale Mahallesiinde Hacı Ayrancı'nın bahçesinde durmaktadır.

¹⁴⁷ Örneğin krş. Price, Rituals and Power, 62 vdd. Kentsel İmparator Kültü'ne ilişkin daha geç dönem örnekler için bk. Magie, Roman Rule II, 1392 dn. 62. Daha geniş bilgi için bkz. blm. 3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRLİK ve KENT KÜLTÜ

Bir önceki bölümde Anadolu’da kurulan diğer Roma eyaletlerindeki İmparatorluk kültürlerinin oluşumu aktarıldıktan sonra, Lykia’nın eyaletleştirildiği İS. 43 yılına kadar özellikle Lykia – Roma bağlamı din politikası çerçevesinde ele alınan bölgedeki eyalet öncesi imparator kültürü yazıtlar aracılığı ile gözler önüne serilmiştir. Yine aynı şekilde İmparator Claudius ile birlikte bölgenin İmparatorluk Romanum’a katılma süreci ve bunun ardından İmparatorun bölge üzerine götüğü din politikası anlatılmıştır.

Bu bölümde ise genel hatlarıyla eyaletin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan eyalet kültürü başrahibi yani yazıtlarda geçen ifade ile ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν çerçevesinde imparator kültürünün eyalet düzeyindeki durumu anlatılmaya çalışılacaktır. Bu konu üzerinde daha önceden yapılan tartışmalara yer verilip hali hazırda muhtlakta kalan bir takım sorulara yanıt aranacaktır.

3.1 Birlik Kültü

3.1.1 Ἀρχιερέως ve Görevleri

Bu konudaki diğer bir sorun da *arkhiereus*’un Lykia Birliği içindeki konumu ve görevlerine ilişkindir. Andriake Yazıtı’nın aşağıda alıntılanan satırlarının göstermiş olduğu gibi, İmparator Kültü Başrahibi gümrük gelirlerinin kiralanması sürecinde önemli bir rol üstlenmektedir.

3.1.1.1 Dini Görevleri

Lykia Birlik rahipliği ile ilgili olarak bilinen en önemli kaynağımız Rhodiapolis’li ünlü hayırhah Opramoas’un Lykia kentleri için yaptığı iyiliklerin ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı meşhur yazıttır¹⁴⁸. Bu yazıt söz konusu rahiplik için gerekli olan temel gereklilikleri (özellikle de ekonomik bakımdan) açıkça ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. Buna göre başrahip olmak isteyen herkes öncelikli olarak Lykia Birliği’ne miktarı belli olmayan ve

¹⁴⁸ Meşhur Opramoas yazıtı için bk. TAM II, no. 905. Bu meşhur yazıt C. Kokkinia tarafından başarılı bir şekilde edit edilerek tekrar bir monografi olarak yayımlanmıştır, bkz. Kokkinia 2000. Opramoas hakkında daha detaylı bilgi için ise ayrıca bkz. Frézouls 1985, 249-254; Coulton 1987, 171-178; Letta 1994, 203-246.

analomata (ἀναλώματα)¹⁴⁹ olarak adlandırılan bir ücret ödemek zorundaydı¹⁵⁰. Ancak epigrafik kaynaklar rahiplerin bu serveti nasıl ve hangi yollardan kazandıklarına dair çok fazla bir ayrıntı vermemektedir. Akla gelen en önemli nokta ise hiç şüphesiz ki Opramoas örneğinde olduğu gibi bu kişilerin geniş tarım arazilerine sahip olmuş olmasıdır. Örneğin Sidyma kentinden bir Lykiarkhissa olan Aurelia Nemeso, namı diğer KhrySION Kragos civarında var olan topraklarını ailesinin ölümünden sonra kente bağışlamıştır¹⁵¹. Birlik rahibi olmanın bir diğer ön koşulu ise yukarıda anılan zenginlikle bağlantılı olarak geçmişten beri süregelen bir soyluluktur. Buna en güzel örnek ise yine Opramoas ile karşımıza çıkmaktadır. Opramoas'ın babası olan Lykia Birliği'ne ve kentlere olan yardımseverliğinden ötürü onurlandırıldığı bilinmektedir¹⁵².

3.1.1.2 İdari Görevleri

S. 75-79: ἡ διεργύ[η]σις τοῦ τέλους ὑπὸ τοῦ ὄνητοῦ {ὄνητοῦ} γεινέσθω πρὸς ἀπλήν τὴν τειμὴν τοῦ [έν]ε[στῶ]τος ἐνιαυτοῦ [ἐπὶ τ]οῦ ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν καὶ [τ]ο[ῦ] [γ]ραμματέως τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ ὑπογραμματέως ἐπὶ ὑπο[θή]καις ἐνγαίαις· [ἔστω δὲ ταῦτη

¹⁴⁹ Reitzenstein'a (2011, 63, ayrıca dn. 1) göre Opramoas yazıtında sıkça geçen bu sözcüğün *summa honoraria* ile ilişki içinde olması kuşkuludur. Bu konudaki tartışmalar için ayrıca krs. Quas 1993, 328-334; Schwarz 2001, 318-319; Zuiderhoek 2009, 43-45.

¹⁵⁰ Reitzenstein 2011, 63. Opramoas'ın Lykia Birliği'ne 55 bin dinar bağış yaptığı bilinmektedir. Yine Telmessos kentinden Philippos isimli bir başrahip Opramoas'inkine benzer şekilde 56 058 drakhmi (TAM II, 15 D); Licinnius Longus ise 110 bin dinar bağış yapmıştır. Bu bu benzeri örnekler (120'li yıllarda *arkhiereus*'luk yapan Oinoandalı C. Iulius Demosthenes, 132 yılında başrahip olan ve yine Oinoanda'dan C. Licinnius Longus; 139 yılı Lykiarkh'ı Kyaneailı Iason) özellikle İS. 2. yüzyılda Lykia kentlerindeki zengin tabakanın büyük sıçrama yaptığını, bu elitler arasında *arkhiereus* olabilmek için büyük bir rekabet yaşandığını ve dolayısıyla Opramoas'ın bu dönemin tek hayırhahı olmadığını göstermektedir.

¹⁵¹ TAM II, no. : [Μ(ἄρκον) Αὐρ(ἡλίου) Εὐκάρπον τρίς, γενόμενον] | [ὑποφύλακα τοῦ ἔθνους καὶ νεο] | [κόρον τῆς προκαθηγέτιδος] | θε[οῦ Ἐκ]άτης, υἱὸν τῶν ἀξιολογῶ | τάτων Μ(άρκου) Αὐρ(ἡλίου) Εὐκάρπου Ἰεροκλέου[ς?] καὶ Χρυσίου τῆς καὶ Νεμεσῶ | Διονυσίου Ἀλκίμου δῖς, ἀπὸ | λυκιαρχίας, συγγενῆ ἀρχιφυλά | κων καὶ Λυκιαρχῶν, καταλιπόντα | τῆ πόλει πάντα τὰ περὶ τὸν Κρά | γον γεγονότα αὐτοῦ χωρία δι' ὧν | ἔθετο διαθηκῶν· τὴν αἰε | μνηστον δωρεὰν χαλκῆ | εἰκόνι ἡμείψατο ἢ πατ[ρίς] | βουλῆς καὶ δήμου [κρίσει]. Ayrıca bkz. TAM II, no. 261. Krs. Dmitriev 2005, 156-158. Reitzenstein'a (2011, 64) göre Lykialı elitlerin ellerinde bulundurdukları araziler bağlı buldukları polis sınırlarını dahi aşabiliyordu. Lykialıların diğer kentlere göç ederek enktesis çerçevesinde tarımsal faaliyetler içinde oldukları yazıtlardan iyi bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse Phellos kent teritoryumunda bulunarak harf karakterlerine göre İS. 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen bir yazıta göre Pataralı arazi sahipleri Phileinos ve KhrySION yine enktesis çerçevesinde kendi limanlarındaki refah ve zenginliğe rağmen Phellos topraklarına göç etmişlerdir, bkz. Uzunoglu – Taşdelen 2011, 86-87.

¹⁵² TAM II, no. 905 II B.

χρ]έος ἐκάστου δ[ι]ενγυῶντος πρὸς δηνάρια πεντακισχέιλια, καὶ οἱ αὐτοὶ ἐπὶ πενταετίαν τελωνείτω[σ]αν· οἱ δὲ καθ' ἕκα[στον] ἔτο[ς] ἀρχιερεὺς τε κα[ὶ] γραμματεὺς ὑποκείσθωσαν πρὸς τὴν εἴσπραξιν ἕκαστοι τῆς [ἡμισεία?]ς·

Vergi toplama hakkını satan alan kişi bunun kefaletini İmparator kültü başrahibi, Birlik'in grammateus ve hypogrammateus'u huzurunda yıllık ödeme oranında olacak şekilde taşınmaz mallar üzerindeki ipoteklerle göstermelidir. Bunun için her bir kefilin yükümlülüğü 5000 denaria'ya kadar olsun ve bunlar 5 yıl süreyle vergi toplama hakkına sahip olsunlar. Söz konusu yılda görevde bulunan arkhieus ve grammateus'tan her biri verginin [yarısının] toplanmasından sorumlu olsun.

Lykia Birliği Gümrük Yasası'nın yukarıda anılan bölümünde dile geldiği gibi, Birlik başrahibi ve *grammateus*'u vergi mültezimlerinin, huzurlarında taşınmaz mallar üzerinde ipotek gösterdikleri iki makamdır. Böylece, Kokkinia'nın Opramoas Yazıtı'ndaki bir bölümden¹⁵³ hareketle, Birlik başrahibinin kült faaliyetlerinin yanında idari görevler de üstlenmiş olabileceği tahmini¹⁵⁴ kesinlik kazanmaktadır.

3.1.1.3 Elçilik Görevi

Hem İmparator'la iletişim kurmak hem de Vali ile temas halinde olmak için kentte ya da Birlik'te böylesi durumlarda elçilik görevi yapacak birilerinin olması gerekliydi¹⁵⁵. Hellenistik Dönemde bu görev krallara yapılan elçilik seyahatlerine ek olarak kentler arası iletişim içinde kullanılıyordu¹⁵⁶. İmparatorluk dönemiyle birlikte elçilik görevinden politik uğraş kaybolmuş ancak Hellen dünyasında elçilik seyahatleri yine de itibarlı bir durumda kalmıştır¹⁵⁷. Bu yüzden Lykia Birlik rahibinin görevleri arasında en önemlilerinden bir tanesi de elçilik görevidir¹⁵⁸. Özellikle Roma'ya yapılacak bir elçilik görevi oldukça masraflı ve bir o kadar da tehlikeli bir

¹⁵³ VIII F 6-7: [τήν] τε περὶ τῶν κοινῶν φροντίδα καὶ διο[ίκησιν] πιστῶς ἀπαρτίσας.

¹⁵⁴ Kokkinia 2000, 216.

¹⁵⁵ İmparator'a yapılan elçilik görevi için bkz. Millar 1977, 375–385; Ziethen, 1994; Vali'ye yapılan elçilik görevi için bkz. Meyer-Zwiffelhofer 2002, 238–252.

¹⁵⁶ Quass 1993, 109–112.

¹⁵⁷ Plut. Mor. 805 A, İmparator huzurunda cesur ve azimli bir duruş sergilemek gerektiğini bildirmektedir; ayrıca konu hakkında bkz. Quass 1993, 168.

¹⁵⁸ Ziethen 1994, 249–253 no. 149 vdd.; özellikle no. 152–159. Reitzenstein, Ziethen'in verdiği bu elçiler listesinin eksik olduğunu görmüş ve bu görevi yapmış diğer kimseler için de şöyle bir ekleme yapmıştır: Balbura'dan Sex. Marcius Titianus (no. 13); Lydai'dan C. Iulius Heliodoros (no. 48); Ksanthos'dan Q. Veranius Tlepolemos (no. 53); Arykanda'dan Embromos (no. 58); Ksanthos'dan (no. 70); Ksanthos'dan Ti. Claudius Telemachos (no. 73); Sidyma'dan Veranius Iason (no. 111), krş. Reitzenstein 2011, 156 dn. 7.

iştir¹⁵⁹. Şu halde bu görev için kimin, neden ve nasıl seçileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu görev için gerekli olan varsılığın dışında seçim için bir başka elçiyle konuşulması gibi gayri resmi bir takım nedenler olmalıdır. Bunların başında şüphesiz İmparator ya da onun valisi ile kurulmuş kişisel ilişki ve bunun yanı sıra üstlenilen bu göreve eğitim ve retorik kabiliyeti açısından uygunluk gelmelidir¹⁶⁰. Başka bir memuriyeti üstlenme elçilik görevini üstlenmeyle tam olarak ilişkili olmasa da, bunun için bir engel teşkil ediyordu. Ne var ki İmparatorluğun batı bölgelerinde, *lex Irnitana*'da belirtildiği üzere, *Duumvir*'liği üstlenmiş kimse elçilik görevi yapamıyordu¹⁶¹. Opramoas'ın Birlik tarafından üçüncü ve dördüncü kez onurlandırıldığını gösteren yazıtta önceden Arkhiereus'luk görevini yürütmüş olan kimselerin bu memuriyetten sonra da elçilik görevini üstlenebildiği anlaşılmaktadır¹⁶².

Valiye gönderilecek daha üst düzey elçi elde edilecek başarının daha büyük olması anlamına geliyordu ki Sidyma'da *Gerusia*'nın kurulması için valiye elçi olarak giden Ksanthos'lu Ti. Claudius Telemakhos bu duruma uygun en güzel kanıttır¹⁶³.

Vali ve Birlik meclis üyeleri arasındaki değişim Vali'nin ikametgahı ve aynı zamanda düzenli bir Conventus'un yapıldığı Patara'da¹⁶⁴ gerçekleşiyor olmalıydı. İmparator kültü aracılığıyla Birlikrahibi'nin İmparator'a karşı bu sadık duruşu ayrıca gelecekte elçilik görevinin elde edilişi için önemli bir avantaj sağlıyordu¹⁶⁵.

¹⁵⁹ Quass 1993, 173 vd. Bu duruma ilişkin olarak Ksantos'lu Birlikrahibi Neikias(Reitzenstein 2011 no. 70), Roma'ya yaptığı üçüncü elçilik görevinde ölmüştür, konu hakkında genel olarak bkz. Habicht 2001, 11–17; Neikias'ın durumu için özellikle; s. 14 vd.

¹⁶⁰ Quass 1993, 169–173; Ziethen 1994, 7–15.

¹⁶¹ Konu hakkında bkz. Ziethen 1994, 14 dn. 24 ile birlikte; Reitzenstein bu durum için “ Ihrem Charakter nach zählte die Übernahme der Gesandtschaft dem Gesetz zufolge zu den munera, aus griechischer Sicht handelte es sich um eine Leiturgie.” açıklaması getirmektedir.

¹⁶² TAM II 905 IV F, str. 5 vd.: *πρεσβευσαμένων τῶν ἀρχιερέων* ve aynı şekilde V C str. 10; Reitzenstein buna dayanarak, Sencer Şahin'in Vali'ye resmi evrakların gönderilmesinden sorumlu olduğunu düşündüğü görev başındaki *Grammateus* açıklamasının bu bağlamda ikna edici olmadığını söylemektedir, Reitzenstein 2011, 157; krş. Şahin 2006, 30 dn. 2.; Reitzenstein yine buradaki *Arkhiereus* ifadesinin çoğul kullanımı ve Lykiarkhes ünvanının kullanılmamış olmasını, birlikrahibliği gelişiminin gösterdiği üzere erken Hadrianus döneminde önceden görev yapmış Arkhiereus'lar için Lykiarkhes ünvanının yaygın olmadığıyla açıklamıştır, Reitzenstein 2011, 157 dn. 5; krş. Kokkinia 2000, 134.

¹⁶³ Meyer-Zwiffelhofer 2002, 245 vd.

¹⁶⁴ Larsen 1956, 166; Haensch 1997, 290–297; Şahin–Adak 2007, xx.

¹⁶⁵ Ziethen 1994, 27–36.

Bilim dünyasında çok yoğun olarak tartışılan bir diğer konu ise *arkhiereus* olabilmek için başka memuriyetlerin de üstlenilmek zorunda olup olunmadığıdır. Tıpkı Roma'daki *cursus honorum* sistemi gibi *arkhiereus* ya da lykiarkh'lığa giden bir kariyer basamağı fikri ilk defa E. Löwy tarafından dile getirilmiştir. Buna göre *hypophylaks* ya da Apollon veyahut Apollon Patros rahibi olmak bunun için ilk adım olmalıydı¹⁶⁶. Buna karşın J. Deininger hiçbir *koinon*'da en yüksek mevkii'ye gelebilmek için başka bir memuriyeti de ifa etmek gerektiğine dair bir veri bulunmadığını söyleyerek bu fikre karşı çıkmıştır¹⁶⁷. Jameson ise Löwy'nin önerisini daha da genişleterek *arkhiereus* ile arkhiphylaks'lık arasında ayrıca hypogrammateus ve grammateus'luğunda bulunmasını gerektiğini iddia etmiştir¹⁶⁸.

Lykia Birliği başrahipliği için illa ki Roma vatandaşı olmak zorunluluğu yoktu ama mutlaka bir Lykia kentinde olmak gerekiyordu¹⁶⁹. Bu göreve gelebilmek için tam olarak hangi yaşta olunması gerektiği belli olmasa da Pataralı Tiberius Claudius Agrippinus, Kyaneailı Iason, Rhodiapolisli Opramoas örnekleri incelendiğinde bunun için ileri bir yaş gerektirdiği tahmin edilmektedir¹⁷⁰. *Arkhiereus* olmak için gerekli şartları yerine getiren bir kişi güz mevsiminde¹⁷¹ yapılan birlik toplantısında görevine seçilirdi. Heberdey bu şekilde seçilen bir *arkhiereus*'un ancak Roma takvimine göre yıl başlangıcı olan Dios (Ocak) ayının birinci günü görevine başlayabildiğini iddia etmektedir¹⁷².

Kent festivalleri yerel kültürü ve kentin birliğini göstermesi açısından hem büyük bir öneme hem de güçlü bir etkiye sahipti. Festival kültürü kentten kente farklıydı. Bu farklılıklar periyodik düzenlenişinden başlayıp, festivalin içeriğinde ve özellikle de imparatorluk kültürü bağlamında kendini gösteriyordu. Katılımcı grubu bir kentin sakinleriyle sınırlı olabildiği gibi diğer Yunan kentlerinin katılımıyla geniş de olabiliyordu¹⁷³. Kazananlar için ödül parası, kazananın heykelinin dikilmesi, kurbanlar için yapılan masraflar ve eğlence ve para dağıtma

¹⁶⁶ Löwy, şurada: Petersen – Luschan 1889, 119-120.

¹⁶⁷ Deininger 1965, 151. M. Zimmermann'ın (1993b, 110-111) *hypophylaks*'lık üzerine yaptığı prosopografik bir çalışma bu memurların hiçbir şekilde *arkhiereus* mevkiine gelemediğini göstermektedir.

¹⁶⁸ Jameson 1980, 851-852. *Arkhiereus*, *Lykiarkh* ve *grammateus* memuriyetleri üzerine yapılan tartışmalar için bkz. Engelmann 2005, 181-182; Engelmann 2006, 183-186; Şahin 2006, 29-47.

¹⁶⁹ Reitzenstein 2011, 70 : “auch in Lykien stammte keiner der bekannten Bundespriester, soweit es sich rekonstruieren lässt, aus einer anderen als einer der lykischen Poleis”.

¹⁷⁰ Reitzenstein, opt. cit.

¹⁷¹ Fougères 1898, 58-89; Behrwald 2000, 189-190.

¹⁷² Heberdey 1897, 55-58; Fougères 1898, 74-78; Kubitschek 1905, 87-118. Konu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Kokkinia 2000, 192.

¹⁷³ Agonlar ve karakteristik özellikleri için bkz. Worrle 1988, özellikle 227-258.

işleri agonethet'ler tarafından üstleniliyordu¹⁷⁴. Her ne kadar unvanlarında ifade edilmese de Birlik Rahibi'nin festivalle olan ilişkisi basitçe birlik düzeyinde kanıtıdır¹⁷⁵. Bu yüzden sözü edilen noktalar onun kent festivalindeki sorumluluğunu kariyeri adına tıpkı diğer kent elitinde olduğu gibi açıkça göstermektedir.

Lykiarkh'ların kentsel agonlara katkısı üç alanda görülür; birincisi *Agonathesia*'nın üstlenilişi¹⁷⁶, ikincisi devam eden agonlara bağışta bulunulması¹⁷⁷, son olarakta festivallerin kuruluşu. Yalnızca Demostheneis, agonların analizini tam anlamıyla sağlar. Hellenistik Agonların yapısından kısmen az finansal gidere geldiğini gösterir¹⁷⁸. Bu tip Themis, Agonistik kurumun özel bir formudur¹⁷⁹. 2. yüzyılın ikinci yarısından beri Lykia, Pamphylia ve Pisidia'da yaygındı ancak 3. yüzyılın ortalarında belgelenmemiş ve arkasındaki geleneksel Agon geri dönmüştür. Ferrington bu geri dönüşü, kentlerin artık yapı inşası için yeterli yerleri olmadığı şeklinde açıklamıştır¹⁸⁰. *Gymnasiarkhia*'ya ilişkin oldukça fazla veri vardır. Bu hareket/iş her zaman birlik rahipliğinden sonraki zamana, hiçbir zaman öncesine değil Gymnasionlar için bağlantıya dikkat çekildiği gibi. Çoğunlukla kendi kentlerindeki festivaller için Agonethet olarak Lykiarkhlar katılı ve kent sevgisini vurgularlar tıpkı Ti. Claudius Telemachos aus Ksanthos gibi¹⁸¹. Yalnızca Opramaos bu duruma uymaz, zira o yalnızca

¹⁷⁴ Quab 1993, 275-285; 303-317.

¹⁷⁵ Birlik agonothetes'liğinin Lykia arkhireus'ları altında bir istisna olarak, buna karşın Makedonya Birliği rahiplerinde standard bir ifade olarak adlandırılması hakkında bk. Reitzenstein 2011, 72 vd.

¹⁷⁶ Bu hususta; Ksanthos'lu Ti. Claudius Telemachos, Reitzenstein 2011, s. 214 vd. (no. 73); Lykiarkhlar'ın themisle olan ilişkilerini gösteren veriler şu şekildedir: Sidyma'lı Ti. Claudius Caesianus Agrippa (Ksanthos'ta) krş, Reitzenstein 2011, s. 231 vd. (no. 101); Telmessos'lu M. Domitius Philippos Telmessos'daki Prokleianeia şenliklerinde, krş Reitzenstein 2011, s. 211 vd (no. 67); Kadyanda'lı Iulius Mettius Aurelius Philotas Kadyandalıların Phanianesi namı diğer Ammia isimli agonistik themisimde, Reitzenstein 2011, s. 212 (no. 68); Bubon'dan M. Aurelius Troilos(Bubon'da), krş. Reitzenstein 2011, s. 218 (no. 80); Kyaneai'lı Iason (Myra'da, Tanrıça Eleuthera için Agonothetiklik), krş. Reitzenstein 2011, s. 196–198 (no. 46); Rhodiopolis'li Opramaos beşkez kendi vatanına ek olarak Myra'da (Eleuthera ve İmparator kültü) aynı şekilde Patara'da (Apollon Patroos ve İmparator kültü, krş. Reitzenstein 2001 s. 192–195 no. 43); Patara'lı Claudius Agrippinus, başrahipliği ile eş zamanlı olarak Leto panegyris'inin Agonathetliğini üstlenmiştir, Reitzenstein 2011, s. 176 vd. (no. 17).

¹⁷⁷ Olumpos'ta Tanrı Hephaistos ve İmparatorlar adına düzenlenen Themis festivali için Opramaos'un 12000 denaria tutarındaki bağışı (TAM II 905 XIII D; XIV F; XVIII G/XIX A); benzer olarak toprak Tlos'tan toprak bağışı için için (TAM II 578f.).

¹⁷⁸ Wörrle 1988, 151-164; 233f.; 236f.; 248.

¹⁷⁹ Reitzenstein 2011, 103; ayrıca nr. 101; nr. 76.; ayrıca krş. Wörrle 1988, 151 mit Anm. 1.

¹⁸⁰ Farrington 2008,248f. S.a. ders. 1995, 124-126.

¹⁸¹ TAM II 301 Z. 14-18:

Rhodiapolis¹⁸² Agothesiasını yapmaz aksine Myra ve Patara'dakini de yapar. Archierosyne'si biter bitmez Lykiarkhlar ya da önceki birlik rahiplerinin ailelerine mensup kimseler zafer kazananları gösteren yazıtlarda genellikle Agonethet olarak karşımıza çıkar ve doğal olarak zafer kazananlar da muhtemelen bağışta bulunanlara ya da Agonethete akrabalık ilişkisi vardır. Festivallerin kurucusu olarak eşleri de kentlerinde rol alır. Önceden federal rahip olmayan bağışçı/kurucu için onomastik sebeplerden tanımlanabilir, genellikle onlarla ve Agonethetler ailevi ilişkilerinden. Bu yüzden imparatorluk dönemi Lykiasından kazananların onurlandırılmasına ilişkin uygulama ile Themis olduğu iddaa ediebilir. Sayıca çokturlar ve sadece onurlandırma prestiji için değil aynı zamanda onura değer Agonether faydalandıkları için. Yerel bağışçılar tarafından gençlik yıllarında kurulmuş/bağış yapılmış festivallerde zafer kazananların yazıtlarında bir tür geleneksel ritüelin olduğu görülür. Demostheneia'da örneğinde olduğu gibi C. Iulius Demosthenes artık birlik rahibi olmadığı zamanda belirli bir süre daha bu şenlikleri finanse etmiştir. İmparatorluk Dönemi'nde Lykia'daki elitler kendi dönemlerindeki Agonlarda genellikle bizzat kendileri finanse ediyorlardı.

3.1.2 Ἀρχιερεύς ve Ἀρχιερεία İlişkisi

Bilinen 121 tane *arkhiereus* ve lykiarkh'ın yanısıra toplam 14 tane de *arkhierea* ve lykiarkhissa epigrafik olarak belgelenmiştir. Bu durum bilim dünyasında haklı olarak şöyle bir merak uyandırmıştır: Acaba bu kadınlar da bizzat imparatorluk kült organizasyonunda mı yer alıyordu yoksa bu *arkhierea* ünvanını kocaları ya da babası erkek kardeşi ya da amcası gibi yakın bir erkek akrabası aracılığıyla mı kazanıyorlardı.¹⁸³ Sidyma'dan bulunan ve aşağıda transkripsiyonu verilen yazıt (TAM II, no. 188) *arkhierea*'nın politik olarak bağımsız bir şekilde yürütüldüğüne en büyük kanıt olarak görülmektedir¹⁸⁴.

¹⁸² TAM II 905 IX B Z., 12-16 Krş. Reitzenstein 2011, 103 dn. 8: "ist die einzige überlieferte Erwähnung von Agonothesen in seiner Heimatstadt Rhodiapolis: dagegen werden die Agonothesen in Myra und Patara wiederholt erwähnt. Es ist nicht zu entscheiden, ob Opramoas die Agonothesen in Rhodiapolis wie wohl auch alle anderen städtischen Ämter vor der Archierosyne bekleidete oder - zumal im selben Atemzug mit Myra und Patara erwähnt - doch erst nach der Bundespriesterschaft."

¹⁸³ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Braunstein 1911, 45-46; Deininger 1965, 109; Larsen 1968, 258; Jameson 1980, 847-849; Balland 1981, 9-10; Wörrle 1988, 101-103; Clauss 1999, 407; Brant – Kolb 2005, 35; Hemelrijk 2006, 192-193;

¹⁸⁴ Ruge 1927, col. 2279; Jameson 1980, 848-849.

Col. A.

[Μ(αρκία) Αὐρ(ηλία) Νεμεσῶ Διονυσίου].
 Μαρκίαν Αὐρηλίαν Νεμεσοῦν τὴν καὶ
 Χρυσίον Διονυσίου Ἀλκίμου δις Παταρίδα
 καὶ Σιδυμίδα τὴν ἀξιολογωτάτην γυναῖκα
 τοῦ ἀξιολογωτάτου Μάρκου Αὐρηλίου Εὐκάρπου
 Ἰεροκλέους τοῦ καὶ Εὐκάρπου Σιδυμέως· καὶ
 ἡ ἔνταυθ[α] πατρὶς ἀμειβομένη τὴν
 μεγαλόφρονα αὐτῆς πολειτείαν βουλῆς
 καὶ δήμου κρίσει.

col. b.1

Μ(ἄρκος) · Αὐρ(ήλιος) · Εὐκαρπο[ς Ἰεροκλέους].
 Μᾶρκον Αὐρήλιον Εὐκαρπον
 Ἰεροκλέους τοῦ καὶ Εὐκάρ-
 που Σιδυμέα τὸν ἀξιο-
 λογώτατον ἱερέα καὶ
 προφήτην διὰ βίου
 τῶν προηγετῶν θεῶν
 Ἀρτέμιδος καὶ Ἀπόλλω-
 νος, πατέρα τοῦ ἀξιολο-
 γωτ<ά>του Μ(άρκου) Αὐρ(ηλίου) Εὐκάρπου
 τρίς, γενομένου νεοκόρου
 τῆς ἐπιφανεστάτης θεοῦ
 Ἐκάτης, ἄνδρα τῆς ἀξιολο-
 γωτάτης Λυκιοαρχίσσης
 Μ(αρκίας) Αὐρ(ηλίας) Χρυσί[ο]υ τῆς καὶ Νεμε-
 σῶ Διονυσίου Ἀλκίμου δις

Παταρίδος καὶ Σιδυμίδος,
 πρωτεύσαντα πολείτευ-
 σάμενον τὰ ἄριστα καὶ ἐφ' ᾧ
 κατέλιπεν τῷ ἱερῷ συστέ-
 ματι τῶν τριάκοντα χωρίῳ
 Ἰσπάδοις Σιδυμέων,
 ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος.

Görüldüğü gibi söz konusu bu yazıtta Marcia Aurelia Nemeso ἀξιολογωτάτη Λυκιοαρχίσση olarak tanıtılmış, buna karşın kocası olduğu yazıtta açıkça belli olan Marcus Aurelius Eukarpos hiçbirşekilde Lykiarkh olarak belirtilmemiştir. Buna karşın bazı bilim adamları bu durumu Nemeso'nun Eukarpos'tan önce bir lykiarkh ile evli olduğundan dolayı bu ünvanı almış olabileceğini belirtmektedir¹⁸⁵. Reitzenstein bilinen 14 örnek arasından 9 tanesinde kesin olarak *arkhierea*'ların kocalarıyla birlikte görev yaptığını diğer ikisinde ise büyük olasılıkla rahibeliğin yine koca erkek kardeş gibi yakın akrabalarla birlikte yürütüldüğünü ve dolayısıyla yukarıdaki örneğe aldanılmaması gerektiğini belirtmektedir¹⁸⁶. Bununla beraber Reitzenstein'in dikkat çektiği bir diğer husus bu kadınların *arkhierea* ünvanını taşıyarak aile geleneğini sürdürmede oynadıkları roldür. Zira Oinoandalı Marcia Ge'de olduğu gibi¹⁸⁷ bazı aileler zaman zaman erkek çocuğa sahip olmadıklarından¹⁸⁸ onların *arkhiereus* ve lykiarkh

¹⁸⁵ Fougères 1898; Deininger 1965, 70, dn.1; Larsen 1968, 257-258; Zimmermann 2007, 119-120. Ayrıca krş. Van Bremen 1996, 345.

¹⁸⁶ Reitzenstein 2011, 89: “ Von den 14 überlieferten Bundespriesterinnen amtierten neun sicher mit ihren Ehemännern, in zwei Fällen lässt sich mit einer gewissen Wahrscheinlichkeit rekonstruieren, dass es sich beim Partner in der Archierosyne um Vater oder Bruder bzw. um den Onkel handelte”.

¹⁸⁷ Marcia Ge'nin *arkhiereus* olan üvey kardeşi Licinnius Mousaios'un soyu 3. Yüzyıla kadar iyi bir şekilde bilinmesine rağmen bu durum bizzat kendisi için geçerli değildir. Tıpkı Marcia Ge gibi Pataralı Marcia Aurelia Khyrsion nam-ı diğer Iaosonis'in ve Termessos'dan Aurelia Neikiane Dibidoriane Armasta'nın da erkek bir soya sahip olmadığı yazıtlardan bilinmektedir, krş. TAM III, no. 277. Reitzenstein'a (2011, 91) göre bu ailelerle aynı kaderi paylaşan C. Iulius Demosthenes ve Opramoas vs. elit aileler kendi hatıralarını, en azından erkek soy bakımından, devam ettiremediğinden muazzam anıtlar yaptırıyor ve Demostheneia örneğinde olduğu gibi büyük bağışlar yapıyorlardı.

¹⁸⁸ Bir aile için erkek soyuna sahip olmak Lykia'da var olan memuriyetler için (*arkhiereus* ve lykiarkh da dâhil) söz sahibi olmak anlamına geliyordu.

soyundan geldikleri ancak onların soyundan gelen bu kadınlar için yazılan onurlandırma yazıtları veyahut mezar yazıtlarından anlaşılabilirdi¹⁸⁹.

Bazı kült başrahiplerinin çocuklarının ve torunlarının, kendisi bizzat Senatör sınıfına mensup olmasa bile, Roma eyaletlerinde senatör olarak görev yaptığı gözlenmektedir. Bu konuda Lykia'da istisnai bir durum belgelenmemektedir.¹⁹⁰ Halfmann tarafından bu duruma özellikle dikkat çekilmektedir.¹⁹¹ Senatörlerin imparatorluk yönetimine girmeleri vatanlarında ki sorumlulukları için dışlama kriteri değildi. Sadece memuriyetlikleri üstlendiler ve sadece bir tane olmak üzere resmi görevleri üstlendiler. Eck ise bu kişilerin Roma'da sürekli olarak bulunmaları gerektiğini, zira buradaki işlerini takip etmeleri gerektiğini ve senatonun toplantılarına katılmaları gerektiğini belirtir.¹⁹²

Bu durumda yeni senatörler giderek artan bir dilemma içinde kaldılar. Yasal düzenlemeler getirildi bunun içerisinde eyalet düzeyine geçebilmeleri için kentsel yükümlülüklerden (vatanındaki) azat edilecekleri ve İtalya'da asgari düzeyde yer edinmeleri için bir yasa çıkarıldı. Bu kentsel yükümlülükleri artık tamamen kendi isteklerine bağlıydı.

Çok az atlı sınıfından Lykia birlik rahibine Senatörlük düzeyine yükselme olanağı sağlanmıştır. Bunun sebebi bireysel farklılık olmalıdır. Yaşlılık, insan oğlunun ölümü ve aile geleneğini koruma diğer senatörlük kariyeri için diğer engeller olarak gözükmektedir. Bunun üzerine Lykiarkhların rahipliği üstlenmesiyle geniş çaplı Euergetism'e zorunlu oldukları görünüyor. Ve bir senatörün rolüyle bağdaşmayan Lykia Arkhiereusları gelecek için açık bir şekilde bu yolla bağlanmış bulundular. Senatoya ait yükümlülükler bütün Lykia kentlerinde konuşuldu ve bu durum Roma'nın yararına oldu.¹⁹³

3.1.3 Arkhiereus ve Lykiarkhes Tartışmaları

Birlik başrahibinin idari görevler de üstlenmiş olduğu gerçeği, Strabon'un¹⁹⁴ Helenistik Dönem için Lykia Birliği'nin başkanı olarak bahsettiği *Lykiarkh* ile nasıl bir ilişki içinde bulunduğu sorusunu tekrar gündeme getirmektedir.

¹⁸⁹ Reitzenstein 2011, 90-91.

¹⁹⁰ Zimmermann 2007, 116.

¹⁹¹ Halfmann 1979, 34; Eck 1977, 375.

¹⁹² Eck 1977, 372 – 374.

¹⁹³ Daha detaylı bilgi için bkz: Reitzenstein 2011, 113.

¹⁹⁴ Strab. 14, 3, 3.

Bu durum İmparator kültü başrahibi hakkında genel bir değerlendirme ile kısmen açıklık kazanacaktır. Lykia'nın İS 43 yılında eyalet yapılmasının ardından στρατηγός, ὑπαρχος ve ναύαρχος gibi askeri görevler kaldırılmış ve bunların yerine, *eponymos* (yıla adını veren) bir memuriyet olması sebebiyle, İmparatorluk Dönemi'ndeki Birlik memuriyetleri (κοινοὶ ἄρχοντες) arasında en üst mertebe olan¹⁹⁵ imparator kültü başrahipliği gibi yeni bir makam oluşturulmuştur. Bununla birlikte, Lykia'daki yazıtlarda, diğer doğu eyaletlerinde olduğu gibi, *Lykiarkhia* da karşımıza çıkmaktadır. İmparatorluk Dönemi'nde Lykia Birliği'nin en önemli iki memuriyeti olarak *arkhierosyne* ve *Lykiarkhia*'nın birlikteliğiyle ortaya çıkan sorunu, G. Fougères, her ne kadar daha önceki bir çalışmasında herhangi bir özdeşliği reddetmiş olsa da¹⁹⁶, bu iki makamın bir ve aynı memuriyetler oldukları savıyla çözmeyi denemiştir¹⁹⁷. G. Fougères'in bu savının ardından bu düşüncüyü destekleyen veya buna karşı çıkan bir çok tartışmaya rağmen soruna kesin bir yanıt bulunamamıştır¹⁹⁸. Bu tartışmaların büyük bölümü ki makamın özdeşliği savının karşısında yer almakla birlikte¹⁹⁹, Larsen bu savı destekleyen yeni argümanlar ortaya koymuştur²⁰⁰

R. Behrwald²⁰¹ ile bu konuda genelde Magie'nin²⁰² yorumlarını takip eden S. Jameson'ın²⁰³ Larsen'in verilerini çürütmeye yönelik argümanları yeterince güçlü değildir. Son olarak C. Kokkinia, Opramoas Yazıtı'nın *arkhierosyne* ve *Lykiarkhia* arasındaki ilişki üzerine daha önceki tartışmalarda hiç dikkate alınmayan bir bölümünden hareketle²⁰⁴ bu ikisinin bir ve aynı makam olarak anlaşılmalı gerektiğini göstermiştir. Buna göre, *arkhiereus* göreve başlamasıyla birlikte, aynı zamanda onursal bir unvan olarak *lykiarkhes* unvanını da taşımaktadır. Kısaca, *arkhierosyne* bir yıllık görev süresi boyunca kullanılan bir

¹⁹⁵ Deininger 1965, 75.

¹⁹⁶ Fougères 1898, 79-96; karşı: Treuber 1887, 225 vdd.

¹⁹⁷ Fougères 1903, 103-08.

¹⁹⁸ Karşı: Balland, op. cit., 8 dn. 75.

¹⁹⁹ Ruge s. v. Lykia, 2279; Keil 1936, 592; Sherwin-White 1984, 239 dn. 3.

²⁰⁰ Larsen 1945, 85 vd, dn. 103; Larsen, Representative Government, 118dd.; Larsen 1968, 251 vd; Deininger, op. cit., 74d.

²⁰¹ Behrwald, op. cit., 211-5.

²⁰² Magie 1950, 530 vd.; 1389 dn. 54.

²⁰³ Jameson 1980, 843-7.

²⁰⁴ XIII C 3-5: ἐλ[θὼν] δὲ ἐπὶ τὸ τέλειον καὶ πρωτε[ῦον ἀξίωμα, ἀναλαβ]ῶ<v> τὴν Λυκιαρχίαν καὶ τὴν τῶν Σε[βασ]τῶν ἀρχιερωσύνην.

unvan iken; *Lykiarkhia*, söz konusu görevin tamamlanmasından sonra ömür boyu kullanılan onursal bir unvandır²⁰⁵.

H. Emgelmann resmi bir makamın ismi olmadığı Birliğin en üst makamları olan *Archiereia* ve *Grammateia*'nın ikisini birden kapsayan bir üst tanım olduğunu, dolayısıyla bir kimseye *Lykiarkhes* denilebilmesi için bu her iki makamı aynı zamanda üstlenmesi gerektiği sonucuna varmaktadır.

S. Şahin'de oysa *Andriake*'de bulunan gümrük yasası gerekse diğer bazı epigrafik kaynaklar bu iki makamın *Cludius* devrindeki kuruluşundan itibaren birbirinden ayrı iki üst düzey memuriyet olduğunu ve farklı kişilerce yürütüldüğünü, ancak bazı durumlarda aynı kişi tarafından eşzamanlı olarak üstlenilebildiklerini göstermektedir. İncelenen yazıtlarda *Lykiarkh* ünvanının her iki makamı birden kapsadığı, *Lykiarkh*lığın *Grammateia* makamına seçilişle birlikte başladığı ve dolayısıyla *Lykiarkh* sözcüğünün hem sözlü hem yazılı hitapta hem görev başındaki hem de eski *Grammateus* ve *Archiereuslar* için resmi bir unvan gibi kullanılabildiğini söylemektedir.

Helenistik Dönem *Lykiarkia*'sına ilişkin en informatif kaynak şüphesiz Strabon'un *Geographica*'sında yer verdiği *Artemidoros*'un Birliğin yapısına dair söyledikleridir. Augustus dönemi yazarı *Karia*'dan sahil şeridinden doğuya doğru takip edip kısaca *Kilikialıların* korsanlık işlerine değinerek *Lykialıların* bu kimselerden uygar ve nezih oluşları bakımından ayrıldığını söyler. Daha sonra *Kilikialılardan* farklı olarak *Lykialıların* *Lykia Birliği*'nin geleneksel prensiplerine bağlı kalarak yaşadıklarının aktarı²⁰⁶. Bu yapı içerisinde oy hakkı bulunan 23 kent vardır. Küçük olanların 1, orta büyüklüktekilerin 2 ve büyük olanların 3 oy hakkı olmak üzere bu kentlerin tamamı birlik içerisinde temsil ediliyordu. *Artemidoros*'a göre, İÖ. 100 yılında bu en büyük kentler *Ksanthos*, *Patara*, *Pinara*, *Olympos*, *Myra* ve *Tlos* olmak üzere 6 tanedirler. Bütün kentler daha önceden belirledikleri genel oturumda ilk olarak *Lykiarkhes*'i (ἐν δὲ τῷ συνεδρίῳ πρῶτον μὲν Λυκίαρχης αἰρεῖται) ve daha sonrada Birliğin diğer memurlarını seçerlerdi. Daha sonra Strabon aktarımında *Lykialıların* önceleri dış politikada serbest ancak roma egemenliğine gireli beri bunu ancak Roma'nın izni ile gerçekleştirebildiklerinden bahseder.

Strabon'daki bu aktarı Helenistik dönem *Lykiarkhia*'sına dair çok az bilgi sunmaktadır. Aynı şekilde epigrafik mazemelerde de Hellenistik dönem yazıtlarında *Lykiarkhes* unvanıyla kaydedilmiş *Lykia Birliği*'nin en üst makamına sahip herhangi bir yönetici belgelenmiş

²⁰⁵ Krş.: Kokkinia 2000, 215; Larsen'in bu konudaki yorumları için bak.: yk. dn. 17

²⁰⁶ Strab. 14. 3. 2 (ἔμειναν ἐν τῇ πατρίῳ διοικήσει τοῦ Λυκιακοῦ συστήματος)

değildir. Helenistik dönem *Lykiarkh*'larına dair tek tük kanıtlar bulunmaktadır ki bunlar direkt olarak bölgenin Eyalet olarak düzenlenip Roma İmperumuna dahil edilmesinden kısa süre öncesinde cereyan eden bir takım olaylarla ilişkilidir. Devam etmeden önce ilk olarak Lykia politik tarihine ilişkin sıralanmış bu mumuriyetlerin tam olarak araştırılması gerekmektedir.

En erken olarak Tanrıça Rome kültürüyle ilişkili olan Araksa yazıtı İÖ. 2. yy'dan Orthagoras için Lykia Birliği'nin erken dönemdeki politik aktiviteleri için en önemli kanıt olarak sayılabilir.

Caesar ve Lykia Birliği arasındaki foedus antlaşmasını konu edinen yazıtın son 6 satırında kült çerçevesinde bir takım bilgiler sunmaktadır. Her iki tarafın temsilcileri yeminler edip kurbanlar kesmişlerdir. Roma temsilcileri tam adları verilerilerek belirtilmişler ancak Lykia Birliği temsilcileri görevleri belirtilmeksizin sadece isimleri telaffuz edilmiştir. Roma temsilcileri muhtemelen rahiblik görevi üstlenmiş senatör sınıfına mensup kimselerdir. Lykia Birliği adına bulunan şahıslar ise elçi olarak bilinmektedir. S. Mitchell Birlik elçilerinden birinin olasılıkla ilk olanın Lykarhes olduğuna inanmaktadır.(Mitchell 1995, 237 – 240 özellikle 238). Yine yazıtta Lykia Birliğinin önde gelen memuriyeti $\acute{o} \tau\eta\nu \mu\epsilon\gamma\acute{\iota}\sigma\tau\eta\nu \acute{\alpha}\rho\chi\eta\nu \acute{\epsilon}\chi\omicron\nu$ olarak geçmektedir(str. 30). Reitzenstein yazıtta neden Lykiarkes ya da strategos ifadesinin direkt olarak kullanılmadığına ilişkin olarak İÖ. 2. ve 1. yy Lykia'sındaki yazıt geleniğinden kaynaklı olduğu ve aynı zamanda da anlaşmadaki Roma perspektifinden kaynaklı olduğunu söylemektedir (Reitzenstein 2011, 31). Roma temsilcileri L. Billineus ve L. Fabricus Licinus rahipliği elinde tutan senatörlerdir. Bu kimselere *fetiales* denir.

Lykia Birliği temsilcileri Philetairos oğlu Aristippos elçi, Adeimantos oğlu Adeimantos ve Naukrates oğlu Naukrates. Roma'da Caesar ve karşıtları arasında iç savaş patlak verince, Lykialılar M.Ö. 46 yılında Caesar ile Lykia Birliği arasındaki anlaşmadan²⁰⁷ dolayı Caesar'ın tarafını tutmuşlardır. Bu yüzden de Caesar katili Brutus'un işgaline maruz kalmışlardır. Brutus para toplamak üzere Lykia'ya geldiğinde, Birlik ordusu ile karşılaşmış ve üstünlük kurarak Lykia ordusunu karargâhına geri çekilmeye zorlamıştır. Ksanthos halkı Brutus'un güçlerine karşı koymaya devam etmiş fakat kuşatılmaktan kurtulamamıştır. Ksanthos'un tahrip olduğunu gören Pataralılar kendi istekleriyle kentin kapılarını Brutus'a açmışlardır. Myralılar da Pataralılar gibi yaparak aynı şekilde direniş göstermeksizin teslim olmuşlardır²⁰⁸. Myra limanı Andriake'ye gönderilen Asia eyaleti quaestor'u Lentulus Spinther donanmasıyla Andriake Limanı'na gelip zincirleri kırarak limanı ele geçirmiş ve Myra kentine girerek Lykia

²⁰⁷ Mitchell 2005.

²⁰⁸ Magie 1950, 528.

güçlerinin komutanını yakalamıştır²⁰⁹. Lykia'nın bu üç büyük kenti Ksanthos, Patara ve Myra düşünce, Lykia Birliği Brutus'a elçi gönderip onunla müttefik olma kararı almış ve Brutus'un isteği üzerine Birlik donanması onun emrine teslim edilmiştir (καὶ τὸ κοινὸν τὸ Λυκίων ἐς Βροῦτον πρέσβευε, συμμαχήσειν τε ὑπισχούμενοι καὶ ἐσοίσειν, ὅσα δύναιτο. ὁ δ' αὐτοῖς ἐσφορὰς τε ἐπέβαλε καὶ Ξανθίων τοὺς ἐλευθέρους ἀπεδίδου τῇ πόλει καὶ τὸ ναυτικὸν τὸ Λυκίων ἅμα ταῖς ἄλλαις ναυσὶν ἐκέλευε περιπλεῖν ἐς Ἄβυδον, ἔνθα καὶ τὸ πεζὸν αὐτὸς ἦγε καὶ Κάσσιον ἐξ Ἴωνίας ἀνέμενεν, ὡς ἐς Σηστὸν ὁμοῦ διαβαλοῦντες²¹⁰: *Lykia Birliği onunla askeri bir işbirliği kurmak için ve ellerinden geldiği kadar para katkıda bulunmak üzere Brutus'a elçiler gönderdi. O da onlara vergi yükledi ve Ksanthoslulara kentlerinin özgürlüğünü geri verdi ve Lykia donanmasının kendi gemileriyle birlikte Abydos'a yelken açmasını emretti ki orada kendi kara kuvvetleriyle buluşacaktı ve Ionia'dan gelen Cassius'u bekliyordu, böylece, birlikte Sestus'a geçebilirdi).*

Cassius Dio'nun anlatımında geçen, Lykialıların komutanının Myra'da ele geçirilmiş olduğu ayırtması önemlidir (καὶ τοῦτο καὶ οἱ Μυρεῖς ἐποίησαν, ἐπειδὴ τὸν στρατηγὸν αὐτῶν ἐν τῷ ἐπινείῳ λαβῶν ἀπέλυσε)²¹¹. Lentulus'un Myra'da ele geçirdiği “strategos”, Lykia Birliği'nin kıyı kentlerinin güvenliğinden sorumlu donanma komutanı yahut Lykia Birliği'nin başı (Lykiarkhes) olmalıdır. Ayrıca strategos'un burada ele geçirilmesi Brutus'a karşı direniş sırasında Lykia Birliği donanmasının Andriake'de konuşlandığını göstermektedir²¹².

3.2 Kentlerde İmparator Kültü

İmparatorluk kültürünün kentlerdeki tezahürüne geçmeden önce Birliği oluşturan kentler hakkında bir takım bilgiler verilmesi daha uygun görünmektedir. İlk olarak İmparatorluk Dönemi'nde Birliğe üye kaç kent bulunuyordu sorusu akla gelmektedir. Strabon Hellenistik Dönem'de üye kent sayısını 23 olarak vermekte²¹³ ancak bu sayı Yaşlı Plinius'un (İS. 23–79) verdiği sayıyla uyuşmamaktadır; zira Plinius bir zamanlar 70 kenti olan Lykia'nın kendi

²⁰⁹ Appianus, Bell. Civ. 4. 10. 82: (τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ καὶ Λέντλος ἐπιπεμφθεὶς Ἀνδριάκη Μυρέων ἐπινείῳ τὴν τε ἄλυσιν ἔρρηξε τοῦ λιμένος καὶ ἐς Μύρα ἀνήει. Μυρέων δέ, ἃ προσέτασσε, δεχομένων χρηματισάμενος ὁμοίως ἐς Βροῦτον ἐπανήει: “*Aynı vakitte, Myrahların limanı olan Andriake'ye gönderilen Lentulus, limanı kapatan zincirleri kırdı ve Myra'ya çıktı. Myra'nın sakinleri onun buyruklarına itaat etti, o Patara'da yaptığı gibi para topladı ve Brutus'a döndü*”.

²¹⁰ Appianus, Bell. Civ. 4. 10. 82:

²¹¹ Cassius Dio, 47. 34. 6.

²¹² Zimmermann 1992, 220; Takmer 2006, 70.

²¹³ Strab. 14. 3. 3.

zamanında 36 *oppida*'dan oluştuğunu belirtip ve bu kentleri saymaktadır²¹⁴. İmparator Antoninus Pius dönemi de dahil olmak üzere Rhodiapolis'li ünlü hayırsever Opramoas'ın bağışta bulunduğu Lykia kentlerinin sayısı²¹⁵ Plinius'un verdiği sayıya yakın görünmektedir. Bağış listesinde en azından Hadrianus döneminde birlik üyesi olan Kaunos²¹⁶ ve aynı şekilde İS. 2. yy'ın ortalarında birlik kentleri arasında yer alan C. Iulius Heliodoros ve C. Iulius Diophantos gibi Lykiarkes'leri barındıran Lydai kentlerinin eksik ve zikredilmemiş olması dikkat çekicidir²¹⁷. İmparatorluk döneminde Birlik içerisindeki kent sayısına ilişkin bir diğer veri de Patara'da bulunan Stadiasmus Anıt'dır ki burada verilen 65 güzergah dahilinde Kaunos²¹⁸, Kibyra²¹⁹ ve Atteleia gibi birliğe dahil olmayıp sınır kentlerini oluşturan kentler de dahil olmak üzere 48 kent adı zikredilmektedir²²⁰. Demeas Lykiarkhes ve Lykia birliğinin

²¹⁴ Plin. Nat. His. V 100 vd.; gerçek sayı yerine toplamda 30 olan kayda değer kentleri şu şekilde sıralar: Simena, Olympos, Gagai, Korydalla, Rhodiapolis, Limyra, Myra, Aperlai, Antiphellos, Phellos, Pyrrha, Ksanthos, Patara, Sidyma, Pinara, Telmessos, Kanas?, Kandyba, Podalia, Khoma, Kyaneai, Kadyanda, Lisa, Melanoskopion, Tlos, Telandros, Oinoanda, Balbura ve Bubon.

²¹⁵ Opramoas'ın Lykia kentlerine yapmış olduğu bağışlar için son olarak bkz. Behrwald 2000, 176 dn. 74 ile birlikte: Patara, Tlos, Olympos, Rhodiapolis, Korydalla, Myra, Telmessos, Kadyanda, Pinara, Xanthos, Oinoanda, Kalynda, Bubon, Balbura, Krya, Symbra, Arneai, Khoma, Podalia, Arykanda, Limyra, Phellos, Antiphellos, Phaselis, Kyaneai, Aperlai, Neisa, Sidyma, Gagai ve Akalissos; ayrıca Opramoas'ın hayırseverliği ve kentlere yaptığı bağışları gösteren Tükçe bir çalışma için bkz. Akdoğu Arca 2002, 79–91.

²¹⁶ Burada bulunan gümrük düzenlemelerine ilişkin bir vakıf yazıtında *Eponymos* (yıla ismini veren) memur olarak, başka belgelerden de bilinen *Lykiarkhes* Licinius Stasithemis adının geçmesi sebebiyle yazıt Hadrianus dönemine tarihlendirilmiş bkz. Marek 2006 no. 35; ayrıca Lykiarkhes Licinius Stasithemis için bkz. Reitzenstein 2011, 182–183 no. 28; aynı şekilde gümrükle ilişkili diğer bir belge olan ve Myra'da bulunan yazıtta bu döneme tarihlendirilmiştir, bkz. Wörrle 1975, 287–288; Engelmann bu veriler ışığında kentin bu dönemde Asia eyaleti gümrük sınırından ziyade Lycia eyaleti gümrük sınırı içerisinde yer aldığını belirtmiştir, bkz Engelmann – Knibbe 1989, 69–70; Andriake gümrük yazıtında da zikredilen Kaunos, Lydai ve diğer kentlerin (Str. 22: . . . εἰ]σα[γομέ]νω[v] πάντων ἔστω ἀτέλεια· ἐν δὲ Καύωφ κα[ὶ Κα]λύνδοις καὶ Λί[σσαις κα]ὶ Λύδαϊς) bölgenin eyaletleştirilmesiyle birlikte Birlik içerisine dahil edildiğinin açık bir göstergesidir, bkz. Takmer 2007, 173; karşı görüş için bkz. Şahin – Adak 2007, 291; Salway 2007, 196 vd.

²¹⁷ C. Iulius Heliodoros ve C. Iulius Diophantos hakkında detaylı bilgi için bkz. Reitzenstein 2011 no. 48 ve no. 75 (249'daki Heliodoros soyağacı ile birlikte).

²¹⁸ Kaunos için bkz. yuk. dn. xxx?(iki üstteki dipnot).

²¹⁹ T. Corsten Kibyra'nın, *Provincia Lycia* ve *Provincia Asia*'ya dahil olduğuna işaret eden bütün verileri toplamış ve bu kentin Asia eyaleti içerisinde yer aldığına kanaat getirmiştir, bkz. tamamı Corsten 2007, 175–181.

²²⁰ Şahin – Adak 2007, 120–189 güzergahlar ve zikredilen kentler şu şekildedir: Patara, Ksanthos, Sidyma, [Kalabantial, Pinara, Tios, Neisa, Khoma, Telmessos, Kalynda, Lyrnai, Hippukome, Symbra, Kadyanda, Araksa, Oinoanda, Balbura, Kastabara, Podalia, Kodopa, Akarassos, Soklai, Arneai, Arykanda, Idebessos, Lesei[...], Rhodiapolis, Limyra, Akalissos, Korma, Kitanaura, Kosara, Typallion, Trabenna, Onobara, Lykai, Pygela,

elçisiydi ki bu yüzden onurlandırılmaktadır. Demeas'ın torunu olan Antigenes oğlu olan Krateros muhtemelen Lykialıların rahipliğini üstlenmiş Lykialılar gibi Pamphyliyalılar için de harcamalar yapmıştır²²¹. Tarihlendirme kriteri olarak karşımıza çıkan Dekaprotos'luk yapmış olan Krateros oğlu Antigenes bu görevi Hadrianus döneminden önce yerine getirmiş olmalıdır²²². Baba Krateros'un Pamphylia kentleriyle olan ilişkisi ise Lykia – Pamphylia çifte eyaletinin kurulduğu Flavianus dönemine ait olmalıdır²²³. Dedesi Demeas bu nedenle geç hellenistik dönemde Lykiarkh olmuş olmalıydı.

3.3 İmparator Kültü ve Eponym Memurluk

İmparatorluk Dönemi'nde Lykia Birliği'nin en önemli özelliklerinden birisi de başka hiçbir koinon'da olmayan bir şekilde tarihlendirmelerin o yılda görevli olan *arkhiereus*'a göre veriliyor olmasıdır. Andriake'de bulunarak B. Takmer tarafından bir doktora çalışması kapsamında değerlendirilen Nero dönemine ait bir gümrük yazıtında οἱ δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος ἀρχιερεὺς τε καὶ γραμματεὺς ifadesinden de anlaşılacağı üzere *arkhiereus*'lar Asia Koinon'unda διὰ βίου yani hayat boyu görev yapan *arkhiereus*'lardan farklı olarak sadece bir seneliğine iş başında olmasıdır. ἐπί ἀρχιερέως ya da ἐπί ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν şeklinde başlayan tarihlendirmelere ait en erken belgeler ise her ikisi de Traianus dönemine ait olan

Phaselis, Korydalla, Phellos, Kyaneai, Myra, Gagai, Madamyssos und Korykos; Anıtta zikredilen ama henüz lokalizasyonu kesin olarak bilinmeyen Lykai, Pygele, Soklai, Akarassos v.b. kentlerin lokalizasyonuna ilişkin Türkçe kaynak için bkz. Tüner 2002, 63–78. Bu kentler arasında *Arkhiereis* çıkarmış olan Bubon(Schindler 1972 no. 15, M. Aur. Troilos için ἀξιολογώτατος γεγωνῶς Λυκίαρχης), Lydai(bkz. yuk. dn. xxx) ve aynı şekilde *Arkhiereia* çıkarmış Aperlai (IGR III 693, büyük dedesi Lysandros için Aperlai'de ölümünün ardından onurlandırmada Erpidase namı diğer Sarpadonis için [γ]ε[ρ]ο[ν]υ[ῖ]α ἀρχιέρεια) kentlerinin zikredilmemiş olması kentlerin önemi, büyüklüğü/küçüklüğü gibi niceliklerden ziyade Stadiamus'da geçen yol ağlarının oluşumundaki etmenler göz önünde tutularak değerlendirilmelidir, bu etmenler için detaylı bilgi için bkz. Şahin – Adak 2007, 106–115.

²²¹ str. 5–6 πάππου [ἐκ μητρός:] | πάππου δὲ Κρατέρου τοῦ Ἀντιγένους içerisindeki [ἐκ μητρός:] tamalaması için Reitzenstien [ἐκ αὐτοῦ:] tamalama önerisinde bulunmaktadır, bkz. Reitzenstein 2011, 34 dn. 5.

²²² Kentlerde elit kimselerinin üstlendiği *leiturgia* türünden bir görev olup, *fiscus*'a ödenecek verginin toplanmasında aktif rol üstlenmişlerdir ve muhtemelen yerel mali işlerde kefil olarak kullanılmışlardır. *Dekaproteia* ve Hadrianusla birlikte sayılarının artırılarak *eikosaproteia* geçişi için bkz. Hula 1902, 198 vd.; Turner 1936, 16; Dmitriev 2005, 196; ayrıca bu geçiş için Wörrle 124 yılı öncesine işater eder. Wörrle 1988, 162 vd.

²²³ *Lycia et Pamphylia* çifte eyaletinin kuruluşu ile ilgili tartışmalar için bkz. blm. 2. 3. 2.

Opramoas yazıtı ve Idebessos kenti tarafından onurlandırılan Arykandalı Pigres'in yazıtıdır²²⁴. Reitzenstein'a (2011, 74) göre *arkhiereus*'luk görevinin tekrar üstlenilebileceğinin hiçbir şekilde yazıtlarda ima edilmemiş olması bu görevin tekrar yapılabilmesinin yasaklanmış olabileceğini akıllara getirmektedir²²⁵.

Bundan daha öncesine gidecek olursak hieresus'lar Lykia Birliği ve kentlerinde eponym olarak Hellenistik Dönem'den beri bilinmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz ve tarihlendirmesi son derece tartışmalı olan Araksa yazıtıyla birlikte İ. Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Ksanthos – Myra arasındaki *isopolitia* antlaşmasında eponym tarihlendirme ἐπί ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος şeklinde başlamakta ve sonrasında Roma rahiplerinin isimleri sıralanmaktadır.

3.4 Kültürün Sonu

Birlik rahipliğinin sonu (60-61) Modestinus, Yunan *koinon*'larında *arkhierosyne* ve *etnarkhia* arasındaki birliktelik için devam eden bir kanıt olmadığının ipuçlarını vermektedir. Yorumları 3. yy. üzerine okunması gerekir ki bu da birlik rahiplerinin genel olarak bir anlam kazanmış olduğunu gösterir. Lykia birlik rahipliğinin ne zamandan beri yürütülmediği sorusunu şimdiki bilgilerimizle belirlememiz çok zordur. Marcus Aurelius Tarquitus için kullanılan ἀπὸ λυκιαρχίας ifadesi tek başına belirsiz bir *terminus post quem* sunmaktadır. 3. yüzyılda ortaya çıkan bu ifade ve yine bu dönemde hızlı bir şekilde azalan epigrafik belgeler *lykiarkhes*'lerin önemini kaybetmeye başladıklarına işaret etmektedir. Diğer gruplardan anlaşılmaktadır ki *arkhiereus*'ların varlığı daha önceden yapılan festivallerdeki tören alaylarına katılımıyla performatif alana kaymıştır. *Lykiarkhes* olarak üstlendiği görev ise epigrafik belgelerde görülmeyen başka bir formda bulunuyordu.

J. Deininger, Diocletianus döneminde yapılan yeni düzenlemelerle birlikte eski birlik organizasyonun kaldırılıp geç dönemdeki eyalet yapısına geçildiğini belirtmektedir. Bu dönüşüm Reitzenstein tarafından birlik rahipliğinin sonu olarak adlandırılmaktadır²²⁶. Lykialılar ve Pamphyialılar İmparator Maksiminus Daia, Constantinus ve Licinius'a Hıristiyanlığın yasaklanması için bir mektup göndermişlerdir. Söz konusu bu mektupta ne

²²⁴ TAM II, no. 838. Bu hususta Traianus döneminden önceye tarihlendirilebilecek tek yazıt ise Oinoanda'nın güney nekropolünde bulunan bir lahit üzerinde günümüze fragman şeklinde kalmış yazıttır, ancak yazıtın ἐπί ἀρχιερέως yerine ἥρξα δὲ ἀπὸ ἀρχιερέως diye başlaması bu yorumu sorunlu hale getirmektedir, krş. Reitzenstein 2011, 72.

²²⁵ Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Deininger 1965, 153; Balland 1981, 8; Letta 1994, 213-215.

²²⁶ Reitzenstein 2011, 67.

lykiarkhes'in ne de koinon'un belirtilmemesi dikkat çekicidir. Kuzeydoğu Lykia'da yer alan Ovacık'ta Constantinus dönemine ait bazı belgelerden birinde bir imparator rahibi ve oğlu yani Marcus Aurelius Kilortes ve babası Marcus Aurelius Hermaios yalnızca (geç dönem Lykia birliği ve bölgedeki imparator kültürünün işlevini gösterir- anlatım bozukluğu var!!). Onomastik açıdan bakıldığında onurlandırılan kimselerin Arykanda'dan iki lykiarkh ailesinin soyundan geldiği söylenebilir. Ancak onun başrahipliği alışılmadık bir şekilde imparatorluk dönemi bilik rahipliği geleneğinde durmaktadır. Rahibin bu unvanı tam olarak alışık olmadığımız bir durumu göstermektedir. Ancak yine de geç dönem eyalet yönetimi üzerine bir çalışma yapılacak kadar Imperium Romanum'ü oluşturan bölgelerden bilinen tek tük belgeler 4. yüzyıl'dan 5. yüzyıl ortalarına kadar devam etmektedir.

Archiereus'luğa dair son kanıtlar *eponym* memuriyetlik ile alakalıdır. 3. yüzyılın başlarına doğru *arkhierus*'lar onurlandırmalarda artık belgelenmemektedir. Buna karşın imparator kültü devam etmektedir. Boubon'daki *sebasteion*'da öğrendiğimiz üzere imparator Gallienus dönemine kadar imparator onurlandırmaları/kültü devam etmektedir. Tanrıça Rome kültürünün son belgesi yine 3. yüzyılın sonuna gelmektedir. Birliğin tanrıça Rome rahibine ilişkin en son belgesi olan Marcus Aurelius Demetrios nam-ı diğer Nikolaos tıpkı Pınara ve Sidyma vatandaşı olan Oinoandalı *arkhiphylaks* Marcus Aurelius Onesiphoros gibi imparator Marcus Aurelius döneminde Roma vatandaşlığına geçmişlerdir.

Lykiarkhes ve *arkchiereus* arasındaki farklılık ayrıca 3. Yüzyılın ilk yarısında Oinoanda'dan meşhur Licinnii sülalesini konu edinen yazıttaki *eponymos* fonksiyonunun ortaya çıkışıyla oluşur. Claudius Sacerdos ve Licius Viberinus gibi *arkchiereus*'lara ilişkin tarihlendirmeler kentsel imparatorluk kültürlerinin çok daha gittiğini ve daha sonraki yıl aniden *lykiarkhes* Licinius Longus için onurlandırma yapıldığını gösterir. Bu *lykiarkhes* için yazıtta tam bu bilgiler üzerine vurgu yapılmaktadır. En son tam olarak tarihlendirilen *arkchiereus* ise Kyaneai'dan Neikostratos'tur. Zira birlik rahipliği, Myra'dan Mısır'a yapılan köle satışını gösteren papyrus'de geçen konsül adlarından çıkarıldığı üzere 206 yılına tarihlendirilir. 237 yılına kadar *arkchiereus*'lukta oluşan boşluğun tamamlanması Myra ile sağlanmaktadır. Zira Sura'daki Apollon kültü aracılığıyla 230'lu yıllara tarihlenen birçok *eponym* memur toplu halde burada mevcuttur. Birlik rahipliğinin sonu 2. yüzyılın ortasından beri kişi onurlandırmalarında *lykiarkhes* unvanı görülmektedir. 2. Ve 3 yüzyıldan elimize ulaşan yazıtlardan *lykiarkhes* olarak adlandırılan 30 kişiden birçoğu Hellenistik dönemdeki görevliye ipucu gibi (?) imparatorluk dönemi ailelerine ilişkin bilgiler verir. Bu şekilde Arykanda'dan elit bir aileye mensup 5 kişi epigrafik belgelerden 2. Yüzyılın 2.yarisından bilinmektedir.

Ailenin Kibyra'daki akrabaları arasında asiarkhes olarak adlandırılan bir üyesi olan lykiarkhes T. Marcius Deistarianus bu dönemde ortaya çıkar. Oinoanda'daki Licinnii sülalesinden 9 üye ve akraba 3. Yüzyıldaki soy ağacı yazıtında lykiarkhes olarak karşımıza çıkar. Yine 3. Yüzyıldan soylu bir aile üyelerinden lykiarkhes görünmektedir. Özellikle imparatorluk dönemi ataları ve akrabaları için kullanılan lykiarkhes tanımı sonuç olarak 3. Yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı 2 yüzyılda Hellenistik memuriyetlerde gözlemlendiği gibi. Onurlandırılan birinin bütün soyu bu kısa sürede keskin bir şekilde ya lykiarkhes'lik mertebesinde ya da senatöryal bir statüye sahip olmuş görünmektedir. Onur sahibinin bizzat kendisi için kullanıldığı gibi bağlı bulunduğu aile grubunda da lykiarkhes ünvanıyla anılmış kişiler ortaya çıkmıştır. Ἀξιολογώτατος λυκιάρχης terimi 2. Ve 3 yüzyıllarda bulunmaktadır. Bu kimseler özellikle de epigrafik malzemedeki özel bir icraat yapmışlarsa -heykelinin dikilmesi ya da agonothetes olarak iş yapması gibi- bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Opramoas yazıtında euergetes'in önceden birçok harcama yaptıktan sonra birlik rahipliğini üstlendiğine dair detaylı bilgi verilmektedir. Ayrıca arkhierosyne ile kıyaslandığında bu bağlantılarla nasıl kendisini geçtiğini özellikle de kentel agonothesia'larda görüyoruz. Zafer listesi yazıtlarında ortaya çıkan ömür boyu kent düzeyinde agonothetesliği yürüten azımsanmayacak kadar çok olan lykiarkhes'ler lykiarkheia'nın yıllık bir memuriyet olmadığını göstermek için uygun örneklerdir. Kadyandalı Phariane nam-ı diğer Ammia onuruna düzenlenen agonistik themis'te agonothetes olan lykiarkhes Kadyandalı Mettius Aurelius Philotas durumunda birçok zafer listesinden aktarılır. Bir zafer yazıtı themis'in beşinci yılını gösterirken diğeri onuncu yılını göstermektedir. Her ikisinde de Mettius Aurelius Philotas yalnızca ömür boyu agonothetes değil aynı zamanda Ἀξιολογώτατος λυκιάρχης olarakta görünmektedir. Bu durumda lykiarkhes ifadesi birlik rahipliğinden sonra devam eden bir unvan olarak anlaşılır.

Bu bağlamda Sidyma'da gerousia'nın kuruluşu üzerine çok tartışılan yazıtta arkhierosyne ve lykiarkheia'nın ilişkisi uygunluk kazanır. Ksanthoslu Ἀξιολογώτατος λυκιάρχης T. Claudius Telemakhos vatandaşlık hakkına sahip olduğu Sidyma kenti adına etkili bir şekilde ve başarıyla Roma otoritesinden kente gerousia'nın kurulması için izin almıştır. Bu kişinin buradaki rolü tıpkı imparatorluk dönemindeki daha önce bilinen lykiarkhes'ler (eg. C. Licinnius Stasithemis) gibi Roma otoritesinden birşeyler kazanmış olduğu bilinen bu kimseye benzemektedir. Yazıtın başında ilk tarihlendirme Neisalı arkhierosyne III. Diogenes ile yapılırken onu takiben ikinci bir tarihlendirmede ise onun adına değil aksine ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λυκιάρχου ile yapılmaktadır. Ancak bu lykiarkhes T. Claudius Telemakhos'un Kadyandalı agonothet Iulius Mettius Aurelius Philotas gibi çok uzun zaman önce lykiarkhes olduğunu göstermemekte aksine lykiarkhes'lik seviyesinde arkhierosyne'ye ulaşmış III. Diogenes gibi

olduğunu ve yıllık birlik rahipliğinden önce elde etmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca ikinci tarihlemedeki problemlili lykiarkhes ifadesi görev başındaki III. Diogenes için synonym olarak kullanılmış olmalıdır. Sidyma'daki bu belge yönetim tarihi açısından ilginçtir çünkü şu ortaya çıkar ki Gerousia'nın kuruluş kararı ve bunun Romalı yöneticilerce kabulü arasında en az iki aylık bir zaman geçmiştir. Kesinlikle vali eyaletin Lykia bölümündeydi ki Telemakhos Sidyma'nın konularını bizzat ona elçi olarak gidip anlatmıştır.

T. Claudius Telemakhos örneği gösterir ki birlik rahipleri yalnız arkhieus'lar olarak yıllık görevlerinden ayrılıp politik ve finansal ilişkiler çerçevesinde de lykiarkhes olarak karşımıza çıkarlar. Bu bağlamda Olymposlu M. Aurelius Arkhepolis nam-ı diğer Hoplon'da görülen çift unvan sadece Ἀξιολογώτατος λυκιάρχης olarak değil aynı zamanda arkhieus ve grammateus şeklinde onurlandırılmış olarak anlaşılmalıdır. Bu onur onun görev yöneticiliğini ve takip eden euergetizmini gösterir. Oinoandalı C. Licinnius Longus ya da Rhodiapolisli Opramoas gibi birlik rahipliği adayları bu yüzden arkhieosyne'den çok daha önce lykiarkhes olarak görev üstlenmişler ve Ksanthoslu T. Claudius Telemakhos ya da Olymposlu M. Aurelius Arkhepolis gibi yıllık görev sürelerinde devam etmişlerdir.

Arkhieosyne ve Lykiarkheia'nın tarihsel gelişiminin sonunda yeni bir ifadeyle yani Ἀπο λυκιάρχιας ifadesiyle karşılaşılır. Lykiarkhia'ya ilişkin göreceli olarak tarihlendirilebilen en son belge 3. Yüzyılın ikinci yarısından Trebenna'dan M. Aurelius Torquatus için bu ifade kullanılır. Bu ifadenin geçtiği sekiz yazıtın hepsi 3. Yüzyıla aittir. Bunlardan beş tanesi Trebenna gibi Pisidia sınırında bulunan Termessos kentinden diğerleri ise Kyaneai, Ksanthos ve Sidyma'dan ele geçmiştir. Trebenna'dan iki, Termessos, Kyaneai ve Patara'dan birer yazıtta bu ifadeyle birlikte işaret ettiği isimler anılırken yalnızca bir yazıtta köken bilinmemektedir. Dört erkeğin yanısıra 2 tane de kadın bu ifadeyle adlandırılır. Bunlardan bir tanesi Patara'dan M. Aurelia Nemesa, nam-ı diğer Khyrision'dur. Sidyma'dan biriyle evlenen bu kadın 2 yazıtta Λυκιάρχισσα olarak karşımıza çıkar. Bülent İplikçioğlu'nun Rhodiapolis'ten yayımladığı bir diğer yazıtta ise Aureliane Kallipe için Ἀξιολογώτατη Λυκιάρχισσα γυνή τοῦ Ἀξιολογώτατου λυκιάρχου ifadesi kullanılır. Muhtemelen bu ifadenin ortaya çıkışı onomastik alandaki değişikliklerle cevaplanmalıdır. Zira 3. Yüzyılda Orta Likya-Pisidya sınır bölgesinde lykiarkhes unvanının çeşitli versiyonları ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle Asiarkhes ve Syriarkhes gibi diğer etnarkh isimlerinde karşılaşıldığı Pisidya Termessos'unda ağırlık kazanır. Lykia elit sınıfında 3. Yüzyılda ortaya çıkan bu onomastik değişiklikler kadınlar için de kullanılmaya başlayan tria nomina geleneğinde gözlemlenir. Patara'dan Marcia Aurelia Nemesa, nam-ı diğer Khyrision'da olduğu gibi kadınlardan büyük

çoğunluğu kendi ön adlarıyla birlikte Aurelia gentil nomenini taşımaktadır. Elbette Marcus praenomen'i örneğinde olduğu gibi bayan için Marca değil Marcia gentil nomeni olması daha uygundur. 1. Yüzyılda Sextus Marcius Priscus'un bölgedeki vatandaşlık politikası sonrası ortaya çıkmıştır. Bölgede erkeklerde bulunan Gaius, Tiberius, Quintus, Sextus, Titus ya da Publius Lucius isimlerinden yalnızca Tiberia praenomeniyle karşılaşılır. Her iki durumda 3. Yüzyılda ortaya çıkar. Flaviopolis kentinden fragman bir adak yazıtında Domitius felix Kronides'in Zeus Soter ve Olympia tanrılarına adak adadığı Kilikia bölgesinde ἀπὸ Κιλιαρχίας ifadesi haricinde hiçbir Yunan koinon'unda bu ifadenin paraleli bulunmamaktadır. (Asia ve Bithynia'da da yoktur). Lykia'daki lykiarkhes ifadesinin diğer koinon'larda da karşılığı çok nadir olmakla birlikte yalnızca Makedonia koinon'unda üç adet Makedonarkhissa ifadesi geçen belge mevcuttur, bunların da tamamı 3. Yüzyıla aittir. Ancak Patara'dan M. Aurelia Nemesa nam-ı diğer Khyrision ve Termessos'tan Aurelia Dibidoriane Armosta lykiarkhissa ve Ἀπὸ λυκιαρχίας olarak Makedonarkhes'lerden farklıdır. Lykiarkhissa üzerine Nemesa nam-ı diğer Khyrision belgesi farklı olarak şu şekilde açıklanabilir: Yazıtlarda kocası lykiarkhes olarak gösterilmediği için bu bazen kadınların da bunu yalnız başına üstlenebileceği olarak değerlendirildi. Makedonarkhes'lerin eşleri Makedonarkhissa'lara ek olarak Lykiarkhes Aurelianus Menandros'un eşi lykiarkhissa Aurelione Kallipe belgesi mevcuttur.

Şayet Lykialılar başka bir yaklaşıma sahip olsalardı ve kadınlar yanlarında eşleri olmaksızın lykiarkhia onurunu taşısalardı bu çok nadir bir durum olurdu. Bu durumun geçerli olduğu Nemesa için o yüzden ilk evliliği muhtemelen bir lykiarkhes ile olmuş olmalıdır açıklamasından daha çok lykiarkhes olmuş amcası Alkimos III daha uygun bir açıklama olabilir. Zimmermann bu şahsın lykiarkhissayla olan aile bağlarını ispatlamaya çalışmıştır. Ayrıca birlik rahibeliği görevini üstlenmiştir. Doğu'da kadın euergetis'ler iyice bilindikleri için eski birlik rahibine karşılık olarak eski birlik rahibesine lykiarkhissa denilmesi şaşırtıcı olmaz. Bu yüzden bu ifadenin ex lykiarkh olarak anlaşılması problem yaratmaz. Yani burada lykiarkhia yöneticinin değil aksine onurun ta kendisidir. Zamanla lykiarkhia'nın üstlenişi başka bir şekilde ifade edilmiştir. Neisalı Diogenes ölümünden sonra γενάμενος λυκιάρχης olarak; Boubon'dan M. Aurelius Troilos ise ἀξιολογώτατος γεγονὼν Λυκιάρχης olarak belgelenmiştir. M. Aurelius Solon örneğinde karşılaşılan ifadenin eski lykiarkhes olarak anlaşılmasında zorluk çıkarmaktadır. Zira burada ἀπὸ λυκιαρχίας γενόμενον καὶ κοινὸν ἄρχοντα τοῦ λαμπροτάτου Λυκίων ἔθνους ifadesi bu durumda önceki lykiarkhia'nın iki kez üstlenildiği ifadesi getirilmeliydi.

Hatırlanmalıdır ki lykiarhia mefhumu 2 yüzyılın ilk yarısına kadar tek tük belgelenmiş ve Helenistik anlayıştan devşirilmiştir. Her ne kadar birlik rahibi aracılığıyla sağlanan sosyal statü bu ifade- Lykiarkhia'dan gelme- yine bir sosyal statü sınıflandırılması olarak durmaktadır. Tarsos'tan M. Aurelius Goianus için bir onurlandırma yazıtında... κλικιάρχην ἀπό ἀρχιερωσύνης ifadesi örnek olarak Kilikya'nın başında duran kimseyi ifade etmektedir. Daha önceden belirtildiği üzere ἀπό κλικιαρχίας ifadesine eş değerdedir. Bu ifade birlik rahipliğinden Kilikya'nın başı anlamına gelir. Bu bağlamda Modestinus birlik rahipliğini diğer Asiarkhia, Bithynarkhia ve Kappadokarkhia adı altında anlatmıştır. 3. Yüzyıldaki arkhiosyne sürekli olarak epigrafik kanıtlarda kan kaybetmiştir, 2. Yüzyıldan beri eski arkhieus'larla ilişkili olarak Lykiarkhia'nın yeniden değer kazanmasıyla açıklanabilir. Aynı zamanda en üst düzey imparator kült rahipliği bu dönemde sürekli olarak hızlı bir şekilde el değiştiren asker imparatorlar nedeniyle önemini yitirmiş ve bu nedenle de kısa süreli olan yani imparatorlukla sağlıklı ilişki kuramamışlardır. Bu gelişmelerle birlikte imparatora olan yakınlık ve imparatorluk yönetimi arasındaki bağ etkilenmiş sosyal değişiklikler bu durumun diğer ilişkileridir. Ayrıca Severus dönemindeki reformlar uzun süreli değişikliklere neden olmuş olmalıdır.

Bu olaylarla birlikte muhtemelen devam eden huzusuzluklar bölgenin Claudius döneminde eyaletleşmesi için hareket noktası olmuş ve geç hellenistik dönemde belgelenen çok az sayıda Lykiarkhları da beraberinde getirmiştir.

Tlos'ta Kleandros için ölümünden sonra yapılmış bir onurlandırma yakın zamanda yayımlanan bu bağlamda olaylar uyuşmaktadır²²⁷. Her ne kadar onurlandırma içerisinde geçen Dekaprotos'dan ötürü İmparatorluk dönemine ait olsa da onurlandırmada geçen ataların görevlerini geç hellenistik dönemde yapmış olmaları gerekir. Üst tarafı yıpranmış ve kayıp olan metin birden muhtemelen Kleandros'un babası olan Demeas ismiyle başlamaktadır²²⁸. Bu Demeas Lykiarkes ve Lykia birliğinin elçisiydi ki bu yüzden onurlandırılmaktadır. Demeas'ın torunu olan Antigenes oğlu olan Krateros muhtemelen Lykialıların rahipliğini üstlenmiş

²²⁷ SEG LIV 1443(= Adak – Şahin 1994 no. 2)

²²⁸ Yazıtın üst kısmı yazar tarafından haklı bir şekilde önerildiği gibi genetivus absolutus kurması ile tamamlanabilir ancak kesin olmamakla birlikte üst taraftaki tamamlama yapılan yere Kleandros'un kariyeri ve Babası hakkında bilgilerle beraber el verdiği takdirde kısa bir şekilde annesi hakkında bilgilerde verilmiş olabilir bkz. Reitzenstein 2011, s. 34 dn. 4.

Lykialılar gibi Pamphyliyalılar için de harcamalar yapmıştır²²⁹. Tarihlendirme kriteri olarak karşımıza çıkan Dekaprotos'luk yapmış olan Krateros oğlu Antigenes bu görevi Hadrianus döneminden önce yerine getirmiş olmalıdır²³⁰. Baba Krateros'un Pamphylia kentleriyle olan ilişkisi ise Lykia – Pamphylia çifte eyaletinin kurulduğu Flavianus dönemine ait olmalıdır²³¹. Dedesi Demeas bu nedenle geç hellenistik dönemde Lykiarkh olmuş olmalıydı.

Geç Hellenistik Dönemde ortaya çıkan istisnalar dışında Hellenistik dönem Lykia Birliği tarihine genel olarak bakıldığında Lykiark ve Tanrıça Rome rahibinin eksikliği görülmektedir. Bu, hem lykiarkhlar için politik iş /uygulama olanakları oluşturması hem de likya birliğinin hali hazırdaki en erken dönemde aktif bir roma kültürünün belgelenebilmesi bakımından dikkate değerdir. Diğer bir taraftan da onurlandırma yazıtları bireysel(kentsel) görevleri ya da askeri birlik memuriyetliklerini işaret etmektedir. Hellenistik dönem Lykiarkeiasını üstlenen kimseler ilk olarak bölgenin roma eyaleti olarak düzenlenmesine neden olan bölge içerisindeki iç çatışmada görünmeleri manidardır.

²²⁹ Yazıttaki soy ağacını Mustafa Hocayla tartış! ; str. 5–6 πάππου [ἐκ μητρός] | πάππου δὲ Κρατέρου τοῦ Ἀντιγένοῦς içerisindeki [ἐκ μητρός] tamalaması için Reitzenstien [ἐκ αὐτοῦ] tamalama önerisinde bulunmaktadır, bkz. Reitzenstein 2011, s. 34 dn. 5.

²³⁰ Kentlerde elit kimselerinin üstlendiği leiturgia türünden bir görev olup, fiscus'a ödenecek verginin toplanmasında aktif rol üstlenmişlerdir ve muhtemelen yerel mali işlerde kefil olarak kullanılmışlardır. Dekaproteia ve Hadrianusla birlikte sayılarının artırılarak eikosaproteia geçişi için bkz. Hula 1902, s. 198 vd.; Turner 1936, s. 16; Dmitriev 2005, s. 196; ayrıca bu geçişi Wörrle 124 yılı öncesine işater eder. Wörrle 1988, s. 162 vd.

²³¹ Lycia et Pamphylia çifte eyaletinin kuruluşu ile ilgili tartışmalar için bkz. blm. 2. 3. 2

SONUÇ

Özellikle Lykia-Roma bağlamında değerlendirildiğinde, kötü başlayan bir ilişkinin zamana yayılarak iki tarafın politik çıkarları göz önünde tuttuğu savı, tarihsel süreç incelendiğinde daha da bir belirginlik kazanmaktadır. Özellikle kültürlerin ortaya çıkışındaki sosyo-politik nedenler zamanla pek fazla değerlerini yitirmemişlerdir. Hellenistik Dönem’de neyse Roma Dönemi’nde de farklı beklentilere bürünmüş ama temelinde aynı çıkar noktasına döner. Güçlüden birşeyler koparma, ya da güçlünün yanında olma ve kendini diğerlerinin üzerine koyma.

Bölgede ortaya çıkan durumdan hareketle hali hazırda Yunan kent algısında özellikle İskender ile başlayıp Hellenistik Dönem boyunca devam eden yönetici kültürü Roma’nın bölgede görünmesiyle araya bir öncel daha çıkarmıştır. Bu da Tanrıça Roma’nın kendisidir. Bölgede yaşayan insanlar gerek ilk hayal kırıklığından gerekse de şükran duygusundan olsun özünde ortaya çıkan bu gücü tasavvur etme çabası içinde olup bu çabaları kültürel olarak değerlendirmişlerdir.

Tanrıça Roma kültürünün kurulmasında elbette Roma yönetiminin o dönemde Cumhuriyet Döneminde olması, Yunan kentlerinde yerleşik olan monarkh kültüne halef olarak *Romanus Populus’un* cisimleştirilmesini gerektirmiştir. Eğer, Mellor’un dediği gibi, Roma o dönemde Cumhuriyet değil Monarkh bir yönetimde olsaydı bu yönetimin başında olan kimse için kült kurulacaktı. Dolayısıyla Roma tam olarak Hellenistik kral kültürünün halefi, Roma imparator kültürünün ise modeli konumundadır.

Yine tarihsel süreç içerisinde bölgede kurulan birlik ve Roma ilişkileri giderek olumlu yönde gelişmiş ve iki tarafın karşılıklı çıkarları doğrultusunda hareket edilmiştir. Arkhiereosyne ve Lykiarkheia’nın tarihsel gelişiminin sonunda yeni bir ifadeyle yani *Ἀπολυκταρχία* ifadesiyle karşılaşılar. Lykiarkhia’ya ilişkin göreceli olarak tarihlendirilebilen en son belge 3. Yüzyılın ikinci yarısından Trebenna’dan M. Aurelius Torquatus için bu ifade kullanılır. Bu ifadenin geçtiği sekiz yazıtın hepsi 3. Yüzyıla aittir. Bunlardan beş tanesi Trebenna gibi Pisidia sınırında bulunan Termessos kentinden diğerleri ise Kyaneai, Ksanthos ve Sidyma’dan ele geçmiştir. Trebenna’dan iki, Termessos, Kyaneai ve Patara’dan birer yazıtta bu ifadeyle birlikte işaret ettiği isimler anılırken yalnızca bir yazıtta köken bilinmemektedir. Dört erkeğin yanısıra 2 tane de kadın bu ifadeyle adlandırılır. Bunlardan bir tanesi Patara’dan M. Aurelia Nemesa, nam-ı diğer Khyrision’dur. Sidyma’dan biriyle evlenen

bu kadın 2 yazıtta Λυκιάρχισσα olarak karşımıza çıkar. Bülent İplikçioğlu'nun Rhodiapolis'ten yayımladığı bir diğer yazıtta ise Aureliane Kallipe için ἀξιολογωτάτη Λυκιάρχισσα γυνή τοῦ ἀξιολογωτάτου λυκιάρχου ifadesi kullanılır. Muhtemelen bu ifadenin ortaya çıkışı onomastik alandaki değişikliklerle cevaplanmalıdır. Zira 3. Yüzyılda Orta Likya-Pisidya sınır bölgesinde lykiarkhes unvanının çeşitli versiyonları ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle Asiarkhes ve Syriarkhes gibi diğer etnarkh isimlerinde karşılaşıldığı Pisidya Termessos'unda ağırlık kazanır. Lykia elit sınıfında 3. Yüzyılda ortaya çıkan bu onomastik değişiklikler kadınlar için de kullanılmaya başlayan tria nomina geleneğinde gözlemlenir. Patara'dan Marcia Aurelia Nemesa, nam-ı diğer Khyrision'da olduğu gibi kadınlardan büyük çoğunluğu kendi ön adlarıyla birlikte Aurelia gentil nomenini taşımaktadır. Elbette Marcus praenomen'i örneğinde olduğu gibi bayan için Marca değil Marcia gentil nomeni olması daha uygundur. 1. Yüzyılda Sextus Marcius Priscus'un bölgedeki vatandaşlık politikası sonrası ortaya çıkmıştır. Bölgede erkeklerde bulunan Gaius, Tiberius, Quintus, Sextus, Titus ya da Publius Lucius isimlerinden yalnızca Tiberia praenomeniyle karşılaşılr. Her iki durumda 3. Yüzyılda ortaya çıkar. Flaviopolis kentinden fragman bir adak yazıtında Domitius felix Kronides'in Zeus Soter ve Olympia tanrılarına adak adadığı Kilikia bölgesinde ἀπὸ Κιλιαρχίας ifadesi haricinde hiçbir Yunan koinon'unda bu ifadenin paraleli bulunmamaktadır. (Asia ve Bithynia'da da yoktur). Lykia'daki lykiarkhes ifadesinin diğer koinon'larda da karşılığı çok nadir olmakla birlikte yalnızca Makedonia koinon'unda üç adet Makedonarkhissa ifadesi geçen belge mevcuttur, bunların da tamamı 3. Yüzyıla aittir. Ancak Patara'dan M. Aurelia Nemesa nam-ı diğer Khyrision ve Termessos'tan Aurelia Dibidoriane Armosta lykiarkhissa ve Ἀπὸ λυκιαρχίας olarak Makedonarkhes'lerden farklıdır. Lykiarkhissa üzerine Nemesa nam-ı diğer Khyrision belgesi farklı olarak şu şekilde açıklanabilir: Yazıtlarda kocası lykiarkhes olarak gösterilmediği için bu bazen kadınların da bunu yalnız başına üstlenebileceği olarak değerlendirildi. Makedonarkhes'lerin eşleri Makedonarkhissa'lara ek olarak Lykiarkhes Aurelianus Menandros'un eşi lykiarkhissa Aurelione Kallipe belgesi mevcuttur.

Sura'daki Apollon kültü aracılığıyla 230'lu yıllara tarihlenen birçok eponym memur toplu halde burada mevcuttur. Birlik rahipliğinin sonu 2. yüzyılın ortasından beri kişi onurlandırmalarında lykiarkhes unvanı görülmektedir. 2. Ve 3 yüzyıldan elimize ulaşan yazıtlardan lykiarkhes olarak adlandırılan 30 kişiden birçoğu Hellenistik dönemdeki görevliye ipucu gibi (?) imparatorluk dönemi ailelerine ilişkin bilgiler verir. Bu şekilde Arykanda'dan elit bir aileye mensup 5 kişi epigrafik belgelerden 2. Yüzyılın 2.yarisından bilinmektedir. Ailenin Kibyra'daki akrabaları arasında asiarkhes olarak adlandırılan bir üyesi olan lykiarkhes

T. Marcus Deistarianus bu dönemde ortaya çıkar. Oinoanda'daki Licinnii sülalesinden 9 üye ve akraba 3. Yüzyıldaki soy ağacı yazıtında lykiarkhes olarak karşımıza çıkar. Yine 3. Yüzyıldan soylu bir aile üyelerinden lykiarkhes görünmektedir. Özellikle imparatorluk dönemi ataları ve akrabaları için kullanılan lykiarkhes tanımı sonuç olarak 3. Yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı 2 yüzyılda Hellenistik memuriyetlerde gözlemlendiği gibi. Onurlandırılan birinin bütün soyu bu kısa sürede keskin bir şekilde ya lykiarkhes'lik mertebesinde ya da senatöryal bir statüye sahip olmuş görünmektedir. Onur sahibinin bizzat kendisi için kullanıldığı gibi bağlı bulunduğu aile grubunda da lykiarkhes ünvanıyla anılmış kişiler ortaya çıkmıştır. Αξιολογώτατος λυκιάρχης terimi 2. Ve 3 yüzyıllarda bulunmaktadır. Bu kişiler özellikle de epigrafik malzeme özel bir icraat yapmışlarsa -heykelinin dikilmesi ya da agonthetes olarak iş yapması gibi- bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Opramoas yazıtında euergetes'in önceden birçok harcama yaptıktan sonra birlik rahipliğini üstlendiğine dair detaylı bilgi verilmektedir. Ayrıca arkhierosyne ile kıyaslandığında bu bağlantılarla nasıl kendisini geçtiğini özellikle de kentsel agonthesia'larda görüyoruz. Zafer listesi yazıtlarında ortaya çıkan ömür boyu kent düzeyinde agonthetesliği yürüten azımsanmayacak kadar çok olan lykiarkhes'ler lykiarkheia'nın yıllık bir memuriyet olmadığını göstermek için uygun örneklerdir. Kadyandalı Phariane nam-ı diğer Ammia onuruna düzenlenen agonistik themis'te agonthetes olan lykiarkhes Kadyandalı Mettius Aurelius Philotas durumunda birçok zafer listesinden aktarılır. Bir zafer yazıtı themis'in beşinci yılını gösterirken diğeri onuncu yılını göstermektedir. Her ikisinde de Mettius Aurelius Philotas yalnızca ömür boyu agonthetes değil aynı zamanda Αξιολογώτατος λυκιάρχης olarakta görünmektedir. Bu durumda lykiarkhes ifadesi birlik rahipliğinden sonra devam eden bir unvan olarak anlaşılır.

Bu bağlamda Sidyma'da gerousia'nın kuruluşu üzerine çok tartışılan yazıtta arkhierosyne ve lykiarkheia'nın ilişkisi uygunluk kazanır. Ksanthoslu Αξιολογώτατος λυκιάρχης T. Claudius Telemakhos vatandaşlık hakkına sahip olduğu Sidyma kenti adına etkili bir şekilde ve başarıyla Roma otoritesinden kente gerousia'nın kurulması için izin almıştır. Bu kişinin buradaki rolü tıpkı imparatorluk dönemindeki daha önce bilinen lykiarkhes'ler (eg. C. Licinnius Stasithemis) gibi Roma otoritesinden birşeyler kazanmış olduğu bilinen bu kimseye benzemektedir. Yazıtın başında ilk tarihlendirme Neisalı arkhierosyne III. Diogenes ile yapılırken onu takiben ikinci bir tarihlendirmede ise onun adına değil aksine ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λυκιάρχου ile yapılmaktadır. Ancak bu lykiarkhes T. Claudius Telemakhos'un Kadyandalı agonthet Iulius Mettius Aurelius Philotas gibi çok uzun zaman önce lykiarkhes olduğunu göstermemekte aksine lykiarkhes'lik seviyesinde arkhierosyne'ye ulaşmış III. Diogenes gibi olduğunu ve yıllık birlik rahipliğinden önce elde etmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca

ikinci tarihlemedeki problemlili lykiarkhes ifadesi görev başındaki III. Diogenes için synonym olarak kullanılmış olmalıdır. Sidyma'daki bu belge yönetim tarihi açısından ilginçtir çünkü şu ortaya çıkar ki Gerousia'nın kuruluş kararı ve bunun Romalı yöneticilerce kabulü arasında en az iki aylık bir zaman geçmiştir. Kesinlikle vali eyaletin Lykia bۆlümündeydi ki Telemakhos Sidyma'nın konularını bizzat ona elçi olarak gidip anlatmıştır.

KAYNAKÇA

- Adak 2002 M. Adak, Lykia ve Roma, şurada: S. Şahin – M. Adak(edd.), Likya İncelemeleri, İstanbul 2002, 130–136.
- Adak 2007 M. Adak, Die rhodische Herrschaft in Lykien und die rechtliche Stellung der Städte Xanthos, Phaselis und Melanippion, *Historia* 56, 2007, 251-279.
- Arslan 2007 M. Arslan, Mithradates VI Eupator. Romanın Büyük Düşmanı, İstanbul 2007.
- Badian 1981 E. Badian, The deification of Alexander the Great; *Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson*, 1981, 27–71.
- Balland 1981 A. Balland, *Inscriptions d'époque impériale du Létôon*, Paris 1981 (Fouilles de Xanthos 7).
- Bean 1948 G.E. Bean, Notes and Inscriptions from Lycia, *JHS* 68, 1948, 40–58.
- Behrwald 2000 R. Behrwald, Der lykische Bund. Untersuchungen zu Geschichte und Verfassung, Bonn 2000 (Antiquitas. Reihe 1, Abhandlungen zur alten Geschichte 48).
- Bennett 2011 J. Bennett, Why did Claudius Annex Lycia?, *Adalya* XIV, 2011, 119–136.
- Bernhardt 1971 R. Bernhardt, Imperium und Eleutheria. Die römische Politik gegenüber den freien Städten des griechischen Ostens, Hamburg 1971.
- Bernhardt 1998 R. Bernhardt, Rom und die Städte des hellenistischen Ostens, 3.-1. Jahrhundert v. Chr. Literaturbericht 1965-1995, München 1998 (*Historische Zeitschrift*, Sonderheft 18).
- Berthold 1984 R. M. Berthold, *Rhodes in the Hellenistic Age*, London 1984.
- Borchhardt 2002 J. Borchhardt, Der Fries vom Kenotaph für Gaius Caesar in Limyra, Wien 2002 (Forschungen in Limyra 2).

- Bousquet – Gauthier 1994 J. Bousquet – Ph. Gauthier, *Inscriptions du Létoon de Xanthos*, REG 107, 1994, 319–361.
- Bowersock 1969 G. W. Bowersock, *Greek Sophists in the Roman Empire*, Oxford, 1969.
- Brandt 1992 H. Brandt, *Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum*, Bonn 1992 (AMS 7).
- Brandt – Kolb 2005 W. Brandt – F. Kolb, *Lycia et Pamphylia. Eine römische Provinz im Südwesten Kleinasiens*, Mainz am Rhein 2005.
- Braunstein 1911 *Die politische Wirksamkeit der griechischen Frau. Eine Nachwirkung des vorgriechischen Mutterrechts*, Leipzig 1911.
- Bresson 1999 A. Bresson, *Rhodes and Lycia in Hellenistic Times*, *şurada*; V. Gabrielsen (ed), *Hellenistic Rhodes. Politics, Culture and Society*, Aarhus 1999, 98-131 (Studies in Hellenistic Civilization 9).
- Clauss 1996 M. Clauss, *Deus praesens. Der römische Kaiser als Gott*, *Klio* 78/2, 1996, 400-433
- Clauss 1999 Clauss, Manfred, *Kaiser und Gott. Herrscherkult im römischen Reich*, Stuttgart/Leipzig 1999.
- Coulton 1987 J.J. Coulton, *Opramoas and the anonymous benefactor*, *JHS* 107, 1987, 171-178.
- Coulton et al. 1989 J. J. Coulton – N. P. Milner – A. T. Reyes, *Balbura Survey: Onesimos and Meleager II*, *AS* 39, 1989, 41-62.
- Deininger 1965 J. Deininger, *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit von Augustus bis Diokletian*. Münih-Berlin 1965.
- Dimitriev 2005 S. Dimitriev, *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford 2005.
- Eck 1977 W. Eck, *Zur rechtlichen Sonderstellung des Senatorenstandes*, *Chiron* 7, 1977, 65 – 383.

- Eck 2007 W. Eck, Die politisch – administrative Struktur der kleinasiatischen Provinzen während der hohen Kaiserzeit, *şurada*: Gianpaolo Urso(ed.), Tra Oriente e Occidente. Indigeni, Greci e Romani in Asia Minore. Atti del convegno internazionale, Cividale der Friuli, 28 – 30 settembre 2006, Pisa 2007, 189–207.
- Engelmann 2005 H. Engelmann, Archiereus und Lykiarch (Zu TAM II 1,175), ZPE 154, 2005, 181-182.
- Engelmann 2006 H. Engelmann, Zur Lykiarchie, ZPE 158, 2006,183-186.
- Errington 1978 R. M. Errington, The nature oft he Macedonian state under the monarchy, Chiron 8, 1978, 77 – 133.
- Errington 1987 R. M. Errington, Θεὰ Πώμη und der römische Einfluß südlich des Mäanders im 2. Jh. v. Chr., Chiron 17, 1987, 97–118 .
- Farrington 1995 A. Farrington, The Roman Baths of Lycia. An Architectural Study, Ankara 1995.
- Farrington 2008 A. Farrington, Themides and the local Elites of Lycia, Pamphylia and Pisidia, *şurada*: Pathways to power. Civic Elites in the Eastern Part oft he Roman Empire, Proceedings oft he International Workshop Held in Athens, Scuola Archeologica Italiana di Atene, hgg. V. Athanasios D. Rizakis / Francesco Camia, Atina, 2008, 241 – 249.
- Flaig 1995 E. Flaig, Die Pompa Funebri. Adlige Konk urrenz und annalistische Erinnerung in der Römischen Republik, *şurada*: Memoria als Kultur, hg. v. Otto G. Oexle, Göttingen, 1995, 115 – 148.
- Fougères 1898 G. Fougères, De Lyciorum Communi, Paris 1898.
- Frézouls 1985 E. Frézouls, Les ressources de l'évergétisme. Le cas d'Opramoas de Rhodiapolis, *şurada*: Ph. Leveau (ed.), L'origine des richesses dépensées dans la ville antique: Actes du Colloque organisé à Aix-enProvence, 1984, Aix-en-Provence 1985, 1–18.

- Haensch 1997 R. Haensch, *Capita provinciarum. Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der römischen Kaiserzeit*, Mainz 1997 (Kölner Forschungen 7).
- Habicht 1970 Chr. Habicht, *Gottmenchentum und griechische Städte*, Münih 1970².
- Halfmann 1979 H. Halfmann, *Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum bis zum Ende des 2. Jahrhunderts n. Chr.*, Göttingen, 1979.
- Hall – Milner 1994 A. S. Hall – N. P. Milner, *Education and athletics. Documents illustrating the festivals of Oinoanda*, *şurada: Studies*, hg. v. David French, 1994, 7 – 47.
- Heberdey 1897 R. Heberdey, *Opramoas. Inschriften vom Heroon zu Rhodiapolis*, Viyana 1897.
- Hemelrijk 2006 A. Emily-Hemelrijk, *Imperial Priestesses, a preliminary Survey*, in: *Impactof Empire* 5, 2006, 179–193.
- Hermann 1994 P. Hermann, *Milet unter Augustus. C. Iulius Epikrates und die Anfänge des Kaiserkultes*, *MDAI (I)* 44, 1994, 203 – 236.
- Hermann 1996 P. Hermann, *Milet unter Augustus. Erkenntnisse aus einem Incshriften–Neufund*, in: J. H. M. Strubbe et al.(edd.), *ENEPEIA. Studies in ancient history and epigraphy presented to H. W. Pleket*, Amesterdam 1996, 1–18.
- Herz 2003 P. Herz, *Zur Geschichte des Kaiserkultes in Kleinasien. Die Kultorganisation für die cives Romani*, *şurada: G. Heedemann – E. Winter(edd.)*, *Neue Forschungen zur Religionsgeschichte Kleinasiens*, Elmar Schwertheim zum 60. Geburtstag gewidmet, Bonn 2003, 133 – 148. (AMS 49).
- Jameson 1973 S. Jameson, s. v. *Lykia*, *şurada RE Suppl.* 13, 1973, 265 – 308.
- Jameson 1980 S. Jameson, *The Lycian league: some problems in its administration*, *ANRW II. 7.2.*, 1980, 832-855.

- Jones 1940 A. H. M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford 1940.
- Jones 1971 A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1971².
- Kienast 2009 D. Kienast, *Augustus: Prinzeps und Monarch*, Darmstadt 2009.
- Kokkinia 2000 C. Kokkinia, *Die Opramoas-Inschrift von Rhodiapolis. Euergetismus und soziale Elite in Lykien*, Bonn 2000 (*Antiquitas. Reihe 3, Abhandlungen zur alten Geschichte 40*).
- Kolb 2002 F. Kolb, *Lykiens Weg in die römische Provinzordnung*, *şurada*; N. Ehrhardt – Linda-Marie Günther (edd.), *Widerstand - Anpassung - Integration. Die griechische Staatenwelt und Rom. Festschrift für J. Deininger zum 65. Geburtstag*, Stuttgart 2002, 207–221.
- Kubitschek 1905 W. Kubitschek, *Kalenderstudien*, *JÖAI 8*, 1905, 87-118.
- Larsen 1956 J. A. O. Larsen, *The Araxa Inscription and the Lycian Confederacy*, *CPh 51*, 1956, 151-169.
- Larsen 1968 J. A. O. Larsen, *Greek Federal States. Their Institutions and History*, Oxford 1968.
- Le Roy 1996 Chr. Le Roy, *Une convention entre cités en Lycie du Nord*, *CRAI 1996*, 962–980.
- Letta 1994 C. Letta, *Il dossier di Opramoas e la serie dei legati e degli Archiereis di Licia*, *şurada*: V. Biango (ed.), *Aspetti e problemi dell'Ellenismo: Atti del Convegno di Studi Pisa 6–7 novembre 1992*, Pisa 1994, 203–245.
- Levick 1990 B. Levick, *Claudius. Emperor of Rome*, London 1990.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor I-II*, Princeton 1950 (ND Princeton 1975).
- Marek 1993 Chr. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, Tübingen 1993 (*Istanbuler Forschungen 39*).

- Marek 1995 Chr. Marek, *Der Lykische Bund, Rhodos, Kos und Mithradates*, *Lykia* 2, 1995, 9–21.
- Mellor 1975 R. Mellor, *ΘΕΑ ΡΩΜΗ*. The worship of the goddess Roma in the Greek World, Göttingen 1975 (Hypommemata 42).
- Mellor 1981 R. Mellor, *The Goddess Roma*, *ANRW XVII. 2*, 1981, 950–1030.
- Mitchell 2005 St. Mitchell, *The Treaty between Rome and Lycia of 46 BC*, *şurada: R. Pintaudi (ed.), Papyri Graecae Schøyen (PSchøyen I)*, Florenz 2005, 163–258 (*Papyrologica Florentina* 35).
- Moretti L. Moretti, *Recherche sulle leghe greche. Peloponnesiaca-Boetica-Licia*, Rom 1962.
- Petersen – Luschan 1889 E. Petersen – F. von Luschan, *Reisen in Lykien Milyas und Kibyrtis*, Viyana 1889 (*Reisen im südwestlichen Kleinasien II*).
- Price 1984 S. R. F. Price, *Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor*, Cambridge 1984 (2. baskı Cambridge 1985).
- Quaß 1993 F. Quaß, *Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens. Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit*, Stuttgart 1993
- Reitzenstein 2011 D. Reitzenstein, *Die lykischen Bundespriester. Repräsentation der kaiserzeitlichen Elite Lykiens (Klio: Beiträge zur Alten Geschichte. Beihefte. Neue Folge, cilt 17. 2011)*.
- Robert 1966 L. Robert, *Inscriptions d’Aphrodisias, Première partie*, *AC* 5, 1966, 377–432.
- Rose 1997 C. B. Rose, *Dynastic Commemoration and Imperial Portraiture in the Julio-Claudian Period*, Cambridge 1997.
- Rousset 2010 D. Rousset, *De Lycie en Cabalide. La convention entre les Lyciens et Termessos près d’Oinoanda (Fouilles de Xanthos X. 2010 Genève)*.
- Ruge 1927 W. Ruge, s.v. *Lykia*, *RE* 13,2, 1927, col. 2270-2291.

- Schuler 2005 Chr. Schuler, Die griechischen Inschriften von Phellos şurada: Chr. Schuler (ed.), Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenbilanz Akten des int. Kolloquiums, München, 24-26. Februar 2005), ETAM 25, Wien 2005.
- Schuler 2007 Chr. Schuler, Augustus, Gott und Herr über Land und Meer. Eine neue Inschrift aus Tyberissos im Kontext der späthellenistischen Herrscherverehrung, Chiron 37, 2007, 383–403.
- Sherwin-White 1984 A. N. Sherwin-White, Roman Foreign Policy in the East 168 BC to AD 1, London 1984.
- Schindler 1972 F. Schindler, Die Inschriften von Bubon (Nordlykien), Viyana, 1972.
- Schmitt 1957 H. H. Schmitt, Rom und Rhodos. Geschichte ihrer politischen Beziehungen seit der ersten Berührung bis zum Aufgehen des Inselstaates im römischen Weltreich, Münih 1957.
- Schwarz 2001 H. Schwarz, Anmerkungen zu der Zollinschrift aus Myra, EA 33, 2001, 15-38
- Syme 1995 R. Syme, Anatolica. Studies in Strabo, A. Birley (ed.), Oxford 1995.
- Şahin 2006 S. Şahin, Der Disput der „Viri Docti“ über die Lykiarchie gelöst? Dokumente von Lykiarchen aus der Familie der Dionysii aus Neisa, Gephyra 3,2006, 29-47.
- Şahin – Adak 2007 S. Şahin – M. Adak, Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae, İstanbul 2007(Monographien zu Gephyra 1).
- Takmer 2007 B. Takmer, Lex Portorii Provinciae Lyciae. Ein Vorbericht über die Zollinschrift aus Andriake aus neronischer Zeit, Gephyra 4, 2007, 165-188
- Treuber 1887 O. Treuber, Geschichte der Lykier, Stuttgart 1887.
- Troxell 1982 H. A. Troxell, The Coinage of the Lycian League, New York 1982 (Numismatic Notes and Monographs 162).

- Uzunoğlu 2012 H. Uzunoğlu, Arkaik Çağ'da Tiranlık, şurada: N. E. Akyürek Şahin et al.(eds.), Eskiçağ Yazıları I, İstanbul 2012, 175–190.
- Uzunoğlu – Taşdelen 2011 H. Uzunoğlu – E. Taşdelen, Parerga to the Stadiasmus Patarensis (7): New Inscriptions from the territory of Phellos, *Gephyra* 8, 81-98, 2011.
- Van Bremen 1996 R. van Bremen, *The Limits of Participation. Women and Civic Life in the Greek East in the Hellenistic and Roman Periods*, Amsterdam 1996 (Dutch Monographs on Ancient History and Archaeology 15).
- Walbank 1987 F. Walbank, Könige als Götter. Überlegungen zum Herrscherkult von Alexander bis Augustus, *Chiron* 17, 1987, 365–382.
- Witulski 2007 Th. Witulski, *Kaiserkult in Kleinasien. Die Entwicklung der kultisch-religiösen Kaiserverehrung in der römischen Provinz Asia von Augustus bis Antoninus Pius*, Göttingen 2007 (*Novum Testamentum et Orbis Antiquus* 63).
- Wörle 1975 M. Wörle, Zum Wiederaufbau von Myra mit Hilfe des Lykiarkhen Opramoas nach dem Erdbeben von 141 n. Chr., şurada: Jürgen Borchhardt(ed.), *Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit*, Berlin, 1975, 159 vd.
- Wörle 1988 M. Wörle, *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*, München 1988 (*Vestigia* 39).
- Zimmerman 1992 M. Zimmermann, *Untersuchungen zur historischen Landeskunde Zentrallykiens*, Bonn 1992 (*Antiquitas. Reihe 1, Abhandlungen zur alten Geschichte* 42).
- Zimmerman 1993a M. Zimmermann, Bemerkungen zur rhodischen Vorherrschaft in Lykien (189/88-167 v. Chr.), *Klio* 75, 1993, 110-130.
- Zimmerman 1993b M. Zimmermann, Zwischen Polis und Koinon: Zum ὑποφύλαξ im lykischen Bund, *EA* 21, 1993, 107-120.

- Zimmermann 2007 M. Zimmermann, Die Archiereis des lykischen Bundes. Prosopographische Überlegungen zu den Bundespriestern, *şurada: Griechische Epigraphik in Lykien*, h.g. v. Schuler 2007, 111 – 120.
- Zuiderhoek 2009 A. Zuiderhoek, *The Politics of the Munificence in the Roman Empire. Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor*, Cambridge 2009.

DİZİN

A

Aigospotamos, 15
 Aigospotamos Savaşı, 15
 analomata, 40
 Antiokhos, 10, 16, 17
 Antiokhos III, 10, 16
 Apameia, 10
 Archiereus, 37
 arkhiphylaks, 43
 Arneai, 36
Asia Koinon, 16
 Augustus, 10, 11, 14, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 36
 Aurelia Nemeso, 40, 45

B

B. İskender, 10
 Balbura, 22, 25, 67
 Brutus, 22, 64
 Bubon, 22

C

C. Caesar, 24
 C. Iulius Demosthenes, 40, 45
 Caesar, 22, 25, 37
 Capitolium, 17
 Claudius, 10, 11, 23, 26, 27, 36, 37, 43, 69

D

Dion, 15, 64

G

Germanicus, 24
 grammateus, 43

H

Hekatomnid, 10
 Helenistik Dönem, 10, 14, 16
 hypogrammateus, 43

I

I. Dareios, 10
 Iuppiter, 17

K

Kibyra, 10, 17, 22
 Kimon, 10
 Ksanthos, 17, 18
 Küçük Asya, 14, 15, 21, 22, 23

L

Letoon, 24
 Licinnius Longus, 40
Lycia et Pamphylia, 28
 Lyki, 36
 Lykia, 10, 11, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
 27, 36, 37, 39, 40, 43, 45, 51, 52, 70, 75

Lysandros, 15

M

Magnesia, 10, 17

Manlius Vulso, 17

Mausolos, 10

Mithradates, 21, 22, 66, 70

Moagetes, 17

Murena, 17, 22

O

Oinoanda, 18, 22, 23, 36, 37, 40, 70, 72

Opramoas, 37, 39, 40, 43, 45, 51, 67, 68, 69

Orthagoras, 17

P

Peloponnesos, 15

Philippos, 15, 16, 40

Plutarkhos, 15, 64

Praxion, 37

R

Rhodiapolis, 39, 68, 69

Rhodos, 10, 16, 17, 21, 70, 71

Roma, 10, 11, 14, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 27, 36, 37, 43, 64, 70

Rome, 11

S

senatus consultum, 22

Sidyra, 36

Smyrna, 16

Sparta, 15

Stadiasmus Patarensis, 18, 70, 75, 76

summa honoraria, 40

Syrakousai, 15

T

Tacitus, 16, 65

Teke Yarımadası, 10, 75

Telmessos, 10, 22, 40

Tiberius, 25

Tlos, 18

Tyberissos, 22, 26

V

Vespasian, 37

Δ

δῆμος, 36, 38

K

Καيسάρειον, 37

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Erkan TAŞDELEN
 Doğum Yeri ve Tarihi : 15/06/1985-Gölköy/ORDU
 Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Ordu Anadolu Lisesi
 Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
 Bitirme Ödevi : Anadolu’da çeşitli *epitheton*’larıyla Asklepios Kültü
 Y. Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
 Tez Konusu : Lykia Bölgesinde İmparator Kültü

Yabancı Diller

İngilizce : Çok İyi
 Almanca : Orta

Bilimsel Araştırmalar

2009 – 2012 TÜBİTAK–AGREP–SOBAG Proje No: 108K437, “*Stadiasmus Paterensis* Çerçevesinde Orta Lykia(Teke Yarımadası) Ulaşım Sistemi ve Sorunları” başlıklı projede araştırmacı
 2009 – 2012 Doç. Dr. N. Eda Akyürek-Şahin başkanlığında “İzmit, Adapazarı, Bilecik, Bolu ve Bursa müzelerindeki epigrafik malzemenin arşivlenmesi” başlıklı ve 2009.01.0105.003 no’lu projede araştırmacı
 2011 – halen Prof. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında yürütülen Teos Arkeolojik Kazılarında epigraf.

